

Přebal knihy

Funerální symbolika v pohádkách a mýtech

© 2019 Králová Jaroslava. Version 0.

Licensed under [Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International](#).

Published by Králová Jaroslava. First published at: <https://www.bobek.cz/funeralni-symbolika/>.

ISBN: XXX-X-XXX-XXXXX-X

Obsah

O knize a autorovi	1
1. Úvod, který je úvodem	2
2. Zesnul, Zesnula. A co teď?	7
2.1. Jak přišla smrt k lidem	7
2.2. Představy o posmrtném životě	27
2.3. Svátky	51
2.4. Hřbitovy	52
2.5. Flóra	56
3. Funerální symbolika květin	62
3.1. Paznehtník (Akant)	62
3.2. Asfodel (Asphodelus)	63
3.3. Bob (Faba vulgaris)	63
3.4. Chryzantéma (Chrysanthemum)	63
3.5. Jahoda (Fragaria)	64
3.6. Kala (Calla)	64
3.7. Kamélie (Camellia)	65
3.8. Karafiát (Dianthus)	65
3.9. Konvalinka (Convallaria majalis)	65
3.10. Kopřiva (Urtica)	65
3.11. Kosatec (Iris)	66
3.12. Lilie bělostná (Lilium candidum)	66
3.13. Mák (Papaver)	67
3.14. Narcis (Narcissus)	67
3.15. Rوتا (Ruta)	68
3.16. Růže (Rosa)	68
3.17. Tulipán (Tulipa)	69
3.18. Obilí	70
4. Funerální symbolika stromů a keřů	72
4.1. Akácie (Acacia)	73
4.2. Bez černý (Sambucus nigra)	74
4.3. Borovice (Pinus)	74
4.4. Břečťan (Hedera)	75
4.5. Cedr (Cedrus)	75
4.6. Cesmína (Ilex)	76
4.7. Cypřiš (Cupressus)	76
4.8. Dub (Quercus)	77

4.9. Fíkovník (<i>Ficus sycomorus</i>)	78
4.10. Granátovník (<i>Punica Granatum</i>)	78
4.11. Hloh (<i>Crataegus</i>)	79
4.12. Hrušeň (<i>Pyrus</i>)	79
4.13. Jabloň (<i>Malus</i>)	79
4.14. Javor (<i>Acer</i>)	79
4.15. Jeřáb (<i>Sorbus</i>)	79
4.16. Jilm (<i>Ulmus</i>)	80
4.17. Jmelí (<i>Viscum</i>)	80
4.18. Lípa (<i>Tilia</i>)	80
4.19. Mandloň (<i>Amygdalus</i>)	81
4.20. Myrta (<i>Myrtus</i>)	81
4.21. Olivovník (<i>Olea</i>)	81
4.22. Osika (<i>Populus tremula</i>)	82
4.23. Palma (<i>Palmae</i>)	82
4.24. Platan (<i>Platanus</i>)	82
4.25. Tamaryšek (<i>Tamarix</i>)	83
4.26. Tis (<i>Taxus</i>)	83
4.27. Topol bílý (<i>Populus alba</i>)	84
4.28. Trnka (<i>Prunus spinosa</i>)	84
4.29. Třešeň (<i>Prunus avium</i>)	84
4.30. Vavřín (<i>Laurus nobilis</i>)	85
4.31. Vrba (<i>Salix</i>)	85
4.32. Zimostráz (<i>Buxus</i>)	85
5. Závěr, který je novým začátkem	86
6. Literární zdroje	91

O knize a autorovi

Život každé živého tvora je ohraničen narozením a smrtí. Strach ze smrti doprovází lidstvo od té chvíle, co si člověk uvědomil, že je smrtelný. Lidé hledali a stále hledají odpovědi na otázky Je duše nesmrtelná? Co se děje po smrti? Co je to vlastně smrt?

Naše představy o smrti nám odhalují náš postoj k životu a k sobě samým. Smrt se nám jeví takovou, jakou si ji sami představujeme. Máme jen dvě možnosti – budeme se ji bát nebo ji přijmeme.

Existuje ohromné množství zdrojů pro naši inspiraci – pohádky, mýty, legendy, víry. Nezůstáváme osamělí. Jsou to představy, prožitky, zkušenosti našich předků a my jim máme možnost naslouchat a inspirovat se.

Tato kniha přináší čtenáři mýty, pohádky, pověsti a legendy z celého světa o tom, jak přišla smrt k lidem, o představách o posmrtném životě, o rituálech spojených se smrtí, o funerální symbolice květin a stromů.

Kniha je určena široké veřejnosti i odborníkům, kteří pracují s lidmi (sféra zdravotní, poradenská, sociální, vzdělávací).

Jaroslava Králová je klinická psycholožka. Pracovala jako kurátor mládeže, přednášela na Katedře psychologie FF UPJŠ v Košicích a na Lékařské fakultě UP v Olomouci.

Chapter 1. Úvod, který je úvodem

Chcete-li, aby byly vaše děti chytré, čtete jim pohádky. Chcete-li, aby byly ještě chytřejší, čtete jim více pohádek.

— Albert Einstein

POHÁDKY A MÝTY nás provázejí celý život. Jsou pro nás důležité jako kulturní dědictví (formují nás), jako prostředek komunikace (pomáhají nám porozumět různým kulturám a chování jejich členů), zdroj poznání sebe sama, symbolické ztvárnění životní cesty, nástroj individuace, obrazy archetypů (podle C. G. Junga jsou to zděděné vzorce emocionálního a duševního chování, tedy společné obsahy kolektivního nevědomí všech lidí). Nejčastějšími archetypy jsou zde archetyp hrdiny, cesty, dobra a zla.

Vyprávění mýtů a pohádek (jejich ústní předávání z generace na generaci) se kdysi dělo podle určitých zákonitostí. Indiánský vyprávěč říká, že vypráví jen to, co vyprávěl jeho pradědeček, který to zase slyšel od svých předků, a protože bude vyprávět tak, jak to má být, jak se takové příběhy mají vyprávět, nemůže ho postihnout žádná kletba.

Matky při zpívání ukolébavek kdysi zpívaly text přesně tak, jak ho zpívaly jejich matky a prabáby, protože věřily, že by jinak mohly své dítě uzpívat ne do spánku, ale do smrti.

Pohádky jsou základní motivy kultury. Jejich zdrojem jsou lidová vyprávění a snění. Nejsou definovány časově, místně. Nevážou se k historické události ani konkrétní osobě.

Příběhy pohádkových postav jsou prapůvodními vzory situací, které se opakují v praktickém i duchovním životě. Pohádky se dotýkají našich citů. V pohádce zakletý člověk má změněnou podobu, prokletý má změněnou duši. Hovoří o vnitřních a základních problémech člověka a o řešení jeho nesnází. Vystihují naše psychologické problémy a ukazují potřebné kroky ve vývoji od nezralosti ke zralosti a to vše pomocí jazyka symbolů. Proto mají pohádky na celém světě mnoho společných témat.

Pohádka tou nejjednodušší formou dokáže vyjádřit to nejhlubší z duchovního světa.

— R. Steiner

Svou pohádkovou řečí nás upozorňují na to, co je v životě skutečně důležité a správné a to na úrovni společenské, fyzické, duchovní (např. pomáhat i těm nejslabším, rozdělit se se strádajícím, nebát se požádat o radu a pomoc, přijmout dobrou radu a pomoc od všech bytostí, jít přes překážky za svým cílem, napravit své selhání, dostát svému slibu).

Každá pohádka je kouzelným zrcadlem, které odráží konflikty v našem vnitřním světě. A jelikož hrdina/ka pohádky tyto své problémy řeší, může přijít zasloužený šťastný konec a potrestání viníků. Potrestání toho, kdo činí zlo, je pro posluchače velice důležité.

J. Campbell upozorňuje, že i v té nejmenší dětské pohádce se skrývá schopnost dotknout se hlubinných tvořivých center jedince a probudit je. Pohádky jsou pro nás zdrojem zábavy i poučení. Poskytují nám nápady jak si uspořádat svůj vnitřní svět a na tom základě si pak vytvořit řád ve svém životě. Proto nás dokáží oslovit v každém věku.

Mýty jsou symbolická vyprávění velkolepého příběhu o původu světa, bohů a jejich činů (např. mýtus o vzniku světa, o potopě), o původu člověka a lidské společnosti. Jejich témata přesahují lidské i kulturní tradice. Jsou to posvátné příběhy, které nám mohou pomoci porozumět sobě, lépe pochopit, jaký smysl má svět okolo nás a jaký smysl se nachází za jeho samotnou existenci.

Podle J. Campbella jsou mýty archetypální sny celého světa, které se týkají velkých lidských problémů. Témata jsou nadčasové a každá kultura si je zpracovává jinak. Mýty přispívají k zapojení jednotlivce emocionálně i intelektuálně do místní organizace. Jsou však také prostředkem k vysvobození z pout ega (já), protože jsou jako tajný otvor, kterým se do projevů lidské kultury vlévá nevyčerpatelná energie kosmu.

Pomáhají nám hledat odpovědi na věčné otázky: Kdo jsme? Odkud a proč jsme sem přišli? Proč je svět takový jaký je? Co bude, až na něm nebudeme?

Pomáhají nám definovat lidskou existenci. Jsou pro nás zdrojem poznání světa a sebe sama, našeho místa a poslání, našeho vztahu k přírodě a vesmíru, smyslu lidského společenství.

Ukazují nám v podstatě cestu k duchovním možnostem našeho života.

Je to tak proto, že mýty nemají nic společného s rozumovou spekulací. Vznikají ze zážitku a citové sféry duševního života. Proto se vyjadřují v obrazech a imaginacích.

Mýtus představuje hledání smyslu života, případně je tím, co našemu životu smysl dává. C. G. Jung chápal mýty jako projev univerzálního kolektivního nevědomí, které obsahuje negativní i pozitivní zkušenosti lidských i zvířecích předků. Jeho součástí jsou archetypy.

V mytologii se odrážejí vzpomínky a představy nashromážděné v celé historii lidstva. Hlavní postavy mýtu, bohové a bohyně, ztělesňují původní archetypy (např. Moudrý stařec, Božské dítě, Velká matka, Stín, Hrdina).

Pohádky a mýty jsou významným zdrojem symbolů. Např. král v pohádce je symbolem moci, otcovské autority, královna matka je symbolem mateřské lásky. Lékař, který přináší radu, jak nemocného uzdravit, děd Vševěd, který zná odpověď na všechny otázky, jsou symbolem Moudrého starce. Mýtický hrdina Oidipus se stal symbolem závislého vztahu syna na matce (Oidipovský komplex). Někteří vidí v pohádkových hrdinech symbol duše a jejího vývoje.

Každý vnímá pohádku a mýtus svým originálním způsobem, který je utvářen jeho individuální životní historií. Proto skutečné pohádky a mýty neobsahují formulované morální poučení. V pohádkách je zlo potrestáno a končí šťastně.

LEGENDA je původní literární příběh o údajně historické postavě či události (např. legenda o Artušovi; o konkrétním svatém mučedníkovi), která obsahuje náměty dřívějších vyprávění předávaných ústně.

Patří sem i vyprávění o vysvětlení vzniku některých rostlin (např. legenda o tom, jak se objevila červená růže; jak získaly květiny svou barvu), přírodních útvarů, pojmenování (místa, hradu, rodu atd.).

Pohádky, mýty a legendy se často překrývají a doplňují. Jsou to příběhy, pomocí kterých poznáváme, že i katastrofy mají svůj důvod, že naděje vždy existuje, a konec života může být i vysvobozením.

Náš skutečný svět sestává z kolektivních příběhů a náš individuální svět z našich osobních příběhů. Oba se prolínají a ovlivňují. Chceme-li lépe porozumět sobě, ostatním a tomu, co se kolem nás děje, čtème a vyprávějme příběhy (ne drby), naslouchejme příběhům (ne pomluvám). Všechno se už jednou stalo.

SYMBOLY jsou součástí každé kulturní identity. Provází člověka i lidstvo od samého počátku. Může to být termín, slovo, obraz, který je v běžném životě dobře známý, ale který má vedle svého konvenčního a zjevného významu ještě specifické konotace (přiřazené významy). Mají tedy širší stránku, která není nikdy přesně definovaná. Představují vizuální podobu myšlenky. Jsou vyjádřeny něčím konkrétním, co slouží jako konvenční znak pro něco abstraktního (např. spirála, kříž, duha).

Symbole jsou používány v náboženských systémech, sociálních strukturách, politických seskupení, ve vědě, v obchodě, v osobním životě apod.

Loga nejsou symbole. Jsou to vymyšlené značky (např. logo firmy).

Brand je obchodní značka, která má na trhu jméno a u zákazníků váhu (např. pokud kupuji auto, kupuji produkt, pokud kupuji Mercedes, Škodu, adidas apod. kupuji brand).

Symbole mohou mít význam individuální (např. strom, u kterého si oba poprvé vyznali lásku) nebo univerzální (např. bílá holubice jako symbol míru; kruh jako symbol koloběhu života a znovuzrození, kola osudu, střídání ročních období, zvěrokruhu).

Pomocí symbolů lze komunikovat univerzálně a také lze vyvolávat určité emoce. Symbole jsou nositeli emočního náboje (např. symbole snů, archetypální symbole, náboženské symbole, státní symbole) a mají hluboký a široký význam (např. postava čarodějnice symbolizuje ženskou sílu, a to v její dobré i zlé podobě; jarní květiny symbolizují znovuzrození a nový život). Obohacují náš život (strom je zdrojem dřeva pro výrobu různých předmětů, ale současně v něm můžeme vidět symbol nás samých, našeho osobního růstu a našich vlastností, např. dub jako symbol síly).

Nalézáním symbolické hodnoty různých věcí, zvířat, rostlinstva apod. si uvědomujeme význam každodennosti existence a spolu s ní i její univerzálnosti a propojenosti.

Symbole vždy byly významným nástrojem manipulace a reklamy. Ovšem jsou také účinným nástrojem porozumění si mezi lidmi a pochopení sebe sama.

Ztráta mytologie, její komerční zneužívání, zejména v západní společnosti, vedla jedince k duchovnímu odloučení od sebe samého, k příklonu k hmotnému, k přetrhání kořenů s naší nejhlubší podstatou. Mýty v dnešní době nahradilo aktuální zpravodajství. Výsledkem je, že člověk ani společenství neví, kam kráčí a k čemu směřuje. Obklopení vědeckými výdobytky a preferováním

racionálního, vysvětlujícího a vědeckého pohledu na vše i na sebe, postrádáme duchovní rozměr své existence. Ani velká světová náboženství tuto propast nedokáží naplnit.

Na druhé straně hluboká náboženská víra spolu s touhou po západním životním stylu je velice zneužitelnou kombinací pro osobní sobecké vůdcovské cíle.

Silná komunita se vyznačuje sdílením tradice, víry, příběhů. Kultury bez "živých" mýtů se rozpadají a zanikají. Prostřednictvím mýtů k nám promlouvají hlasy našich předků. Tyto velkolepé příběhy nám umožňují přesah sebe sama. Pokud jim nenasloucháme, nejsme s nimi ve spojení, důsledkem toho je, že nejsme ve spojení se sebou samým a jsme frustrováni, oslabeni, dokonce nemocní a vyhýbáme se tématům, které v nás vyvolávají strach. A tím klíčovým tématem je umírání a smrt.

Pohádky a mýty dnes velice, převelice potřebujeme, protože nám pomáhají přiblížit se ke své duši, procíťovat své emoce, pochopit svou životní cestu a hodnoty a tím se ukotvit ve vlastním životě a ve své existenci a najít správný vztah ke světu. Podle J. Cambella dnešní společnost potřebuje mýty, které by jednotlivci pomohly ztotožnit se nikoli s jeho vlastním společenstvím, ve kterém žije, ale s celou planetou.

Proto narůstá potřeba nových pohádek a nových mýtů, které nás osloví, které nám mají co říci. Nelze se divit, že narůstá obliba fantasy literatury a filmů. Její autoři vytváří novodobé mýty (J. R. R. Tolkien – Pán prstenů, Piers Anthony – Inkarnace nesmrtelnosti, J. K. Rowlingová – Harry Potter, G. Lucas – Star Wars atd.), kdy zpracovávají klasická, základní a nesmrtelná mytologická témata (boj dobra a zla, smrt, znovuzrození, hledání smyslu života, proměna, hrdinství, individuální zodpovědnost, oběť...).

Jsme zaplavováni novodobými autorskými pohádkami. Ne každý autor ale dokáže vytvořit opravdový pohádkový příběh – takový, co osloví naše nevědomí, naše emoce, duši. Mezi autory, kteří to dokážou, patří např. P. Hromádka. Ve své pohádce *Vladař a Smrt vypráví o Smrti, která navštívila spravedlivého vladaře s tím, že by chtěla více poznat lidi. Oba se spřátelili a oba si tohoto přátelství velice vážili. Když ale Smrt musela odvést jeho jedinou dceru i vnučku, vladař odvrhl toto přátelství. Když se blíží konec jeho života, stále více se obává msty ze strany Smrti. Ale Smrt mu dává najevo, že ho chápe, že byl jen lidský. A plní mu jeho poslední přání.*

V dnešní době je pro mnohé zpochybněna jednoznačná náboženská víra ve vztahu ke smrti. Zejména rodiče hledají, jak o ni hovořit s dětmi. Je to téma klíčové, přitom dospěli se mu často vyhýbají, jakoby si nechtěli připustit existenční limit svého života. **Neexistuje** žádný věk, kdy nelze s potomkem na toto téma hovořit. Jen obsah hovoru je potřeba přizpůsobit věku a osobnosti dítěte. Nejen u přátel, ale i na knižním trhu najdou inspiraci. Knížky by si však měli přečíst dříve, než je budou společně číst se svými dětmi. Rodiče by měli rozhodnout, kterou knihu budou se svým potomkem číst. Dospívajícím lze nabídnout k individuálnímu přečtení i knihy, určené pro mladší kategorie. Vždy však být připraven s nimi o smrti hovořit a říci svůj názor.

Pro inspiraci: M. Zinnerová Princezna z třeshňového království – lze ji číst s dětmi předškolního věku. Pro mladší školní věk lze sáhnout po knížce/komiksu L. K. Brown a M. Brown: Když dinosaurům někdo umře. Pro mladší a starší školní věk se hodí Návštěva malé smrti od K. Crowther. Dospívajícím lze nabídnout komiks Strážní andělé života a smrti od N. Špatenkové a J. Králové.

Půvabná knížka Je smrt jako duha? od J. B. L. Knox je vhodná pro každý věk.

Dospělým (zejména rodičům, prarodičům, zdravotníkům, psychologům) lze doporučit útlou knížku Oskar a růžová paní od E. E. Schmitt, ve které se velmi citlivě a krásně píše o chlapci, který pomalu umírá a jak se okolí, zejména rodiče, s ním bojí o tom mluvit a pro svůj strach ho vlastně v těch nejdůležitějších dnech jeho života nechávají osamělého. Ale naštěstí potkává růžovou paní.

Uvedené publikace téma smrti zpracovávají různě, ale vždy s laskavým pohledem.

Chapter 2. Zesnul, Zesnula. A co teď?

Pouští kráčí karavana. Na jejím čele jde kupec, kterému patří. Najednou uvidí postavu na koni, která se k nim blíží. Kupec zastaví a ptá se jezdce: „Kdo jsi?:“ „Jsem Smrt a mám namířeno do Káhiry. Jdu si tam vzít tisíc životů.“ Po třech týdnech se kupec vrací a proti němu jde Smrt, která se vrací z Káhiry. „Ty jsi mi lhala! Říkala jsi, že si vezmeš tisíc životů. Slyšel jsem ale, že tam zemřelo tři tisíce lidí!“

„Nelhala jsem ti. Opravdu jsem si vzala jen tisíc životů. Ti ostatní zemřeli strachem.“

Strach ze smrti je prvotním strachem člověka od té doby, co si uvědomil, že je smrtelný. Začal si klást a neustále si klade otázku Co je po smrti?

Hledal a neustále hledá na ni odpověď.

2.1. Jak přišla smrt k lidem

Indická pověst vypráví o ženě, které zemřel její jediný milovaný syn. Nechtěla se s tím smířit a vydala se k Buddhovi, aby jejímu synovi vrátil život. Ten s tím souhlasil pod podmínkou, že mu přinese olej do lampy jako dar od rodiny, ve které nikdo nezemřel.

Žena prošla velký kus cesty, ale takovou rodinu nenašla. Nakonec pochopila, že život je vždy spojen se smrtí a smířila se se synovou smrtí.

Staré mýty ale i náboženství vypráví o tom, že na počátku byli lidé nesmrtelní, ale o tuto výsadu přišli a stali se fyzicky smrtelnými (např. přestoupili boží zákaz; příchod smrti je spojen s první vraždou; nechali se oklamat zlým duchem; zvíře vyslané se zprávou o nesmrtelnosti se opozdilo; hyena překousla provaz vedoucí do nebe, pomocí kterého se lidé dostávali do nebe a tam omládli; projeví sklon ke zkaženosti).

Konové(Guinea) mají mýtus o Smrti a Tvůrci: *Na počátku nebylo nic, jen Sa, Smrt, který žil v temnotě světa se svou ženou a jedinou dcerou. Aby měl kde žít, stvořil moře bahna. Jednoho dne se objevil Alatangana, Bůh, a ten z toho bahna vytvořil zemi, rostliny a zvířata. Později si tajně odvedl dceru Sa, protože mu ji Sa nechtěl dát za ženu.*

Několikrát se stalo, že Alatangana si musel jít pro radu k Sa. Vždy mu pomohl. Když Sa dal lidem slunce, měsíc a hvězdy, řekl, že on vždy činil dobře, ale Alatangana mu ukradl jediné dítě a proto mu musí dát vždy toho, koho si přivolá.

A tak proto, že Alatangana nezaplatil za nevěstu, jak bylo zvykem, musí lidé umírat.

Lambové (Zambie) mají svůj mýtus o tom, jak přišla na svět smrt: *Jednou poslal náčelník své lidi za Bohem, aby přineslo semena na osev. Bůh jim dal několik sáčků. Na jeden ukázal a řekl, že ten nesmí rozvázat. Na zpáteční cestě ale byli tak zvědaví, že ten zakázaný sáček jeden z mužů rozvázel a z něho unikla smrt. Když to náčelník zjistil, nechal toho muže zabít. A tak na svět přišla smrt.*

Masajové mají svou legendu o tom, jak lidé ztratili nesmrtelnost: *Když bůh stvořil lidi, vybral si Le-eyo,*

a dal mu radu, že až zemře první dítě, má odříkat určité zaklínadlo a to zaklínadlo mu svěřil. Tak se to dítě vrátí do života a lidé budou nesmrtelní.

Stalo se, že zemřelo dítě, které ale nepatřilo do Le-eyovy rodiny, a ten proto nevykonával obřad, jak mu bůh poradil. Pak ale zemřel jeho syn. Le-eyo nad ním vyřkl zaklínadlo, ale dítěti život nevrátil. A bůh mu řekl, že ho zklamal, když to zaklínadlo nepoužil už při smrti prvního dítěte z cizí rodiny a proto lidé budou jeho vinou smrtelní.

Bainingové(papuánský kmen) vypráví, že *Slunce jednoho dne svolalo všechny věci a zeptalo se jich, kdo chce žít navěky. Člověk ale tuto výzvu neposlechl a nepřišel na toto setkání. A proto kameny a hadi nyní žijí věčně, ale člověk nikoli. Kdyby člověk Slunce poslechl, mohl by občas měnit kůži jako had.*

Polynéský mýtus o smrtelnosti lidí hovoří toto:*Maui (hrdina polynéských mýtů) si všiml, že jeho matka má bílé vlasy mezi svými černými. Matka mu vysvětlila, že je to proto, že zestárla. Až bude mít hlavu úplně bílou, znamená to, že brzy umře, pak ji Maui pochová do země a už ji nikdy neuvidí.*

Maui chtěl vědět, jak by lidé mohli získat nesmrtelnost. Matka mu vysvětlila, že by musel mít žaludek mořského slimáka. Maui se vydal na břeh moře a když našel mořského slimáka, vytrhl mu žaludek, pak vyvrátil svůj žaludek, a začal polykat slimákův žaludek. V té chvíli přišli jeho přátelé a začali se mu vysmívat, že polyká žaludek mořského netvora.

Maui rychle slimákův žaludek vyplivl. Rychle polkl svůj žaludek a pak řekl: „Chtěl jsem lidem zabezpečit nesmrtelnost. Když jste mi to překazili, každý, kdo se narodí, bude muset umřít.“ Proto lidé umírají.

Šajenský mýtus (severoameričtí indiáni) Proč nežijeme věčně vypráví *o lidech - předcích. Když byli lidé stvořeni, chtěli vědět, zda budou žít věčně. Usnesli že, že když bude kámen plavat ve vodě, budou žít, kdyby se potopil, měli umřít. Koláči uschlého bizoního trusu přisoudili opačné podmínky.*

Hodili do vody kámen. Chvilku zůstal na hladině a lidé se radovali, že budou žít věčně. Pak se ale potopil.

Hodili do vody bizoní trus a on se potopil a opět se radovali. Ale potom se vynořil a proud ho odnášel pryč.

Krátká chvíle, kdy kámen plave a bizoní trus se potápí , to je lidský život, než přijde smrt.

Kulturní hrdina šajenských mýtů Moteééve jednou vešel do velkého obydlí uvnitř kopce, kde byli věci a bytosti patřící na tuto zemi. Seděl v ní také černý muž, dobře stavěný hnědý muž, hezký bílý muž a velmi hezký hnědý muž. Náčelník shromážděných osob mu řekl, že si má vybrat jednoho, kterým se stane.

Moteééve si vybral velmi hezkého hnědého muže, protože chtěl být hezký. Muži zmizeli a místo bílého muže tu stál bílý kámen a místo černého muže, černý kámen, místo statného hnědého muže zde byla vysoká štíhlá rostlina a místo muže, kterého si vybral, stála nádherná rostlina vysoká po kolena.

Náčelník mu řekl, že si vybral špatně. Měl si vybrat bílého nebo černého muže. Pak vždy, kdyby

zestárnul, proměnil by se v mladého muže a žil by věčně.

Na ostrově Seram se vypráví mýtus o smrti Hainuwele. *Za starých časů se narodila ze stromu božská panna Hainuwele a zjevila se lidem. Neustále zahrnovala lidi cennými dary. Zpočátku se jim to líbilo, později byli znepokojeni. Mysleli, že neustále množství darů narušuje harmonii jejich života.*

Lidé tehdy byli rozděleni do devíti rodin. Pravidelně tančili velký tanec Maro. Tančili ho po devět nocí na devíti posvátných místech a měl podobu devítinásobné spirály. Mulua Hainuwele sedávala ve středu spirály a rozdávala dary tanečníkům. Ti se ale jednou tajně dohodli, že ji po osmém tanci usmrtí. Na posledním z tanečních míst vyhloubili jámu. Do ní deváté noci pannu uvrhli a během tance na ni navršili zem, kterou pak udupali.

Příští ráno pannu hledal její otec. Vyhrabal její tělo a to rozdělil. Jednotlivé kousky pohřbil na jednotlivých tanečních místech. Tyto se pak proměnily ve věci, které předtím na zemi neexistovaly, např. v hlíznaté plody.

Její paže však neuložil do země, ale odnesl Mulua Satene, která vládla lidem. Ta se na lidi rozhněvala. Tam, kde dříve lidé tančili, postavila velkou bránu ve tvaru devítinásobné spirály uspořádané jako při tanci Maro. Stála na jedné straně brány a svolávala lidi na druhou stranu. Řekla lidem: „Teď vás opustím. Ale ještě než tak učiním, musíte ke mně skrz tuto bránu přijít. Jen ti, kteří touto branou projdou, zůstanou lidmi. Kteří neprojdou, stanou se zvířaty či duchy lesů.“ A tak vznikla prasata, jeleni, ptáci, ryby, duchové.

Satene držela v každé ruce jednu paži zavražděné Hainuwele. Jak lidé procházeli branou, každého z nich se paží dotkla. Od těch dob musí lidé zemřít a vydat se na „poutí mrtvých“, aby opět mohli Malue Satene spatřit. Podle dalšího mýtu mohou od té doby lidé uzavírat sňatky – čili až s příchodem smrti může docházet k plození a rození.

S příchodem zemědělské kultury se prosazuje pohled na smrt jako na nutnost, aby mohl vzniknout nový život. V mýtech se objevují božstva, která umírají nebo jsou zabita a z jejich těla (nebo hrobu) vyrůstá rostlina, která dá lidem obživu (kukuřice, kokosová palma). Tedy někdo musí zemřít, aby mohl vzniknout nový život.

Objevuje se tu základní vzorec bytí: ze smrti se rodí život a zrození otevírá cestu smrti. Čili smrt a život jsou dvě stránky jedné mince - bytí.

Perská pohádka Šaty nesmrtelných se zabývá otázkou, proč musí lidé umírat. *Jeden bohatý kupec se dozvěděl, že uprostřed hlubokého lesa žije v domečku krásná víla s úplně bílými vlasy, ze kterých tká plátno a ten, kdo si z toho plátna ušije šaty a oblékne si je, bude žít věčně.*

Kupec se bál smrti a tak se vydal na cestu za bělovlasou vílou. Protože se mnoho měsíců nevracel, rozhodl se jeho syn vyhledat ho. Když došel k onomu lesu, pokračoval statečně dál až skutečně došel na mýtinu. Tam stála chaloupka celá zelená a zlatá, u ní rostl statný dub a před chaloupkou stála krásná dívka s bílými vlasy v bílých šatech.

Víla si ho vyslechla a pak mu řekla, že bílé plátno svých šatů utkala ze svých vlasů před sto léty, a dokud je nosí, nezestárne. Jeho otce neviděla. Proto svolala lesní zvířátka a od lišky se dozvěděla, že

mladíkův otec je v zajetí vládce lesních duchů. Je očarován, nic si nepamatuje a pracuje pro lesní duchy.

Víla dala mládenci větev ze svého dubu a řekla mu, co má udělat. Požádala lišku, aby jej dovedla na místo, kde je jeho otec. Mládenec se řídil radami víly a již následující den s vysvobozeným otcem a liškou, která je vedla, se vrátili na palouček k víle. Ale domeček víly byl zničený, dub vytržen z kořenů a polámán a víla byla pryč.

Lesní zvířátka lišce řekla, co se stalo a ta kupci a jeho synovi vše tlumočila: „Poslyšte zprávu, kterou vám mám tlumočit! Padišách lesních duchů přiletěl na palouk, zničil domek i dub a unesl navždy vílu a všechno její bílé plátno do své říše. Nechce, aby se dostalo do rukou kupce. Člověk nemůže žít věčně. Kdyby přespříliš trávil svá léta na světě, země by se přeplnila a bylo by těžké žít. Necht přicházejí lidé na svět jeden za druhým, a když skončí běh jejich roků, ať odejdou a postoupí místo dalším.“

Kupec a syn vyslechli liščinu zvěst a smutní se vrátili domů.

Sumerský epos o Gilgamešovi mimo jiné také hovoří o jeho snaze získat nesmrtelnost: *Gilgamešův přítel Enkidu zemře. Gilgameš je otřesen jeho smrtí a rozhodne se vydat za Utanapištim (člověk, který přežil potopu), jemuž bohové darovali věčný život. Gilgameš má podstoupit zkoušku šest dní a sedm nocí nespát (spánek je bratr smrti), ale tuto zkoušku nesloží. Přesto mu Utanapištim řekne o zázračné rostlině dávající věčný život, která roste na dně moře. Gilgameš ji získá, ale nakonec mu ji ukradne had. Gilgameš pochopí, že člověku není souzeno být nesmrtelným, ale může se stát nesmrtelným, když proslaví své jméno. Takže Gilgameš se v podstatě nesmrtelným stal.*

Křesťanská víra operuje pojmem prvotní/dědičný hřích (stav hříšnosti, tedy nedokonalosti). *Adam a Eva byli první lidé, které Bůh stvořil. Rajská zahrada (zahrada Eden) bylo místo, které jim Bůh poskytl pro život. Bůh je upozornil, že jediné, co nesmí, je pojmout ovoce ze stromu poznání dobra a zla. Když tak učiní, čeká je smrt.*

Đábel v podobě hada Evu přesvědčil, že ovoce ze zakázaného stromu poznání by je učinilo rovným Bohu. A tak Adam i Eva pojedli ovoce ze stromu poznání (spáchali tím prvotní hřích) a Bůh je potrestal tak, jak řekl. Vyhnal je z Ráje a a od té doby Adam, Eva a všichni lidé stárnou a umírají.

Ztracený Ráj je spojen s **nesmrtelností**. Touha žít věčně je stará jako lidstvo samo. S touto touhou se setkáváme i v pohádkách.

Pohádka Panna věčně mladá *hovoří o královském synovi, který si přeje žít věčně. Vydává se proto na cestu, aby našel místo, kde není smrt a kde nic neumírá a kde je věčné mládí.*

Potká obrovského jelena, který mu říká, ať zůstane žít s ním, protože až jeho parohy dosáhnou nebe, teprve zemře. Princ odmítá. Přichází na poušť, kde je obrovská a hluboká propast. Na kraji sedí havran, který hází zrníčko písku za zrníčkem do propasti a žít bude tak dlouho, až propast zasype pískem. Ale ani s tím není princ spokojen a pokračuje ve své cestě. Potkává malého ptáčka, který sedí na obrovském stromě rostoucím až do nebe, se širokou korunou plnou listů. Ptáček každý den jeden lístek utrhne a shodí na zem. Až všechny lístky utrhne, zemře. Ale ani zde nechce princ zůstat a pokračuje ve svém hledání.

Přichází ke krásnému zámku, v němž žije překrásná panna. Řekla mu, že takové místo, kde je věčný život

a věčné mládí, na zemi není. Ale může zůstat s ní v jejím zámku, protože zde je věčné mládí. Ona sama je stará jako lidstvo samo, a nemá ani jednu vrásku. A tak bude žít až do skonání světa. To se princ líbilo a zůstal s ní. Žil v radovánkách a v hojnosti.

Ale přeci se mu najednou zastesklo po domovině a rodičích. Rozhodl se, že je půjde navštívit. Vždyť uběhla jen krátká doba, co je pryč. Ale krásná dívka mu řekla, že čas u ní plyne jinak, než na zemi a tam už nikoho známého nenajde. On ale trval na svém. Dala mu tedy na cestu tři červená jablíčka. Až mu bude po ní smutno, ať je sní a ona si pro něho přijde a už se nikdy spolu nerozloučí.

Princ se pln očekávání vydal na cestu. Uviděl obrovský strom bez listů a ptáčka pod ním mrtvého. Jáma byla v poušti zasypaná a na hromadě písku ležel mrtvý havran. A také jelen byl už mrtvý a jeho paroží dosahovalo nebesa.

Princ přijel na místa, kde bylo kdysi království jeho rodičů. Ale svět už nepoznal, nikdo ho neznal, o jeho rodičích nikdo nevěděl. A tak si smutně sedl na zem, vzpomenu si na pannu věčně mladou a zastesklo se mu po ní. Snědl první jablíčko a vrásky mu naskákaly po celé tváři, vlasy zbělely a narostly dlouhé bílé vousy. Snědl druhé jablíčko a ruce se mu roztráslly, srdce přestávalo bít, pocítil velikou slabost. Snědl třetí jablíčko a hlava mu spadla na prsa, oči se zavřely, ale ještě viděl, jak panna věčně mladá přijíždí na kočáru, chytá ho za ramena a do svého kočáru vtahuje. A lidé, co šli kolem řekli: „Hle, zemřel cizinec“. _

Skutečně, jen Smrt může být věčná a tudíž věčně mladá do konce všech dnů.

Podobné téma nacházíme v pohádce O královně života. _Královský syn se velmi trápil nad tím, že všechno na světě jednou umře. Rozhodl se vydat do světa a hledat zemi, kde je věčný život. _

Na své cestě potkal krále, který každý den ulomil třísku z mohutného stromu, který byl stromem života krále a jeho rodiny. Až král ulomí poslední třísku, rodina i celé království nebude existovat. A to bude až za 600 let. Krásná králova dcera zvala prince, aby u nich zůstal. Odmítl, že bude pokračovat v cestě za svým cílem. Darovala mu šátek, který ho ponese vzduchem, aby rychleji pokračoval na své cestě.

Princ se brzy dostal do krajiny, kde uprostřed stál mohutný kopec. Král této země každý den malou lopatkou nabral trochu hlíny do košíku. Až celý kopec přemístí, a to bude za 800 let, přestane království a jeho obyvatelé existovat. Ani zde nechtěl princ zůstat. Krásná králova dcera mu darovala prsten, kterým, když na prstu otočí, dostane se tam, kde si přeje být. Princ si přál být na konci světa. Za chvíli se ocitl před nádherným zámkem. Na jeho schodech seděla překrásná královna této země a držela v ruce závoj. Každý den na něm musela udělat jeden steh. Zavedla prince do velké síně, která byla naplněna jehlami. Až všechny jehly spotřebuje, a to bude za tisíc let, skončí ona i její království. Princ odmítl i její nabídku, aby s ní zůstal. Královna mu řekla, že místo, kde se neumírá, na zemi neexistuje. Ukázala mu na obloze malé a jasné světlo, jako drobnou hvězdičku. Podle mudrců je tam zámek nevýslovné krásy. Možná to bude místo, které princ hledá. Darovala mu svůj pás. Když ho vyhodí do vzduchu, udělá se z něho most, který ho dovede na to místo. Princ tak učinil.

Kráčel po mostě velice dlouho, až nakonec přišel k jasnému zámku. V něm ho přivítala krásná královna. Byla to královna Života a zámek bylo jediné místo, kde nikdo neumírá. Pozvala prince k sobě. Čas mu plynul v krásných radovánkách. Ale jednou se mu zastesklo. Chtěl se podívat na otce a matku,

na království. Marně ho královna zrazovala. Nakonec souhlasila. Na cestu mu dala bílou lahvičku s vodou života a černou s vodou smrti.

Princ hodil pas směrem k zem a z něho se stal most, kterým došel do království, kde královna šila závoj. Byla mrtva. Postříkal ji vodou života a ona procitla. Prosila ho, aby ji znovu uspal, že byla životem unavená a že se ji dobře spalo. Takto pochodil i v dalších dvou královstvích, které předtím navštívil.

Nakonec se dostal pomocí prstenu na místo, kde stávalo jeho rodné království. Ale tam byly jen bažiny a neproniknutelné lesy. Nic jiného mu nezbývalo, než se vrátit ke královně Života. Ale tu z černého lesa vyskočila kostnatá žena: „Jsem Smrt. Nikdo mi neunikne. A tebe jsem konečně našla také!“ Princ rychle otočil prstenem a přál si být u královny Života. Letěl rychlostí blesku, ale smrt mu byla v patách. Když už byl na prahu zámku královny Života, Smrt na něj dosáhla a roztrhla ho v půli. Ale to už královna Života na Smrt křičela, že k ní nemá přístup, ať ji vrátí tu půlku prince, kterou ji vzala. Ale Smrt nechtěla a tak se hádaly, až se nakonec dohodly, že půl roku bude kralevic odpočívat pod zemí a druhou půli pobývat v slunečním zámku u královny Života.

Tato pohádka připomíná svým koncem staré mýty o vegetačním cyklu přírody – znovuzrození na jaře, a spánek v zimě. O tom hovoří mýty mnoha národů. Např. řecký mýtus o Adónisovi, *do kterého se zamilovala bohyně lásky Afrodita i bohyně podsvětí Persefona. Žárlivý bůh války Ares, manžel Afrodity, se proměnil v kance a v této podobě Adónise zabil. Nejvyšší bůh Zeus rozhodl, že jarní a letní polovinu roku bude Adónis trávit s Afroditou a druhou půli v podsvětí s Persefonou.* Adónis se takto stal symbolem koloběhu života přírody.

Jiný řecký mýtus o Deméter a Persefoně zpracovává také toto téma. *Persefona byla unesena Hádem, bohem podsvětí. Deméter, bohyně plodnosti země, svou dceru hledala a přestala dbát o přírodu. Příroda hynula. Nakonec se bohové rozhodli, že část roku bude Persefona trávit v podsvětí u Háda (podzim a zima) a na jaře a v létě bude se svou matkou. Když Persefona na jaře přichází ke své matce, příroda ožívá, vše roste, kvete, zraje.*

Sumerský mýtus o bohyni plodnosti a války Inanny (mezopotámská Ištar) a jejího partnera Dumuziho (mezopotámský Tammuz) vypráví o tom, jak *Inanna sestoupila do podsvětí, kde vládla její starší sestra Ereškigal. Ta ji v podsvětí uvěznila. Inanna se může na zem vrátit jen tehdy, když za sebe pošle náhradu. Posílá za sebe Dumuziho. Ten ale nařiká nad svým údělem a vládkyně podsvětí se nad ním smiluje. Může na zemi vždy strávit půl roku, když za něj toho půl roku jiný stráví v podsvětí. Jeho sestra tuto podmínku přijímá. A tak, když se vrací Dumuzi na zem, zem ožívá, stává se plodnou. Když se vrací do podsvětí, příroda přestává plodit.*

Židovská pověst Víno z ráje vypráví o bohatém kupci, který se chtěl napít vína z ráje, protože *prodlužuje život a hojí všechny nemoci a neduhy. Obrátil se proto na rabína Chajima, aby mu pomohl toto víno získat. Ten mu to nakonec slíbil. Kupci řekl, že musí o půlnoci přijít k bráně hřbitova se dvěma vědry, třikrát na bránu zabouchat a zavolat, že ho Chajim posílá pro víno. Pak má obě naplněná vědra donést k němu domů. Nesmí se však přitom ohlédnout ani promluvit, jinak by se mu špatně vedlo.*

Kupec tak učinil a když volal "Chajim si posílá pro víno", uslyšel svist ohromných křídel a přelévání vína do věder. Pak vědra popadl a utíkal k rabínova domu. Náhle uslyšel, jak se otevírají všechny

hroby na hřbitově, a kvílení mrtvých, kteří ho žádali aspoň o jedinou kapičku. Kupec utíkal, ale slyšel, že hlasy ho dohání, cítil dotyky. Zachvátila ho hrůza.

Když uviděl dveře rabínova domu, rozběhl se k nim, ale na prahu zakopl a víno se z věder vylilo. Rozlít se a zvolal "Nic vám nedám". Tu se do něho zarylo tisíce ostrých nehtů. Rabín však už stál v otevřených dveřích a kupec mu dopadl k nohám. Z rozedraného těla mu tekla krev. Rabín kupce ošetřil a zeptal se ho, zda ještě stojí o víno z ráje. "Už ne, rabi," řekl kupec.

Někteří ale poukazují na druhou stránku přání získat nesmrtelnost v duchu myšlenky „Dávej si pozor na vyslovená přání, mohou se ti splnit“.

J. R. R. Tolkien (1892 – 1973), náš novodobý tvůrce mýtů, ve svém díle (Pán prstenů, Silmarillion, Hobit aneb cesta tam a zpátky) se také zabývá touto otázkou. Tolkienovi lidé a hobiti jsou smrtelní, elfové nesmrtelní.

Ti, kteří tolkienovo dílo studovali do hloubky, upozorňují, že většina elfů lidem závidí, že mohou zemřít, a většina lidí elfům závidí jejich nesmrtelnost. Když tělo lidí zemře, jejich duše opustí Ardu (Zemi). Nevědí, co se s nimi po smrti stane. Elfí tělo může také zemřít (opotřebování, zranění). Elfové ale vědí, že jejich duše zůstane „uvnitř okruhu světa“ (vytvořeno První hudbou Ainur, Svatých), ze kterého se nemohou vymanit. Duše lidí ano. Smrtí se vymaní z bolestí a zoufalství tohoto světa

Smrt je darem Ilúvatara, stvořitele, lidem. Tento dar lidem umožňuje nebrat život jako samozřejmost. S tím souvisí dar svobodné vůle. Lidé umírají, ale je jim Ilúvatarem (Nebeský otec) přislíbeno, že vstoupí do Druhé hudby Ainur (Svatí).

Elfové jsou nekonečným životem znavení, protože i když jejich tělo zemře, získají nové (reinkarnace), ale všechny vzpomínky jim zůstávají. A prožívat nekonečný smutek, je velmi trýznivé. Je proto pochopitelné, proč Arwen (elfka) volí Aragorna (člověk) a jeho smrtelný osud. Dává tím přednost konečnému životu plnému hluboké lásky před nekonečným životem bez ní. Oba přijímají smrt, protože to, co pak přijde, bude požehnáním.

Lidstvo tedy provází život a smrt v těsném sepětí. Vítězí však představa, že smrt není „konečná „ ale „přestupná“ stanice do další formy existence.

Smrt a narození jsou jen prahy přechodu závojem sem a tam.

— J. Campbell

Smrt je vždy symbolicky i fakticky začátkem něčeho nového. To umožňuje jeho nesmrtelná část – duše. Proto bývalo a bývá zvykem, když někdo zemře, otevřít okno, aby duše mohla odejít (potom se okno hned zavřelo, aby se nemohla duše vrátit), zapálit svíci (dříve hromniční) jako světlo pro duši na cestu k věčnosti.

Magie je lidstvem nepochopená věda.

— A. C. Clark

ZRCADLO hraje významnou roli. Protože zrcadla odrážela podobu toho, kdo se do nich díval, působila tajemně, vševědoucně a přičítala se jim magická moc (např. kouzelné zrcadlo v pohádce O Sněhurce a sedmi trpaslících). Jako předmět s magickou mocí se zrcadla používala k věštění, odhalování nelidských bytostí, ale také ke škodění. Proto se do zrcadla neměli dívat děti, šestinedělky a nemocní.

V čínském příběhu Starožitné zrcadlo *nás její dočasný majitel seznamuje se situacemi, kdy mu např. pomohlo odhalit dívku, která byla ve skutečnosti liščím démonem; paprsky od něj odražené pronikaly zdí; prosvítily vnitřnosti člověka a tak odhalily jeho nemoc. Toto zrcadlo se samo rozhodovalo, kdy svého majitele opustí.*

Zrcadla se v Japonsku vždy těšila mimořádné úctě jako symbol bohyně slunce a k uctění památky předků. Podle japonského mýtu, *když odcházel božský Ninigi z nebes na zem, dostal od bohyně slunce Amaterasu několik magických předmětů, mezi nimiž bylo zrcadlo. Bohyně Amaterasu mu řekla, že to zrcadlo má uctívat jako její duši a tím i ji samotnou. Jeho vnuk se stal prvním japonským císařem a toto zrcadlo se stalo součástí obřadů japonských císařů a symbolem jejich moci.*

V Andersenově pohádce Sněhová královna se vypráví o tom, že zlý čaroděj stvořil kouzelné zrcadlo, které mělo moc pokřivit obraz toho, kdo se do něj díval. *Když se snažil zrcadlo dostat do nebe, spadlo mu a roztránilo se na mnoho malých kousků, které se mohou dostat člověku do oka nebo srdce. Takový člověk pak vidí svět i lidi pokřiveně a srdce má zmrzlé, bez citu. Chlapci Kayovi se takové střepy dostaly do oka a srdce. Sněhová královna, která ho k sobě odnesla, mu dává za úkol znovu složit ze střípků původní zrcadlo. Kaye nakonec zachraňuje jeho kamarádka Gerda, které se podaří svými slzami odplavit střepy z jeho oka i srdce.*

Zrcadlům se věnovala velká pozornost po stránce výzdoby. První skleněná zrcadla byla velice drahá, proto rozbité zrcadlo mělo přinést sedm let smůlu a neštěstí (sedm let je doba potřebná k obnově duše).

Věřilo se také, že rozbité zrcadlo věští smrt do roka někoho z rodiny. Střepy zrcadla jsou symbolem bolesti ze smrti, kterou zrcadlo ukázalo.

V zrcadle se každý vidí takový, jaký je. Není v něm ale vidět ďábel, upíři, démoni, čarodějnice a jiné nadpřirozené bytosti, protože nemají duši.

J. Mahen ve své pohádce Mlynářův student vypráví o studentovi, který se zamiloval do krásné rusalky a *chtěl v ní probudit lidskou duši, aby i ona ho milovala jako on ji. Až mu nakonec bylo pověřeno, že rusalka může získat lidskou duši, když oni dva budou spolu bydlet dva roky a slova na sebe nepromluví.*

A tak studen mlčel, i když začala rusalka, které do té doby nepromluvila, mluvit. Jen se na ni díval. Postupně se stěhovala jeho duše do jejího nitra a zatímco ona se stávala člověkem, on scházel, stárnul.

Jenže duše se nemůže narodit ve druhém, když by tento netrpěl. V den, kdy dostala rusalka duši, student umřel a rusalka poznala zoufalost a smutek, který do té doby neznala.

Podle pověry to, co se zjevuje v zrcadle, je duše. Proto mají být zrcadla zarámovaná, aby k ní nemohl ďábel. Právě proto se i v domě, kde někdo zemřel, zakrývala zrcadla. Tím se zabránilo tomu, aby byla duše v zrcadle uvězněna a nemohla odejít do ráje.

Jiná pověra říká, že se zrcadla zakrývají z toho důvodu, aby se zabránilo duši mrtvého hledat v zrcadle další duši, kterou by si odvedla.

Věřilo se také, že duše člověka může vstoupit do zrcadla. Krajina za zrcadlem byla považována za klam, kde není nic takové, jak se jeví.

Svět za zrcadlem byl také zásvětím (za světem), kde se může duše setkat s těmi, co již zemřeli, kde může být zdravá, krásná, vítána, a přesto zůstat v ní bylo pro duši ohrožující.

Dříve funkci zrcadlo plnila vodní hladina, vyleštěný štít apod. Ve staré Indii i Řecku se zakazovalo dívat se na svůj obraz na hladině, aby nemohli vodní duchové stáhnout zrcadlíci se podobu člověka (tedy jeho duši) pod hladinu. Člověk bez duše by totiž zemřel.

Také se mělo za to, že se na vodní hladině díváme na svého zrcadlového dvojníka, na sebe sama a tudíž se musíme sami se sebou utkat. Takové setkání přináší často jedinci zkázu (např. starořecký mýtus o Narkisovi/Narcisovi, který se zamiloval do svého obrazu na hladině tak silně, až ho to stálo život). Jedinec totiž může v klamech a iluzích uvíznout.

Zrcadlo jako magický nástroj může probouzet sílu duše, intuici, reflexi, slouží k ochraně, ale i klamu a sebeklamu, pomáhá při sebepoznání a koncentraci. Může dát nahlédnout do minulosti, přítomnosti i budoucnosti. V rituální a magické praxi slouží jako brána do jiných světů.

Na druhé straně různé bytosti se mohou přes zrcadlo dostat i do našeho reálného světa. Proto se doporučovalo, jako ochrana proti nočním můrám, na noc zakrýt zrcadlo v místnosti, kde se spí.

Zrcadla jsou silným ochranným nástrojem, protože mohou spoutat světlo a vracet jej zpět jako odraz. Ve feng-šuej (umění bydlení) se používají ke zvyšování energie v místnosti, jako ochrana do oken, aby zadržely negativní energii, která se chce z venku dostat dovnitř.

Zrcadla (zejména vodní plochy za úplňku a vypouklá zrcadla) mají významné místo při rituálech, k rozluštění znamení, pro získávání pohledu do budoucnosti a do jiných světů, vysílání signálů do jiných světů, k jejich přijímání, spojnicí světa živých se světem mrtvých.

Všeobecně je zrcadlo symbolem sebeuvědomění, sebezpytování, moudrosti, učenlivosti, marnivosti a sebelásky.

BRÁNY/DVEŘE jsou symbolem přechodu, vstupu do neznáma, do budoucnosti, do jiného světa, do tajemna, do nových možností a nových začátků, nadějí.

Otevřené dveře nás zvou ke vstupu, nemáme se čeho bát.

Zavřené nám vstup odmítají - ještě nenadešel pravý čas, vstoupit násilím je nebezpečné.

Polootevřené nám naznačují, že rozhodnutí ne/vstoupit musíme udělat sami a to včetně všech následků.

Dveře jsou ale zejména symbolem smrti - přechodu z onoho světa na onen svět. Otevřené dveře - pozvání k dalšímu životu po smrti, zavřené dveře - smrt bez možnosti pokračování, polootevřené

dveře - naděje na posmrtný život.

Egyptské sarkofágy byly často zdobeny zádušními texty a modlitbami, zejména Texty rakví a Knihou bran. Římské a Řecké sarkofágy byly často zdobeny dveřmi, mnohdy pootevřenými.

Dle křesťanů do království nebeského vede úzká cesta končící těsnou bránou (často zobrazovanou architektonicky), do pekel vede cesta široká končící širokou bránou (často znázorňovanou jako doširoka otevřená tlama monstra).

Významnou roli také hraje strážce dveří či brány. On vlastní klíče a rozhoduje, koho nechá vstoupit.

Římský bůh Janus, jeden z nejstarších bohů, je ochránce dveří a bran, začátků a konců. Je zobrazován se dvěma tvářemi. Jedná se dívá dopředu (budoucnost), druhá dozadu (minulost). Představuje symbol změny, přechodu, že konec jednoho je počátkem druhého a že minulost přechází v budoucnost. Jeho atributem byly klíče od brány slunovratu: letní slunovrat je bránou lidskou, symbolizuje slábnoucí sílu slunce - je to Brána podsvětí; zimní slunovrat je bránou božskou, symbolizuje narůstající sílu slunce - je to Brána nebe.

Etruskové po smrti také vstupovali do podsvětí dveřmi/bránou. Očekávala je tam bohyně Vanth s pochodní v ruce. Doprovázela mrtvé a pochodní jim svítila na cestu. Vlastnila klíč, kterým bránu do podsvětí odemykala.

Ve většině kultur má velký symbolický význam už práh dveří. Překročení prahu dveří znamená vstup do nového světa/životní fáze. Proto má překročení prahu symbolický význam v různých obřadech jako svatební, pohřební, zasvěcovací. Cílem těchto obřadů je uctění a usmíření domácího ducha/strážce.

Starým Slovanům často pomáhal vybírat vhodné místo k usídlení had, o kterého pečovala tzv. bogyňa. Kde se had stočil, zarazili vedle něj vpravo a vlevo kůl. Tento prostor vymezený dvěma kůly byl označen jako "prág" (dnes práh). Práh měl význam dnešního "základního kamene." Do vykopané díry bogyně vložila obřadní předměty, ty se překryly dubovým břevnem. Proti prahu byl vytyčen "svatý kout" a "ohniště." V dokončení domě se pod prahem usídlil had hospodářiček a stal se strážcem rodu.

Mnozí si z nás pamatují na dětskou hru, kdy dvojice dětí vytváří spojenýma rukama bránu, ostatní ji podcházejí a zpívají:

Zlatá brána otevřená,
zlatým mečem podepřená,
kdo do ni vejde,
hlava mu sejde,
ať je to ten nebo ten,
praštíme ho koštětem.

Poslednímu, který bránou projde při závěrečném slově, ti dva, co tvoří "bránu" ho symbolicky svými rukama "uvězní" a dotyčný vypadává ze hry. Podle některých autorů se jedná ozvěnu dávného rituálu obětování znovu se rodícího vegetačního božstva.

Významný sochař A. Rodin (1840 – 1917) v r. 1880 byl vybrán, aby vytvořil portál plánovaného Muzea dekorativního umění. Muzeum nebylo nikdy postaveno, přesto Rodin mnoho let pokračoval ve své práci na sousoší Brána pekel, které bylo pro něj vyjádřením lidského osudu. Inspirací mu byla Danteho Božská komedie. Brána je tvořena volným seskupením figur (asi nejznámější je Myslitel).

Sochař Quido Kocián (1874 – 1928) ve svém symbolickém reliéfním díle Zapovězená láska znázornil pootevřené dveře, ve kterých stojí v objetí chlapec a dívka. Nad nimi číhá Smrt, symbol pomíjivosti lidského života, v podobě kostlivce. Dílo vzbuzuje dojem, že dívka je tou, na kterou Smrt čeká. Její objímající ruka ochable visí a dívka se nachází v podstatě již spodní částí těla za dveřmi.

SVÍČKY se staly nedílnou součástí rozloučení se zesnulým a také vzpomínkou na něj („Světlo věčné ať mu svítí“). Hořící svíčky u lože zemřelého mu osvětlovaly cestu na onen svět. Světlo svíce nás doprovází (při křtu - kmotr drží hořící svíci v ruce), vyprovází nás (při rozloučení se zesnulým hoří svíce) a podněcuje vzpomínku na nás, když zemřeme (hořící svíčky na hrobech).

V katolické církvi počet použitých svící odpovídá významu obřadu. Katolická církev používá svíce z včelího vosku. Kořeny tohoto zvyku pravděpodobně spočívají v dávném zvyku uctívat včely, jelikož se věřilo, že přišly z Ráje. U nás bylo zvykem oznamovat včeličkám a stromům smrt hospodáře.

Věřilo se, že zbytky svící použitých při pohřbech a posvěcených na Hromnice (2. února), pomáhají při léčbě popálenin. Namodralý plamen svíčky znamenal, že se kolem ní pohybuje duch. Víra v ochrannou moc svíček byla a je stále živá (ochrana proti nebezpečí, blesku, bouři, epidemiím atd.), také víra v zprostředkování spojení s tím, na koho se obracíme (mše, magické rituály, mystéria atd.).

Svíčky svým světlem a teplem navozují stavy klidu, uvolnění, ochrany, harmonie. Symbolizují také spojení člověka s Kristem. Mohou být tedy komunikačním prostředkem k vyjádření vnitřního postoje.

Zapálení svíčky bylo vždy považováno za něco posvátného, mystického, magického, protože symbolicky představuje přírodní a prvotní element ohně a ten náleží Bohům – vnáší Světlo do Temnoty, představuje světlo Slunce, světlo Ducha, pozitivní kosmickou energii, je symbolem života, tedy Stvoření. Proto se věřilo, že se má svíčka zapalovat pravou rukou - přináší to štěstí. Jednou zápalkou se má zapálit jen jedna svíčka. Věřilo se, že pokud jednou zápalkou zapálíme více svíček, přinese to smůlu.

Světlo je symbolem života (tma symbolem smrti), a tak i svíčka je symbolem života. Proto se svíčka nemá sfoukávat ale uhasit, nebo nechat dohořet. Výjimku tvoří svíčky na narozeninovém dortu. Zde jejich sfoukávání oslavencem je symbolickým loučením se s odžitými roky a očekávání nových let, pro které svíčka „tam někde“ hoří.

Svíčka je ale také symbolem lidského života pro svou pomíjivost a křehkost (protože ji sfoukne i malý závan větru).

ZVÍŘATA a PTÁCI představují významný zdroj symboliky, která je běžně využívána v rozhovorech (je věrný jako pes, je špinavý jako prase, je moudrá jako sova, je silný jako býk, krade jako straka atd.). Jejich význam pro člověka má mnoho aspektů. Jako zdroj potravy, společníci, pomocníci v práci, zdroj inspirace pro technické nástroje, astrologické symboly, duchovní průvodci apod. Člověk jim záviděl rychlost, sílu, schopnost létat, vidět ve tmě, neslyšně se pohybovat ...

Některé si spojoval se schopnosti věštění, ohlašování smrti, spolkem s ďáblem, přiřazoval je svým božstvům, přírodním silám. Ptáci a zvířata na erbech a vlajkách symbolizují moc a svobodu.

Staré kultury věděly, že ve chvíli smrti přijdou průvodci (**psychopompové** – průvodci duší), kteří duši doprovázejí do jiného světa. Nejsou Smrtí, ale průvodcem. Nesoudí, ale doprovázejí. Mají různou podobu: kůň, jelen, pes, pták atd. Někteří mohou být současně průvodci i zvěstovatelé odchodu (např. sova, vrabec, havran). Jako průvodci jsou vnímáni i Vanth, Anubis, Horus, Hekaté, Chárón, Hermes/Merkur, andělé. Žijícím psychopompem je šaman, který dokáže dohlédnout na druhý břeh (onen svět).

Ptáci jsou často symbolem lidské duše, poslové mezi nebem a zemí. Staří Egypťané věřili, že když člověk zemře, vylétne z jeho těla duše v podobě ptáka s lidskou hlavou. Bohové často na sebe brali podobu ptáka (egyptský bůh Thovt zobrazován jako muž s hlavou ibise, v křesťanské symbolice holubice znázorňuje Ducha svatého).

Uzbecká pohádka Sumbul a Gul *hovoří o bajovi, který se po smrti své ženy znovu oženil. Jeho mladá žena jej přiměla, aby z domu vyhnal syna Gula. Ale jeho bratr Sumbul nechtěl doma zůstat bez bratra, a odešel za ním. Našel ho za městem, ležícího při cestě, vysíleného hladem. Sumbul šel hledat něco k snědku. Gul spal a tu k němu přiletěl velký bílý pták, sedl si mu na hlavu a vdechl do sebe jeho duši.*

Když se Sumbul vrátil, našel bratra mrtvého. Tak se vydal na cestu sám. Dostal se do města, kde si volili nového krále. Vypustili ptáka štěstí a ten si sedl Sumbulovi na hlavu a tak se stal králem.

Jednou královský lovec zastřelil velkého bílého ptáka a když k němu přistoupil, uviděl vstávat chlapce. Byl to Gul. Jeho duše se ze zabitého ptáka vrátila do chlapcova těla a on ožil.

Fénix je mýtický tvor, který si na konci svého, několik stovek i tisíce let dlouhého života, postaví hnízdo, shoří na něm a pak znovu vstane ze svého popele. Proto se stal symbolem slunce, znovuzrození, vítězství nad smrtí, nesmrtelností, věčností.

Havran, vrána, krkavec – chytří ptáci černého peří s výrazným krákavým hlasem. Často se zaměňují. Zejména havran a krkavec. Na bitevních polích hodovali černí ptáci na mrtvolách (byli to hlavně krkavci). Tak se tito ptáci stali zejména v Evropě a Orientě symbolem smutku, zmaru, smrti, předzvěstí nemoci a války. Jsou považováni za strážce tajemství, podsvětí a světa mrtvých.

Řecká měsíční bohyně Hekaté se může zjevovat v podobě havrana, vrány, krkavce. Irská trojjediná bohyně války a záhuby Macha, Badb a Morrígan má schopnost proměnit se ve vránu či havrana a ti byli spojováni se smrtí. Když hrdina Cú Chulainn umírá v boji, na důkaz jeho smrti mu na rameno usedá v havraní podobě Morrígan.

Ve velšském mýtu o Branwen a jejím bratrovi Bendigeidfranovi (požehnaný havran) se *Branwen (bílá havranice)* vdává za krále Irska. Jeden z jejich bratrů se svatbou nesouhlasí a proto krále urazí – zmrzačí mu koně. Bratr Bendigeidfran tuto roztržku zažene tím, že králi daruje kouzelný kotel, který dovede zabité bojovníky oživit.

Branwen odchází s manželem do Irska, avšak manžel na urážku nezapomněl a zachází s ní jako s otrokyní. Branwen o tom zpraví svého bratra a ten s vojskem putuje do Irska. Bendigeidfran je tak

obrovský, že přes Irské moře se jen přebrodí. Jeho vojsko zvítězilo. On sám byl ale zraněn a když se blížila jeho smrt, věstil svým druhům, co se stane v příštích 87 letech. Nechal svou hlavu pohřbít v Londýně tam, kde dnes stojí Tower, obletovaný havrany. Pověst říká, že pokud se počet těchto havranů sníží pod číslo šest, bude to znamenat pád monarchie.

V Japonsku byl havran poslem bohů, v Persii byl zasvěcen bohu světla a slunce. V severské mytologii nejvyššího boha Ódina doprovázeli dva havrani: Hugin (myšlenka) a Munin (paměť), kteří mu přinášeli zprávy z celého světa.

Legenda praví, že kdysi měl havran bílé peří a krásný hlas. Takže lidé naslouchali jeho zpěvu a zapomínali naslouchat kněžím. Proto mu Bůh dal černé peří a krákový hlas.

Ovidius píše, že *havran měl původně sněhobílou barvu. Prozradil Apollónovi, že jím milovaná dívka Korónis se milovala s Ischyem. Apollón se nahněval a zabil ji šípem aniž tušil, že je s ním těhotná. Když to zjistil, vyrval z jejího těla chlapce – Asklépia (budoucí bůh lékařství) a dal ho na vychování kentauru Cheirónovi. Rozzlobil se na havrana a potrestal ho tím, že mu zčernalo peří.*

Had je mnohostranný a vícevrstevnatý symbol: je symbolem obnovy a znovuzrození (svlékání kůže), léčení (jeho jed může léčit), smrti a zkázy (jeho jed může zabít), strážcem vchodu do jiného světa (žije pod zemí), plodnosti (jeho tvar připomíná penis).

Je symbolem plodivé mužské síly a jeho přítomnost je téměř univerzálně spojována s těhotenstvím. Doprovází všechna ženská božstva a Velkou Matku.

Je tedy symbolem solárním, podsvětním (chtonickým), sexuálním, pohřebním, úzce spojován s představami života a smrti. Protože žije pod zemí, je ve styku s podsvětím a tudíž má přístup k silám, vševědouce a kouzelné moci mrtvých. Je atributem říčních božstev. Hadi a draci jsou strážci prahu, pokladů, ezoterického vědění. Jsou vzýváni při zaříkávání mrtvých, kteří přepluli vody smrti.

Z kosmologického hlediska je had praoceán, z něhož se vše vynořuje a vše navrácí, počáteční chaos. Jako Úroboros (had zakousnutý do svého ocasu) je počátkem i koncem, symbol cyklů. Hinduistický bůh Višnu leží na smyčkách tisícíhlavého hada Šeši plujícího vesmírnými vodami a sní. Dva vzájemně se obtáčeající hadi znamenají čas a osud, symbolizují protiklady dualismu, které jsou sjednoceny. Aztécky opeřený had představuje slunce, ducha, dech života, déšť, vítr, hrom, prostředníka mezi bohem a člověkem. V židovské nauce je symbolem zla a pokušení, duše zavržených v šeolu, říše mrtvých. V Egyptě je kobra symbolem nejvyšší královské moci a moudrosti.

Holubice je symbolem míru, naděje a duše, která opouští mrtvé tělo a přechází z jednoho stavu bytí do druhého. V křesťanství je symbolem duše a Ducha svatého. Ve starověku a středověku symbolizovala nesmrtelnou duši. Posvátné holubice jsou spojovány s pohřebními kulty. Holubice s palmovou/olivovou ratolestí symbolizuje vítězství nad smrtí. Bílá holubice představuje spasenou duši. V řecké mytologii znázorňovala bohyni lásky Afroditu. Hinduistický bůh smrti Jama má za posly sovy a holubice.

V mnoha pohádkách se setkáváme s tím, že někdo (mluvící kůň, přítel atd.) pomáhá nezištně hrdinovi vyřešit uložené nebezpečné úkoly. Když se hrdina konečně ožení s princeznou, jako odměnu žádá jeho pomocník, aby mu sňal hlavu. Z těla vyletí holubička (duše již dříve zemřelého pomocníka) a děkuje za

vysvobození.

Jelen patří k velice významným a rozšířeným kultovním zvířetím od dávných dob. Jeho kult souvisí s cestou do jiného světa (je psychopompem – průvodce do podsvětí či jiného světa), sluncem a lovem. Germané zabalovali mrtvé do jejich kůže a věřili, že mrtví se mohou zjevit v podobě jelena.

Ve slovanské i keltské mytologii víly často jezdí na jelenu. Jelen je spojován s božstvem lovu. Keltský bůh Cernunnos, slovanský bůh Veles jako „páni zvířet“ byli často zobrazováni s paroží na hlavě.

Řecká bohyně lovu Artemis proměnila lovce Aktióna v jelena a nechala ho roztrhat jeho vlastními psy proto, že ji spatřil nahou, když se připravovala ke koupeli.

Kůň má speciální místo v srdci člověka, který jej považuje za ušlechtilé zvíře, důvěřuje jeho instinktům, vždy na něj spoléhal v době válek i na cestách. Je pro něj symbolem rychlosti, svobody. Kůň je atributem mnoha bohů, např. bohů – bojovníků, bohů – lovců, táhne vůz slunečního boha Apollóna.

Slovanskému Svantovítovi byl zasvěcen bílý kůň. Bílý kůň je častým symbolem života. Bílý posvátný kůň keltské bohyně Epony (koňská bohyně, bohyně plodnosti) byl vtělený bohatýr, obdařený věšteckou silou. Epona bývala zobrazována jak jede na bílém koni, nebo jako bílá kobyla.

Také Horymířův kůň byl bílý šemík.

Bílý kůň je prostředníkem mezi pozemským a oním světem, bývá také zapřažen ve svatebním kočáru a v pohádkách přichází princ na bílém koni osvobodit princeznu. Pohřební vůz je tažen černými koňmi, na černých koních s rudýma očima jezdí démoni.

Za starých časů byl kůň obětován na hranici s ostatky svého pána. Hranice symbolizovala zlatou bránu slunce, kterou duše reka vchází do síně věčnosti k dalším mrtvým rekům.

Kniha Zjevení svatého Jana se zmiňuje o jezdcích Apokalypsy. Jsou to čtyři jezdci na koních, kteří přinášejí lidstvu zmar a zkázu: na bílém koni sedí Antikrist, na ohnivě rudém Válka, na černém Hladomor, na mrtvolně bledém Smrt.

Netopýr má významnou úlohu spjatou se smrtí u Indiánských kmenů. Většinou je symbolem smrti a podsvětí. V podsvětí Xibalba je Dům netopýrů. Jako noční zvíře se v Evropě netěšil dobré pověsti - byl spojován s čarodějnictvím, nečistými silami, upírstvím a ďáblem. Satan bývá znázorňován s netopýřími křídly.

Pes patří mezi první divoké zvíře, které si člověk ochočil. Jeho symbolika je rozmanitá a protikladná. Je symbolem síly, oddanosti, ochrany, ostražitosti, věrnosti ale také nečistoty, neřesti, ponižující nadávkou (např. v islámu). Je také symbolem podsvětí, průvodce duši zemřelých, strážce vstupu do podsvětí (v antické mytologii trojhlavý Kerberos, lat. Cerberus). Legenda říká, že *matkou Cerbera byla Echidna (napůl žena a napůl had) a otcem obr Týfón. Jako štěně utekl z domova, kde ho zachránil Hádes před útokem Harpií. Ty zahnal do Tartaru a z Cerbera udělal strážce podsvětí.*

Germané věřili, že zločinci, vrahové, krivopřísežníci apod, byli svrženi do podzemí na pláž mrtvých,

kteřou hlídal pekelný pes Garm. V severské mytologii byly Valkýry, které přiváděly duše hrdinů padlých na bojišti do Valhally, doprovázeny psy. Germané věděli, že psi díky svým smyslům cítí a slyší věci, které jsou za hranicemi lidského vnímání. Věřili, že pes je schopen vidět duchy.

Aztékové věřili, že Xolotl s psí hlavou, který doprovázel slunce na jeho noční poutí podsvětím, stvořil prvního člověka. Do hrobu zemřelého se pak ukládali psi, aby mrtvému ukázali cestu na onen svět. Mayové pohřbívali psa s jeho pánem, aby jej doprovázel posmrtným světem. Starý perský obyčej přivést psa ke smrtelné posteli, aby se umírající mohl psu podívat do očí, spočíval ve víře, že pes je průvodcem duše.

Pes provází ženská božstva (zde symbolizuje uzdravování - lizání ran, lásku k dětem, plodnost) i mužská božstva (zde symbolizuje lov, boj a smrt). Řecká bohyně noci Hekaté má jako doprovod černé psy. Psi ji byli obětováni na křižovatkách cest. Asklépios, bůh lékařství, býval zobrazován jako starší muž opírající se o hůl ovinutou hadem, kterého doprovázel pes. Čtyřoký pes symbolizuje hinduistického boha mrtvých Jamu. Egyptský bůh mrtvých Anubis byl zobrazován s hlavou psovitě šelmy.

Príslovečná je psí věrnost. Pes je také symbolem ochrany žen a dětí. Hovoří o tom také velšský příběh o psu Gelertovi. *Byl to pes prince Llywelyna. Když se jednou princ vrátil domu z lovu, přiběhl mu jeho pes celý zakrvácený naproti. Princ běžel do dětského pokoje. Často nechával svého syna hlídat Gelertem. Ale syn v pokoji nebyl, jen všude kolem byla krev. Princ v hněvu propíchl psa mečem. Najednou uslyšel křik svého syna. Našel ho schovaného a bez zranění. Vedle něj ležel mrtvý obrovský vlk. Princ litoval své prchlivosti a svému psu nechal zbudovat velkolepý hrob.*

Známá je legenda týkající se souhvězdí Orion a Velkého a Malého psa. *Do lovce Oriona se zamilovala bohyně Artemis. To se nelíbilo jejímu bratrovi Apollonovi a chtěl se Oriona zbavit. Jednou ho uviděl plavat daleko v moři. Vyzval svou sestru, zda dokáže lukem trefit malý černý bod daleko v moři. A ona se samozřejmě trefila. Když zjistila, že zabila svého milovaného, vyzdvihla ho jako souhvězdí Orion na oblohu. Jeho dva věrní psi ho však neustále hledali a tak i je vyzdvihla na oblohu jako souhvězdí Malý a Velký pes.*

Sova tím, že je nočním ptákem, má vynikající zrak, žije samotářsky, létá neslyšně a je opředena mnohým tajemstvím, se stala symbolem prastaré moudrosti, nositelkou proroctví a mystických znalostí, víry, že má spojení s okultními vědami a magií. Stala se symbolem moudrosti, která překonává temnotu nevědomosti (je atributem řecké bohyně moudrosti Athény, společnice bohyně matky Danu – pramáti keltských bohů). Byla také spojována s tmou, smutkem, smrtí a vnímána jako průvodkyně podsvětím. Zejména v Egyptě, Japonsku a Indii byla ptákem mrtvých. Pro Indiány kmene Hopi je jeden druh sýčka symbolem Boha smrti. V Africe je poslem zpráv mezi šamanem a duchovním světem.

Někdy byla zpodobňována na náhrobcích jako symbol plodně prožitého dlouhého života.

V raném křesťanství jako noční pták je však symbolem duchovní temnoty, ďábla. Její houkání (zejména sýčka) prý předpovídá nebezpečí a smrt.

Jeden z keltských mýtů hovoří o květinové ženě Blodeuwedd. *Tu stvořil z květů čaroděj Gwydion pro*

Lleua, který byl proklet a nemohl se oženit s lidskou ženou. Ovšem ona se svým milencem svého manžela zavraždila a čaroděj ji za trest zaklel v sovu, odsouzenou lovit osamoceně a v noci.

RITUÁL je v podstatě slavnostní obřad, provázený speciálním individuálním nebo kolektivním chováním, které je standardizováno, a bývá založeno na stanovených nebo tradičních pravidlech. Jeho význam spočívá zejména v hlubokém prožitku, který umožňuje zvýraznit významné životní chvíle, zpracovat náročné životní situace, usnadnit přechod (a uvědomění si ho) životními etapami (např. dospělost, svatba, narození, smrt, povýšení v práci, vyznamenání), stmelit příslušnou skupinu, navodit společné duševní rozpoložení. Důležitou součástí jsou symboly.

Každá kultura má odlišné pohřební rituály. Jejich základním významem je pomoci zemřelému správně přejít na druhou stranu, zajistit, aby byl mrtvý přijat do světa zemřelých, rozloučit se zemřelým, pomoci pozůstalým vyrovnat se se ztrátou milovaného člověka a očistit pozůstalé od kontaktu se smrtí.

Pohřební rituál umožňuje si uvědomit, že smrti konkrétní osoby nekončí její vliv na náš život. Nejen Slované spatřovali v zemřelých předcích ochránce, kteří pečovali o štěstí a blaho rodiny (dědové se stávali strážnými duchy domu). Podle Slovanů osud člověka záležel především na rodu (tj. dědech a předcích) a na matce (rožanice, rodička). Toto propojení s předky naznačuje, že jedinec odpovídá za svůj život společenství předků. Tato zodpovědnost za svůj život se pak stává zřetelnou ve vztahu k smrti a smrtelnosti.

V pohádkách se dovídáme, že zemřelý se musí po tři dny a noci po smrti střežit. Přitom je důležité, aby u jeho hlavy hořely svíčky a aby se za něho vybraný člověk modlil či pronášel vybraná zaklínadla. Dělo se tak proto, že panoval strach, aby se těla mrtvého nezmocnil démon, což mu umožnilo vloudit se mezi lidi. Jde o strach, aby "oživlý mrtvý" neškodil lidem, ale také strach o mrtvého, aby mu nebyla překažena cesta na onen svět.

Židovská pověst Kadiš o staříčké Jutele, která byla velmi zbožná. Věděla, že si pro ni už brzy přijde smrt, ale velice ji trápilo, že nezůstal ani jediný mužský příbuzný, který by se za ni pomodlil kadiš, až ona zemře. Manžel i synové ji zemřeli, žádné příbuzné neměla. Její vnučka se provdala velice daleko do Řezna a byla tam i pochovaná. Jutele nevěděla, zda po ní nezůstal syn, který ani neví, že má v Praze prabábu.

Když Jutele umřela, rabín přečetl její závěť. Své značné jmění i dům měl připadnout jejímu pravnučkovi, pokud se on sám přihlásí. Hledat ho nemají. Pokud se nepřihlásí do desíti let, majetek připadne obci.

V Řeznu žil chudý krejčí Salomon. Nikoho na světě neměl a nevěděl nic o své prabábě v Praze. Protože třel bídu s nouzí, ani se neoženil.

Jednou v noci ho probudil pláč, ale nikoho neviděl. "Kdo jsi a proč pláčeš?" zeptal se mladík tmy. "Jsem tvoje prabába a přišla jsem tě poprosit, aby ses za mě zítra v synagoze pomodlil kadiš. Jsi poslední z mé rodiny, koho o tuto službu mohu poprosit." Mladík ji to slíbil a ucítil pohlazení po tváři. Druhý den měl ale tolik práce, že na to zapomněl.

A druhou noc ho opět jeho prabába vzbudila a prosila ho, aby se za ni pomodlil kadiš. Opět ji to slíbil a cítil, jak ho stará ruka něžně pohladila po tváři. Následující den ho majitel dílny proháněl ještě více. Mladík se ale neustále vracel ke svému nočnímu zážitku a nevěděl, co si má myslet.

Třetí noc o půlnoci ho opět probudil pláč a světlo v jeho světničce. U postele stála smutná drobounká stařenka a plakala. Pak Salomona pohladila po tváři. Sedla si na stoličku a vyprávěla mu o sobě. Pak mu řekla, aby se za ni pomodlil kadiš a pak se vydal do Prahy k jejímu hrobu. Ona se už o něho postará, aby nežil v takové chudobě.

Následujícího dne mladík splnil babiččino přání a vydal se do Prahy. Dostal se k jejímu hrobu a modlil se před ním. Tu k němu přistoupil rabín, který se o mladíkovi dozvěděl a pak ho seznámil se závětí své prababičky. Rázem byl z něho bohatý mladý muž.

Slunce je všeobecně uctíváno jako zdroj života a naděje. Východ je směrem zrození a znovuzrození, dětství, mládí, štěstí, energie. Řada náboženských obřadů se provádí s tváří obrácenou k východu. Východ je také směrem počátků, záhad, zázraků, domovem světla, zdrojem života, věčného mládí, nesmrtelnosti a věčnosti.

Západ je vnímán jako směr smrti, temnoty, zla a očištění. Se západním směrem bývá spojováno zlo, neštěstí, podzim, stáří, nemoci a svět zesnulých. Ve starověkém Řecku vládlo přesvědčení, že vchod do podsvětí (do Hádu) leží při západním okraji země.

Mnohé národy věřili, že mrtví znají věci, které jsou očím živých skryty, vidí do budoucna. Věřilo se, že když spíte na hrobě, dostane se vám vidění.

Ve finském eposu Kalevala se hovoří, že Väinämöinen vstoupil do říše mrtvých pro tři „vědmá slova“. Byl to moudrý stařec a mocný pěvec, což znamenalo, že byl i mágem. Také severský bůh Ódin chtěl získat moudrost – napít se z Mímiho studny v podsvětí. Musel obětovat levé oko. Získal však nesmírnou moudrost a vědění.

ZPĚV A HUDBA jsou součástí života jednotlivce, skupiny, lidstva. *Když členka jednoho afrického kmene chce mít dítě, začne meditovat, dokud se jí v mysli neobjeví melodie, písnička. Ta patří jejímu budoucímu dítěti. Zpívá mu ji po dobu těhotenství a při narození ji dítě uslyší jako první zvuk. Pak mu ji zpívají všichni rodinní příslušníci při každé příležitosti (např. nemoc, přechod do dospělosti, svatba, pohřeb).*

Dříve pro lidi hudba a zpěv znamenala základ a vyjádření existence. Dnes, hlavně na západě, ji konzumujeme jako zboží. Přitom žádný rituál se bez zpěvu a hudby neobejde. Hudba a zpěv jsou nezastupitelné i při pohřebních rituálech. Uvolňují emoce, vzpomínky a tím ulehčují loučení. Zpěv, hudba a tanec (zejména jejich provozování) nás činí šťastnějšími, spokojenějšími, zdravějšími. Toto platí i pro celé lidstvo.

Kdo chce poznat politickou situaci státu, má si poslechnout, jaké písničky se tam zpívají.

— Konfucius

Vše kolem nás má svůj rytmus. I naše tělo, jeho orgány, každá buňka, mají svůj rytmus. Příroda i celý vesmír zní a pulsuje. Hudba a zpěv v podstatě interpretují tyto různé rytmy kolem nás a současně nás učí tyto rytmy slyšet (tlukot srdce matky dítě uklidňuje). Staré kultury a šamanská společenství považovaly hudbu a zpěv za jazyk bohů a jejich prostřednictvím se svými bohy komunikovaly.

Hudba a zpěv jsou také klíčovými při vzniku světa ve fantasy knize Silmarillion od J. R. R. Tolkiena: *Ilúvatar (Nebeský otec) svým zpěvem stvořil Ainur, Svaté. Mluvil k nim tak, že jim předkládal hudební témata a oni před ním zpívali. Dlouho však zpíval každý sám. Pak jim Ilúvatar vyjevil mocné téma a chtěl, aby v souzvuku hráli Velkou hudbu. Hudba je vyjádřením myšlenek, příběh, obraz světa, osud. Hudba a její ozvěny přetékají z Ilúvatarových síní do Prázdna a naplňují je.*

Jeden z Ainur, Melkor, však začal do ní вплétat látku dle vlastních představ, která neladila s Ilúvatarovým tématem. Melkor chtěl totiž zvýšit svou moc a slávu, sám se stát stvořitelem. Tak vznikl ve společné hudbě nelad a nesoulad.

Ilúvatar pozvedl ruku a zaznělo nové, krásné téma. Ale Melkor se ji snažil přehlušit svou hudbou. Tehdy Ilúvatar pozvedl druhou ruku a vnesl do hudby další téma. Toto téma je v rozporu s Melkorovým, který se nevzdává. Nakonec Ilúvatar zvedl obě ruce a Velkou hudbu ukončil. A všem Ainur ukázal, co svým zpěvem udělali. Dali vzniknout v Prázdně novému Světu a ten počal odvíjet svou historii.

Židovská pověst Darovaný život vypráví o krásné dívce Elle. Jeho otce i ji samotnou zachránil moudrý a laskavý rabín Jochanan před bídou. Oba mu byli vděční, ale nevěděli, čím by se mu mohli odvděčit.

Jednoho dne rabín Jochanan umíral a jeho žáci svolávali Židy do synagogy, aby mu jejich modlitby zadržely duši v těle. To nestačilo. Ani další metody nepomáhaly. Nakonec se rozhodli, že půjdou pro rabína sbírat roky. Začali obcházet všechny židy v ghettu a na list papíru psali, kdo kolik dnů, týdnů ze svého vlastního života daruje umírajícímu rabínovi.

Když přišli k Elle, ta řekla: "Dám za rabína celý svůj život. Chci, aby rabín žil dlouho a mohl pomáhat ostatním, tak jako pomohl nám." A sotva žák napsal vedle jejího jména její nabídku, padla mrtvá k zemi a ve stejnou chvíli se rabín Jochanan uzdravil.

Velice se trápil tím, že Ella vyměnila svůj mladý život za jeho. Po první úplňkové noci uslyšel nádherný zpěv. Pod jeho okny stál stín krásné mrtvé Ell. Ella se na něj dívala a zpívala mu. V jejím zpěvu zněla láska a radost. Každou úplňkovou noc mu Ella takto zpívala. A rabín si každý večer kladl otázku, zda pro lidi dělá dost, aby alespoň z části vyvážil tak velikou oběť.

Roky letěly, ale rabín Jochanan příliš nestárnul. Jeho vlastní život udržoval nádherný zpěv mrtvé dívky, znějící při každém úplňku.

Život se mu postupně stával břemenem, cítil se velmi unavený. Po jeho stých narozeninách jedné nádherné letní noci zářil úplněk. Stál při otevřeném okně a čekal na Ellin zpěv. Tentokrát ale Ella stále vedle něj a zpívala. A v jejím zpěvu zněla láska a šum křídel anděla smrti.

Když jej ráno našli mrtvého, na tváři se mu zračil šťastný úsměv.

SNY O SMRTI. Dávni Toltékové věřili, že život je sen. Každý z nás žije ve svém osobním snu a naše sny dohromady vytvářejí sen planety. Australští domorodci hovoří o době stvoření, kdy vznikl vesmír (tedy období před vznikem lidské paměti), jako o „době snění“. Podle nich má vše na tomto světě svoji vibraci, jejíž ozvěna popisuje okolnosti a duchy předků, kteří ji stvořili. Ti jsou stále přítomní formou, do jaké se koncem „doby snění“ přetvářili.

Dle hinduismu Višnu spí v kosmickém oceánu a z jeho pupku vyrůstá vesmírný lotos. Na lotosu sedí Bráhma stvořitel. Otevře oči a vznikne svět, kterému vládne Indra. Potom Bráhma oči zavře a svět zanikne. Jeden Bráhma žije 432 000 let. Když zemře, jeho lotos zanikne a vyroste jiný lotos, na kterém sedí Bráhma, který otevírá a zavírá oči.

Višnu je spící bůh a vesmír je vlastně jeho sen.

V řecké mytologii je bohem spánku Hypnos, syn bohyně noci Nykty. Má bratra (dvojče). Tím je bůh smrti Thanatos.

Lidé se od nepaměti snaží porozumět svým snům. K jejich výkladům se přistupovalo a přistupuje různě: jsou předzvěstí nemocí, informací o nemoci a způsobu léčby, poselstvím bohů, rozhovorem mezi Bohem a lidmi, nástrojem satanovým, ukazují nám naši budoucnost, jsou zdrojem informací a poučení, slouží ke kompenzaci reality, jsou projevem individuálního nevědomí, projevem kolektivního nevědomí (všemi lidmi sdílená studnice vzpomínek, znalostí a zážitků kulturního rázu), které obsahuje archetypy (souhrn myšlenek, obrazových vjemů, které jsou univerzální a tedy všem společné a srozumitelné). V současnosti je zdůrazňováno pojetí snů jako zdroje poznání sebe sama, jako nevyčerpatelný zdroj informací o našem duševním životě.

Jazykem snu jsou symboly, metafory, obrazy. Ty jsou v podstatě vždy víceznačné.

Zejména v mýtech a pohádkách se setkáváme se snahou přijmout smrt jako základní podmínku lidské existence. Když je smrt vtělena do života, jsou lidé vyvedeni ze své omezené existence v přítomnosti a vystaveni proměně, která je v podstatě plodná. Základním specifickým lidským pocitem se stává pocit kontinuity života. Pocit, že člověk tak jako v přítomnosti žil také v minulosti a bude žít i v budoucnosti. Čili proměna je spojena s „poznáním“, že smrt a život k sobě náleží, a že jeden bez druhého by sám o sobě nemohl existovat. Proto sny, ve kterých se člověk setkává se smrtí, často poukazují na začínající proměnu, jako začátek nového vývoje, začátek změny.

Pohádka O Sněhurce obsahuje mnoho symboliky týkající se smrti (smrt v podobě macechy jako stařeny, otrávené jablko, kouzelné zrcadlo, bloudění v hlubokém a neznámém lese, trpaslíci, kteří pracují v podzemí) a proměny (služba u trpaslíků, vlastní „smrt“, obživení princovým polibkem – předání dechu/duše je symbolem nového života).

„Smrt“ je symbolem mnohých mysterií, zasvěcení, iniciačních rituálů a těch událostí v životě, které mají aspekt nevyhnutelnosti a proměny (např. přechod jedince z dětství do dospělosti, kdy „umírá“ svému dětství a proměňuje se do nového stadia života).

LIDSKÁ SNAHA OBELSTÍT SMRT provází lidstvo odnepaměti. Odraz tohoto nacházíme zejména v pohádkách.

- a. **Přátelství se Smrtí** a pak následně léčení s její pomocí. V pohádkách Smrt vystupuje jako kmotřička, která jde chudákovi za kmotru jeho dítěti. Protože Smrt nemá bohatství, umožní chudákovi, aby léčil s její pomocí. Jen on ji bude vidět stát u lůžka nemocného. Když nemocnému bude stát u nohou, může chudák nemocného léčit jak uzná za vhodné, vždy ho vyléčí. Když bude Smrt stát u hlavy nemocného, nemá se chudák o nic pokoušet, protože nemocný už Smrti propadl. Tak se i děje a chudák je za chvíli velkým bohatcem.

A nakonec kvůli penězům kmotřičku Smrt podvede. Jednou je povolán k bohatému nemocnému a je mu slíbená velká odměna, když ho vyléčí. Bývalý chudák ale vidí, že Smrt stojí u hlavy nemocného. Baží však po odměně. Proto nechá rychle otočit postel s nemocným, takže se Smrt ocitne v nohou nemocného a ten se uzdraví. Smrt ale bývalého chudák za to potrestá. Vezme si jeho život.

V reálném životě se snažíme poznat příčiny nemocí a tak zvítězit nad smrtí, nebo ji alespoň oddálit.

- b. **Znemožnění Smrti vykonávat svou práci.** *Pro hlavní postavu pohádky si přichází Smrt. Dotyčnému se ji podaří uzavřít do sudu (nebo také přilepit na židli, strčit do pytle) a Smrt ze světa zmizí. Nakonec se ukáže, že smrt je na světě potřebná (nic neumírá, lidé, zvířata, hmyz přibývají, nemají místo pro život a nemají ani potravu, hladoví, trpí bolestmi) a ten, kdo ji uvěznil ji nakonec osvobozuje a ona si bere jeho život. Smrt vítězí.*

V reálném životě se snažíme prevencí (zejména očkováním) zabránit onemocnění a tím i možné smrti.

- c. **Prodloužení života.** *V pohádkách Smrt přebývá v limbu. Každému člověku zde hoří svíčka života. Ten, komu Smrt dovolí, aby se do limbu podíval zjišťuje, že mu svíčka dohořívá. Prosí Smrt, aby mu zapálila novou svíčku, ale ta to odmítá, jednak proto, že každý má určenu délku života a jednak proto, že kdyby zapálila dotyčnému novou svíci, svíčka jinému by musela dohořet.*

V jedné pohádce chudák tajně, když se Smrt nedívá, zapálí pro sebe novou svíčku, protože ta jeho už dohořívá. A když přijde domů, zjistí, že jeho novorozený syn, kterému byla Smrt za kmotru, zemřel.

V reálném životě využíváme první pomoc, transplantaci, přežíváme svou klinickou smrt pomocí lékařského zásahu.

- d. **Snaha získat něco, co může navrátit mládí, vyléčit neduhy nebo zajistit si nesmrtelnost, věčné mládí.** *V pohádkách nemocný král posílá své syny, aby mu přinesli něco, co jej uzdraví. Nebo starý král zatouží stát se opět mladým, aby aby získal srdce mladé nevěsty.*

V pohádce Ostrov se dvěma prameny jeden mladík se zamiloval do dívky a ona do něho. Chtěli se vzít. On se dozvěděl o pramenu mládí a vydal se ho hledat. Chtěl se z něho napít. Po mnoha letech hledání se dostal na ostrov, který vypadal jako ráj. Našel tam pramen mládí – kdo se z něho napije, bude věčně mladý a nebude potřebovat jíst ani pít. Ale na ostrově byl i druhý pramen s opačnou mocí. Kdo se z něho napije, bude opět smrtelný a starý, jak odpovídá jeho věku.

Mladík se napil z pramene věčného mládí a vrátil se ke své dívce. Ale dívka, která ne něj stále čekala, byla už stará a rodiče zemřeli. Pochopil, jakou udělal chybu. A nechtělo se mu žít na světě, kde ostatním čas běží a vidět je umírat. Skočil do loďky a šel hledat ostrov, aby se napil z druhého pramene.

V mýtech a legendách hlavním zdrojem věčného mládí bývá pokrm zejména jablka, ambrózie, broskve (my se v současnosti snažíme pomocí diet, zdravé životosprávy uchovat si zdraví a mladistvý vzhled).

Druhým zdrojem bývá nápoj, zejména pramen živé vody, pramen věčného mládí, omlazující pramen (my v současnosti zdůrazňujeme pitný režim, povzbuzující a obohacené nápoje).

V reálném životě se snažíme porozumět procesu stárnutí, oddálit ho omlazovacími kůrami, plastickými operacemi, genetickou manipulací.

- e. **Najít místo, kde se žije věčně a kde se neumírá.** V pohádkách hrdina hledá takové místo. Nachází ho. Časem ale zjišťuje, že se mu stýská po rodičích, přátelích, známých místech. Nakonec se vrací a zjišťuje, že nikoho nezná, nic nepoznává, protože uběhlo mnoho stovek let. A zde ho stárí a Smrt dostihne.

V reálném životě se setkáváme s myšlenkou hibernace, s myšlenkou zpomalení stárnutí cestováním vesmírem.

2.2. Představy o posmrtném životě

Významnou roli v historii lidstva hrál kult uctívání předků. Dříve pozůstalí dávali mrtvému dary, které mu posloužily v posmrtné existenci. Mrtví byli a jsou pohřbívání často s vírou v posmrtný život, vzkříšení. Mrtví byli a jsou spalováni na hranicích nebo byli ponecháni napospas dravcům např. ve věži mlčení. To mimo jiné znemožňovalo nebožtíkův návrat na tento svět - zejména jako duch.

Pohřební obřad je ceremoniál posledního rozloučení se zemřelým. Vyjadřoval formu **PŘEDSTAVY O POSMRTNÉM ŽIVOTĚ**.

Lidé zpočátku žili v přírodě, byli její součástí a byli na ni závislí. Proto se snažili ji porozumět, pochopit a předvídat a tím ovládnout. Protože byli její součástí, vše v přírodě vnímali jako živé bytosti. Sice odlišné, ale živé (stromy, řeky, hory atd.).

To, co se kolem nich dělo (vítr, bouře, sucho, déšť, záplavy atd.) se snažili vysvětlit jako činnost nadpřirozených bytostí (bohové, dryády, permoníci, vodníci, bludičky apod.). Protože byli na přírodě závislí, snažili se tyto nadpřirozené bytosti získat na svou stranu a odvrátit od sebe jejich případný hněv či mstu (magické přivolávání deště, pohřební obřady, nelovení totemového zvířete, poděkování za dobrý úlovek apod.).

Prožívali každoročně probíhající cykly v přírodě (jaro, léto, podzim, zima) a ty se také snažili vysvětlit.

Vysvětlovat to, co se kolem nás děje, je v podstatě přirozeným chováním člověka. Tím, že si něco vysvětlí, se domnívá, že tomu porozuměl a nemusí se toho už tolik obávat, protože to ztratilo punc neznámého, tajemného (dnes hledáme svou „jistotu“ ve vědeckém vysvětlení jevů). A myslí si, že to může ovládat, dostat pod kontrolu.

Lze říci, že ve všech kulturách zimní období bylo vnímáno jako spánek, smrt nebo odchod do podzemí některého z božských bytostí, která se pak na jaře probouzí, či vrací na zem nebo znovuzrodí, bojují s bohem/bohyň zimy a smrti (Persefona, Proserpina, Jarilo, Jurja, Jarun, Eostra apod.).

Podle tibetského učení je smrt a vše co následuje bezprostředně po ní nejvýznamnějším prožitkem a

zkušeností celého lidského života. Ve většině kultur panuje víra, že smrt je jen přechodem do jiné formy života, znovuzrození. Mrtvému na této pouti poskytovaly úspěšnou pomoc tzv. **knihy mrtvých**. Obsahovaly poučení, kudy se má duše ubírat, co znamenají úkazy, s nimiž se postupně setkává, a jak má na ně reagovat. Smyslem je, aby se duše na své cestě správně orientovala. Předčítání knihy mrtvých ale také sloužilo k poučení živých, aby se o umírání a přechodu na druhou stranu dozvěděli co nejvíce.

Tibetská kniha mrtvých (pevně daný text sepsaný koncem 8. st. po Kristu) je předčítána zesnulým 49 dní. Po této době si duše v našem hmotném světě nalezne jinou tělesnou schránku a inkarnuje (převtělí) se do ní. Pokud to dopadne ideálně, duše se dočká osvícení a nebude se už muset inkarnovat.

Egyptskou knihou mrtvých dnes označujeme sbírku různorodých textů jako přísloví, modlitby, hymny apod., které vznikaly v průběhu tisíců let. Vkládaly se do hrobů. Pokud si někdo nechával vyhotovit „knihu mrtvých“, pak písař vybral pasáže, které by byly pro zákazníka nejvhodnější. V knize mrtvých bylo obsaženo všechno, co člověk potřeboval, aby se dostal do říše smrti. Číhala na něj různá nebezpečí, např. podsvětní bytosti, které se chtěly zmocnit jeho duše. Mrtvý je mohl zkrotit, pokud znal a správně vyslovil jejich jméno. Ta se dozvěděl z knihy mrtvých.

Faraonům byly určeny „podsvětní knihy“, které popisovaly nebezpečnou plavbu slunečního boha Re podsvětím.

Pro Egyptany bylo důležité „oživnutí na onom světě“. Po splnění všech podmínek se stával „blaženým zesnulým“.

V pohádkách a mýtech se setkáváme se situací, kdy se hrdina/ka musí vydat do **zásvětí** - místo za světem živých. Není to svět zemřelých. Je to místo přerodu duše. Jen tam může hrdina/ka získat to, co potřebuje. Žije tam Baba Jaga. Je charakteristické, že její domek nemívá okna ani dveří, bývá na kuří nožce a kolem něho je plot, kde na kůlech jsou napíchnuty hlavy těch, co neuspěli (a v důsledku toho v reálném životě "ztratili hlavu"). U ní musí hrdina sloužit a vysloužit si např. nejrychlejšího koně na světě, aby mohl získat zpět svou unesenou manželku.

Do zásvětí nevede žádná cesta a hrdina se tam dostává dlouhým putováním, jeskyní, či za pomoci nadpřirozených sil (např. Slunce, Měsíc, Vítr, rada vědmy). Studánky a studny jsou v pohádkách místem, kterými se může hrdina také dostat do zásvětí. V nich se totiž shromažďuje podzemní voda a pramen je přechodem, který je v lidových bájích znám jako studna dětiček. Přebývají tam nenarozené děti a také mrtví. Pramen je spojením s říší mrtvých.

Pobyt v zásvětí je velmi hlubokou zkušeností, proto moudrost a vědění souvisí také s pramenem, studnou, hlubinou (např. Ódin sestoupil do hlubiny pramene k Mimirovi, a aby získal moudrost).

Hrdina se na onen svět může také dostat skokem do studny, jak je to v pohádce bratří Grimmů Paní Zima/Frau Holle (další postava, která dlí v zásvětí a podrobuje jedince zkoušce a podle toho, jak u ní uspěli, je odměňuje).

Žila jedna vdova se dvěma dcerami. Ta vlastní byla ošklivá a líná, nevlastní pilná a krásná. Vdova nevlastní dceru neměla ráda a chtěla se ji zbavit. Neustále ji dávala mnoho práce a nutila ji každý den u studny příst, až dívce z prstů tekla krev. Jednou svou krví zamazala přadeno, a když se sklonila nad

studní, že ho ve vodě vypere, přadeno ji do studny spadlo. Macecha ji přikázala, aby do studny pro přadeno skočila. Dívka tedy zavřela oči a skočila. Ztratila vědomí a když přišla k sobě, viděla, že leží na nádherné louce.

Vydala se přes louku. Uviděla pec plnou upečeného chleba. Pec ji prosila, aby je vytáhla a dívka tak učinila. Pak přišla k jabloni obsypanou jablíčky a na prosbu jabloně ty jablíčka setřásla. Nakonec došla k chaloupce, ze které vyhlížela stařena, která měla veliké zuby. Dívka se ji velice lekla a pocítila úzkost. Ale stařena ji nabídla, aby u ni zůstala, starala se o domeček a pořádně natřásala peřiny, aby na světě krásně sněžilo. Dívka se velice snažila a Paní Zima s ní byla spokojená.

Po čase se dívce zastesklo po domově. Paní Zima ji vrátila přadeno a dovedla ji k bráně. Když dívka bránou procházela, padal na ni zlatý déšť a celou ji pozlatil.

Macecha si přála, aby i její dceru potkalo takové štěstí. Její dcera hodila vřeteno do studny a skočila za ním. Také se ocitla na krásné louce, ale peci ani jabloni neulevila. Ve službě u Paní Zimy byla líná, všechno dělala nepořádně. Také ji zavedla Paní Zima pod branou, ale místo zlata se na ni vylila černá smůla.

V zászvětí plyne čas jinak, než na zemi (plyne velmi rychle nebo velice pomalu). V zászvětí to, jak co vypadá, se nemusí jevit tím, co je ve skutečnosti. Např. hrdina, který si jde vysloužit nejrychlejšího koně dbá rady a vybírá si toho nejvychrtlejšího a nejslabšího, který se na zemi mění v nejrychlejšího tátoše. Přinesené zlato se na zemi mění v kámen ale odměna ve formě smetí a suchého listí se na zemi mění ve zlato.

V pověsti o blanických rytířích (symbol naděje v těžkých chvílích českého národa) pozval neznámý rytíř kováře, aby mu okoval koně. Vstoupili bránou do Blanické hory, kde spali koně i rytíři. Když byl kovář s prací hotov, dostal jako odměnu pytel smetí, které v hněvu před horou vysypal. Doma se dozvěděl, že byl rok pryč a když se podíval do pytle, našel tam tři dukáty, které zbyly ze smetí. Když se vrátil k hoře, našel tam jen kopu smetí, kterou vysypal.

V keltské mytologii se hovoří o boji mezi smrtelnými lidmi a Tuatha dé Danann (božské bytosti) o vládu. Ovšem lidské kovové zbraně božské bytosti zabíjí. Proto se odstěhovali ze světa lidí do vílích kopců zvaných Sídhe (jsou duté a v podstatě zászvětím) v Irsku a Skotsku. Toto zászvětí je mimočasové, obyvatelé jsou krásní a nestárnou. Přes tyto kopce mohou vstupovat do světa lidí a přivádět si lidi, kteří jim pak slouží...

V irské báji Dar od Sídheů požádala vědma Nano Hayes pasačku koz Noreen, aby ji půjčila její nejlepší kozu. Potřebuje kozí mléko pro velice nemocnou princeznu kouzelných bytostí. Noreen souhlasila s podmínkou, že ji stařenka vezme s sebou. Ta ji řekla, že nesmí nic jíst ani pít, když ji budou kouzelné bytosti něco nabízet. Má se vymluvit, že má ráda velice solené jídlo a tyto bytosti sůl nesnesou. A že pije jen ze železných pohárků, které taky nesnesou. Hlad a žízeň nebude pociťovat. Pokud něco ale sní nebo vypije, uvízne mezi kouzelnými bytostmi jako v pasti a nikdo ji nebude moci pomoci.

Dále ji řekla, že v noci sídheové vyjíždějí jako duchové na svých koních na svět a někdy chytají dívky a mládence, které si pak přivezou do svého světa, aby jim sloužili. A někdy také vymění moc hezké lidské miminko za své škaredé. Jako dospělí jsou nádhernými bytostmi, ale jejich miminka jsou škaredá a oni mají rádi jen krásné věci. A ještě ji upozornila, že čas zde plyne jinak, než lidem na zemi.

Po celých dvanáct týdnů každý den Noreen podojila kozu a princezna to mléko vypila. Když byla zdravá, mohla Noreen s vědmou odejít. Když se vrátili na zem Noreen zjistila, že byla pryč jen několik minut. Za svou službu obdržela od kouzelných bytostí čarovný váček se zlatáky.

Podle psychologů cesta do zasnění je symbolickým popisem psychického procesu individuace jedince. A jedině absolvování této cesty (symbolické setkání se smrtí) může završit proces individuace hrdiny (podle C. G. Junga jedná se o vědomé vyrovnávání se se svým vnitřním středem – bytostným Já). Pozoruhodně tuto symbolickou cestu popsal a výstižně nazval J. R. R. Tolkien ve své fantasy knize *Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky*.

Hrdina, který na své cestě „tam a zase zpátky“ uspěje, se vnitřně změní - stává se sám sebou. Kdo selže, může být vnitřně poškozen, zmrzačen, tedy ne-celistvý. Z tohoto pohledu lze většinu pohádek vnímat jako vyprávění o cestách tam a zpátky.

Je nutné rozlišovat mezi individuací a iniciačním rituálem. Iniciační rituál (zasvěcení) představuje rituální uvedení jedince do určité životní fáze (např. chlapec se stává mužem), situace (např. přijetí do tajného spolku), jiného postoje ke světu a smrti (např. mystéria).

S otázkou cesty duše na onen svět je také spojená otázka hodnocení/vážení lidské duše – jejich dobrých a zlých skutků. Představa o soudu na konci života je přítomná ve všech náboženstvích či kulturách. Potřeba spravedlnosti je v nás hluboce zakotvena. Známe dva druhy **posledního soudu**:

- ve významu apokalypsy (katastrofa, která svým rozsahem hrozí zničit celé lidstvo, svět) na konci všech věků, kdy v podstatě svět zaniká:

Armagedon (křesťané) - místo závěrečné bitvy mezi Satanem (antikristem) a Hospodinem, kdy Boží vojsko povede Ježíš Kristus. Má vést k nastolení nového spravedlivého světa.

Ragnarök (severská mytologie). poslední bitva mezi mocnostmi dobra a zla, konec světa a zánik bohů. Po něm povstane nový svět.

- ten na konci života každého jedince, kdy se váží jeho skutky.

Podle Tibetánů (buddhismus) probíhá tento soud v poslední fázi stavu bardo (mezistav – fáze mezi smrtí v předešlém a znovuzrozením v novém životě), kdy se duše začíná připravovat na novou reinkarnaci. *Nejvyšším soudcem je král mrtvých Jama. V jeho službách jsou tisíce „pánů zesnulých“ a ti k němu přivádějí mrtvé, Mrtví jsou od začátku pokládáni za obžalované. Každý mrtvý má svého žalobce, který za každý hřích vytáhne z velkého pytle černý oblázek a položí jej na misku vah. Každý má i obhájce, který za každý dobrý skutek položí na protější misku vah bílý kámen. O osudu duše rozhodne to, která miska převáží.*

Podle jiné legendy mrtvý vypráví sám o svém životě.

Král mrtvých je zásadně nedůvěřivý. Proto se mrtvému po jeho výstupu předloží karmické zrcadlo. Zobrazují se v něm všechny činy zemřelého (obžalovaného). Zrcadlo má zde funkci jako v jiných náboženstvích kniha hříchů a dobrých skutků. Pokud převáží dobré skutky, znamená rozsudek pro duši nové zrození. Ním se přiblíží definitivnímu cíli – osvícení.

Tibeťané všechno spjaté s posledním soudem pokládají za psychický proces odehrávající se v nitru zesnulého. Peklo je odrazem vlastních duševních vlastností. Pekelné útrapy si způsobuje tedy každý sám.

V **Severní Americe** se obecně onen svět popisuje jako místo plné pokoje a štěstí, kde je nadbytek zvěře. Proto jej préríjní indiáni nazývají také Věčná loviště. Mnoho kmenů nezná podsvětí ani peklo. Po smrti se člověk odebere do duchovního světa a tam pokračuje v životě jako na zemi. Než se tam ale jeho duše dostane, musí překonat určité překážky, které se jí staví do cesty. Živí lidé se mohou do onoho světa také podívat a to po duze, nebo musí přejít bouřlivou řeku či jezero, vstoupit do jeskyně.

Indiánská pohádka Červená labuť hovoří o třech bratřích, kterým po otci zůstaly tři kouzelné šípy. Odjivba, nejmladší, jednou použil všechny tři šípy, aby střílil červenou labuť. Dva šípy se minuly, třetí labuť zasáhl a Odjivba se vydal labuť hledat. Nakonec ji našel. Byla to sestra kouzelníka. Musel splnit úkol, aby dívku získal. Na zpáteční cestě se mu podařilo získat dvě dívky jako manželky pro jeho bratry.

Bratři mu ale začali závidět a chtěli, aby jim vrátil dva šípy po otci. Odjivba se rozhněval a rozhodl se vydat za zemřelým otcem, aby při rozsoudil. Putoval dlouho, až přišel k jeskyni. Tou sestoupil do obydlí zemřelých. Země tam byla krásná, bylo tam mnoho rozličných zvířat. Spatřil buvol a ti mluvili lidskou řečí. Svěřil se jim. Vůdce buvolů mu řekl, že jelikož je živý, otce nenajde. Má se však vrátit domů, protože zde nesmí zůstat dlouho. Odjivba najednou uviděl jasné světlo. A buvol mu řekl, že je to obydlí dobrých. Když se ptal na černý mrak, buvol mu řekl, že se nemá ptát. Odjivba se za pomoci svých strážných duchů dostal na zem. A oběma šípy své bratry zastřelil.

*Čipevajové *(Kanada) si vypráví tento mýtus o světě Duchů: Šaman se trápil, protože mu nedávno zemřela jediná dcera. Svým přátelům sdělil, že se rozhodl jít do světa Duchů za svou dcerou, aby ji přivedl zpět. Pět mužů se rozhodlo jít s ním.

Nejprve museli vyhledat Vinaboja, který byl Manitu, protože jen on jim mohl ukázat cestu. Šaman se odebral k hrobům svých předků, vyvolal jejich duchy a ti mu řekli, kde ho najde. Vinaboja opravdu našli a ten jim ukázal cestu do země Duchů. Upozornil je na nebezpečí, které na ně číhají. Dal každému náhrdelník a důrazně je upozornil, že ho nemají sundávat z krku a že v zemi Duchů mohou pobýt jen čtyři dny a čtyři noci. Duchové vycházejí až v noci, shromáždí se v největším stanu a tančí. Mají si sednout mezi ně a až se objeví dívka, kterou šaman hledá, má ji chytnout, schovat do pytle a nepustit ven, dokud se nevrátí do světa lidí.

Když šaman s přáteli přišel do země Duchů, našli největší stan a v noci do něj vstoupili. Duchové tančili, děvče se však neobjevilo. Druhá noc probíhala stejně a také třetí. Jeden z Indiánů přestal dbát na radu Vinaboja a náhrdelník si sundal. Namísto se proměnil v Ducha.

Čtvrtou noc si šaman všiml ženy se zahalenou tváří. Podle způsobu chůze poznal, že je to jeho dcera. Skočil k ní a za pomoci přátel, i když se bránila, ji vstrčil do pytle, který pevně svázal. Cestou nazpět se stavili u Vinaboja, který jim řekl, aby každou noc dobře pytel ukryli a dbali, aby byl pevně zavázaný a neotvírali ho.

Když přišli do vesnice, šaman čekal, co se bude dít. Zanedlouho uslyšel hlas své dcery, která ho volala, aby ji osvobodil. Když pytel rozvázal, stále před ním jeho dcera živá a zdravá. K životu ji vzkřísila otcovská

láska.

Kmen Indiánů **Mapučé** (Chile) si vypráví, že *Threngthreng* při velké potopě zachránil lidi na hoře *Stvoření*. Protože je naučil všem dovednostem, říkají mu *Čau Uentru*, dobrý otec. A ten je také pánem nad *čluny duchů*, které přepravují duše zemřelých na ostrov mrtvých. Na té dlouhé cestě je vždy nechá nějaký čas odpočinout na *Stříbrném moři*, než je uvede do druhého života, kde je věčná pohoda a slavnosti.

Těla nebožtíků se úplně rozpadnou, jejich duše však žijí dál na onom světě.

Tahitská pohádka Létaující ryba vypráví o mladém bojovníkovi *Oroovi*, který se rozhodl přinést kouzelný kámen z říše mrtvých, aby získal ruku krásné *Maevy*, dceři náčelníka.

Kouzelník mu poradil, aby nejdříve ze dna moře přinesl perly na dlouhý náhrdelník. Když tento úkol splnil, řekl mu, aby se podíval na noční oblohu vyvrtanými otvory v kokosovém ořechu. Spatří hvězdu, která ho povede na jeho cestě daleko za obzor, kde zapadá slunce. Až dopluje na konec světa, uvidí skálu, která ční z moře. Skálu podplave a pak se ocitne v říši mrtvých. Ještě ho upozornil, že také bojovník *Athi* chce přinést *Maevě* kouzelný kámen z říše mrtvých. To *Oroa* hodně nahněvalo. A tak co nejrychleji vyplul na moře.

Po obtížné plavbě se dostal ke skále, podplaval ji a ocitl se v krásné zátoce. Tam ležela obrovská ryba s modrými a zlatými šupinami a s křídly místo ploutví. *Oroa* se ji poklonil. Pochopil, že je tu strážcem.

“Proč přicházíš, když jsi živý? Sem mohou jen ti, kteří si svým dobrým životem zaslouží štěstí po smrti.” řekla ryba. *Oroa* se ji svěřil. „Můžeš získat kouzelný kámen, když se přede mnou třikrát pokoříš a třikrát mi řekneš laskavá slova.“ řekla ryba. Nejdříve se proměnila v škaředého kraba, pak v ohyzdnou medúzu. Oběma se *Oroa* poklonil a řekl jim, co je na nich krásné. Když se však ryba proměnila v *Athiho*, zapomněl, že jde o zkoušku, vzkypěla v něm nenávist a zvolal: „Nikdy se před tebou neskloním, *Athi!*“

Najednou se *Athi* proměnil v rybu. “Nedokázal jsi zlomit svou pýchu.” řekla mu, „nemáš právo na kouzelný kámen a abys nemohl vyprávět, cos v říši mrtvých viděl, staneš se rybou.“

Oroa se do vsi nikdy nevrátil. *Maeva* nosí na jeho památku dlouhý perlový náhrdelník. Nevrátil se ani *Athi*.

Japonský mýtus o božském páru, který tvořila bohyně *Izanami* a bůh *Izanagi*, vypráví o tom, jak *Izanami* zemřela při porodu, když se ji narodil *kami* (bůh) ohně. *Izanagi* byl zoufalý a proto vstoupil do království mrtvých - *Jomi*. Setkal se zde se svou *Izanami*, ale ta mu řekla, že již ochutnala zdejší pokrm a proto se k němu nemůže vrátit.

Rozhodla se však poprosit boha, který zde vládl, aby ji přesto propustil. Bůh souhlasil. Jeho podmínkou bylo, že se na ni *Izanagi* po celou tu dobu, co budou v *Jomi*, nesmí podívat. Při zpáteční cestě z *Jomi*, se *Izanagi* přeci jen na milovanou ženu podíval. Ta se ihned změnila ve strašného démona. *Izanagi* utíkal, protože ho začalo pronásledovat osm bohů hromu a bojovníci z *Jomi*. Podařilo se mu je odehnat třemi kouzelnými broskvemi, které utrhl po cestě. Zachránil se, ale navždy ztratil svou *Izanami*.

Věřilo se, že duše toho, kdo nebyl řádně pohřben, bloudila mezi světem živých a mrtvých a tím škodila sobě i lidem. Zjednodušeně se dá říci, že zvyk pohřbívat mrtvé je běžný zejména ve společnosti, která

vyznává vzkříšení těla a tam, kde se preferuje kremace, je tato symbolem očištění, přeměny a nanebevstoupení. Často se vše spalovalo proto, aby se zničil zdroj nákazy, nečistoty.

Spalování těla má své kořeny v zápalných obětech (i lidských), které se předkládaly bohům. Zde hrál významnou úlohu stoupající dým, který přinášel dotyčnému bohu spalovanou oběť přímo a velice rychle. Oheň byl totiž vnímán jako posvátný živel, který dodává obětem nesmrtelnost. Tak např. Héra (manželka Dia) slíbila Médei, že její děti učiní nesmrtelnými, když je položí na obětní oltář v jejím chrámu. Médea tak učinila.

Spalování zemřelého mělo další význam - dostat se co nejdříve ke svému bohu. Např. mýtičtí hrdinové byli velice často spalováni na hranici s přesvědčením, že duše těch, kteří byli božstvem vyvoleni, při procesu hoření jsou z hranice odvezeni příslušným bohem na Olymp (např. Héraklés, který se později stal dveřníkem, strážcem brány na Olympu).

Jiný význam mělo upalování v křesťanství (např. čarodějnic) a v židovském náboženství (např. za smilstvo). Zde se jedná o trest.

V **severské mytologii** byly různé možnosti života po smrti. Hrdinové padlí v boji odcházeli do Ódinovy Valhally (síní padlých v boji), zejména ti, co zemřeli jeho zbraní – oštěpem. Smrt v boji byla považována za velice čestnou. Šlechtic, který umíral doma, se nechal probodnout oštěpem, aby se mohl dostat do Valhally.

K bohyni Freyji přicházely zemřelé ženy a část padlých bojovníků, bohyni Gefion patřily zemřelé neprovdané ženy a dívky a do podsvětí Helu k Hel odcházeli ti, co zemřeli na nemoc, při nehodě nebo stářím. Bylo to nehostinné místo. Vodnaté, vlhké, deštivé, zamlžené. Proto je také označováno jako Niflheim (nifl = mlha)

Věřilo se, že se lidé znovu rodí (např. jedna sága z Eddy uvádí, že Helgi a Sigrún se znovu narodili jako Helgi a Kára). Také se věřilo, že slovo umírajícího má velkou moc. Proto se každý obával kletby umírajícího.

Čím více darů a služebníků bylo nebožtíkovi obětováno, tím si mohl zemřelý v příštím životě více užívat majetku.

Staří Germané dávali mrtvému do hrobu na levou nohu speciální botu (střevíc mrtvého). Tento obyčej souvisel s bohem Wodanem (Ódin), který zvítězil nad vlkem Fenrisem tak, že mu do chřtánu vstrčil levou botu a roztrhal ho na půl.

Fylgja byla neviditelná bytost, která doprovázela každého člověka a pomáhala mu. Dovedla se odpoutat od těla a ukázat se jiným, často ve zvířecí podobě. Obyčejně před smrtí toho, komu se zjevila. Jedinec mohl mít i několik fylgí.

Keltové věřili, že po smrti přejde duše z jednoho těla do druhého. Vnímali smrt jako přerušení dlouhého života, jako etapu mezi dvěma životy. Jejich víra ve znovuzrození byla tak pevná, že placení dluhů bylo odkládáno na setkání na onom světě a válečníci se nebáli smrti. Existují příběhy o nerozlučných, osudových milencích, kteří se znovu setkávají po své smrti tak, že se znovu narodí v jiných tělech. Keltové ctili kult předků. Byli pro ně živí, kteří jen odešli ze zemi lidí.

Měli konkrétní představu Onoho světa (Annwfn nebo Annwn). Šťastný Onen svět je podobný zemskému světu, ale mnohem lepší. Neexistuje v něm bolest, choroby, stárnutí, je plný světla, hudby, oslav.

V mýtech, zejména zasažených křesťanstvím, se objevuje druhý aspekt Onoho světa, který je v ostrém kontrastu: pochmurné místo plné nebezpečí. Pro živého návštěvníka je velmi ohrožující.

V **Irské** mytologii je Onen svět (Tir na nÓg) místo, kde neexistuje čas ani věk. Tedy země věčného mládí, moudrosti, krásy, harmonie, nesmrtelnosti. Zde neplatí pozemský čas. Pokud jej navštíví živí lidé, zůstanou mladí, ale když se vrátí domů, pozemský věk je dožene.

Nejznámější je příběh O Oisínovi, *kterého odvedla na západ do Země mládí krásná Niam Zlatovlasá. Žil tam šťastně tři sta let. On si však myslel, že uběhly jen tři roky. Zastesklo se mu po domově a rozhodl se navštívit rodné Irsko. Niam ho varovala, aby se nedotkl nohou země, jinak se k ní nebude moci vrátit.*

Oisín nasedl na koně. V Irsku ale nic a nikoho nepoznával. Seskočil z koně a najednou se z něho stal vetchý stařec, který se rozpadl na prach.

Onen svět se mohl nacházet na západních ostrovech, pod mořskou hladinou, v podzemí, v pahorcích zvaných sidhe.

Symbolem znovuzrození byl zejména „kotel znovuzrození“, ale také hadi, opadavé stromy - na zimu umíraly, na jaře se opět pokryly listím a květy a rodily ovoce.

Finská říše mrtvých Tuonela (někdy Manala) bylo nehostinné místo. Zemřelé zde přiváděl bůh mrtvých Tuoni, zahaloval je do svého pláště a poskytl jim rukavice. Od světa lidí ji oddělovala černá Tuonelská řeka. Na břehu stařec se železnými drápy a železnou sítí hlídá, aby se mrtví nemohli vrátit mezi živé. Přesto se to několika lidem podařilo.

Mladík Lemminkäinen byl zabit čarodějem když se ucházel o dceru čarodějnice. Jeho matka byla také čarodějnice a svého syna navrátila životu tím, že části jeho mrtvého těla vylovila magickými hráběmi, zařikáváním a mastmi je spojila, a víla mu vdechla život.

Sumerský mýtus popisuje sestup bohyně Inanny/Ištar (bohyně lásky, plodnosti, války) do podsvětí, kde je královnou její sestra Ereškigal. Je to místo, ze které není návratu, je temné a ponuré. Hraniční řekou podsvětí je Hubur. Zemřelý, který se ocitá v podzemí, se stává Gidim, duchem. Duše zemřelého sestupuje do podsvětí sedmi branami. Hlavním strážcem podsvětí je Neti. _

Bohyně prochází sedmi branami a u každé je zbavena symbolu svého božství (koruna, šaty, prsteny apod.). Když se ptá proč se tak děje, odpoví jí, aby se neptala na rituály podsvětí. Nakonec nahá předstupuje před svou sestru a Anunnaki (sedm soudců z podsvětí). Ti nad ní vyslovili svůj soud - upřeli na ni své oči smrti a na jejich slovo se proměnila v nemocnou ženu a mrtvé tělo. To pověsili na kůl.

Bůh Enki (pán podzemní říše sladkých vod) se postaral o její propuštění. Poslal do podsvětí dvě bytosti s chlebem života a živou vodou. Ereškigal byla nemocná. Tyto bytosti ji vyléčili a jako odměnu si vyžádali tělo Inanny. Té pak podali chléb života a živou vodu. Inanna za propuštění zaplatí tím, že za sebe jako náhradu vydá Dumuziho, svého manžela.

Dle představy **Peršanů** člověka tvoří dvě podstaty: podstata duchovní (urván) a tělesná. Duchovní část člověka přežívá tělesnou smrt. Po smrti se s duší zachází podle toho, jaký byl život dotyčného. Svět je totiž neustálá konfrontace mezi dobrem a zlem. Člověk má svobodnou vůli a záleží jen na něm, kterou cestu si vybere.

Duše setrvává u svého těla tři dny a recituje Ghátu (texty připisované Zarathuštrovi). K duši jedinců, kteří se rozhodli žít podle principu dobra, připluje vonný vítr představující Deané, mladou krásnou dívku. Ta doprovází duši do říše spravedlivých. Duše stoupá k nebi přes tři nebeské sféry (hvězd, měsíce, slunce) až do sféry světla nemajícího počátek. Tyto duše pak mohou spočinout po boku Ahury Mazdy a ostatních spravedlivých. Toto místo představuje ráj.

Duši člověka, která nesmí vstoupit do říše spravedlivých, doprovází ošklivá babice do pekla, hrozné jámy, plné hrůzy, děsu, zla a utrpení.

Tyto dvě bytosti představují svědomí člověka a na jejich vzhledu se odráží lidské zlé či dobré skutky.

Duše se od sebe oddělují na Mostě rozlišení, který se nachází na vrcholku kosmické hory ve středu světa a je spojnicí mezi nebem a zemí. Dochází k soudu duší, kterého se účastní Mithra, Sraoša a Rašnu, který má k dispozici váhy. Duše jsou děleny podle míry dobra a zla, které během života vykonaly. Pokud tato míra je poloviční, i míra blaženosti a utrpení se stane poloviční.

V islámském lidovém prostředí je rozšířena představa o výsledku duše, kterou vedou černí modroocí andělé Munkar a Nakír. Když je tělo pochováno do hrobu, tito andělé zjišťují, zda jde o věřícího či nevěřícího. Nevěřící bude trpět věčným trestem.

Důležitým mýtem **muslimských Arabů Severní Arábie** je vyprávění o stvoření světa. Bůh zemi vytvaroval do sedmi vrstev, sedmi zemí a umístil je nad sebou. Vzdálenost mezi jednotlivými zeměmi je veliká – člověk by ji ušel za pět se roků.

První zemi Bůh osídlil džiny, lidmi, zvířaty. Druhá je domovem větrů. Třetí obývají zbožní tvorové. Čtvrtá země je peklem pro duše hříšných lidí. Pátá země je domovem obřích škorpiónů a hadů pekla. Šestou zemi Bůh určil pro zatracené duše. Sedmá země je položena nejnižší a je domovem Iblíse, hlavního Dábla a jeho zlých džinů. Zde neustále dují hořící větry a mrazivé vichry.

Bůh poté z oblohy uhnětl sedm vrstev, sedm nebes. Vzdálenost mezi nimi je obdobná vzdálenosti mezi zeměmi.

První nebesa Bůh stvořil z vodních par a z mlhy. Obklopují první zemi, kterou bůh osídlil lidmi a džiny. Obývají ji andělé, které Bůh stvořil z ohně a větru. Anděla hromu ustanovil jejich velitelem. Na nebesa zavěsil hvězdy, planety, slunce a měsíc.

Druhá až šestá nebesa Bůh vytvaroval z různých materiálů a osídlil je anděly a cherubíny.

Sedmá nebesa obývají nejvýše postavení andělé. Každý z nich je jedinečný, jejich křídla září různými barvami, jsou ohromně velká. Nejvyšší anděl je Duch (al-Rúh) a čtyři archandělé: Džibrá'íl, Miká'íl, Isráfíl a anděl Smrti. Mají kosmické rozměry.

Sedmá nebesa jsou také místem ráje (džanna) pro spravedlivé lidi. Jsou zde Zahrady slasti, kterými protékají řeky s průzračnou čistou vodou. Spravedliví budou sedět na březích ve stínech stromů oblečení v nádherné šaty a oblažováni věčně mladými pannami (huriskami). Duše budou jíst ovoce a pít vodu z rajského pramene nebo víno, které jim nalijí rajští chlapci. Nad sedmým nebem se vznáší obrovský žhnoucí oblak a nad ním se tyčí Boží Trůn. Podpírají ho čtyři vysoce postavení andělé . První má podobu člověka, další býka, sokola, lva.

Bůh stvořil ze světla anděly. Jsou to éterické a inteligentní bytosti, pro lidské oči neviditelní, dokáží se však v cokoli proměnit. Nikdy jimi necloumají emoce, nehřeší, poslouchají a uctívají Boha, k němuž se neustále modlí.

Mezi nejvýznamnější patří Duch (al-Rúh). Jemu Bůh svěřil do péče duše všech bytostí a tvorů. Jeho ústa každým dechem vydechnou duši každého zrozeného tvora.

Archanděl Miká'il obdařuje lidské duše vědomostmi, moudrostí a touhou dosáhnout dokonalosti.

Archanděl Isráfíl pečuje o posvátnou Knihu, do které Pero zapisuje všechna Boží rozhodnutí. Je mu také svěřena Trumpeta vzkříšení. V jejích prostorách pobývají duše mrtvých lidí. Čekají na chvíli, kdy Bůh Isráfílovi přikáže, aby na ni třikrát zatroubil. První zatroubení je zatroubení strachu, druhé posledního soudu a konce světa, třetí vzkříšení. Pak nastane soud. Andělé na váhách zvažují skutky každé duše a Bůh vyřkne svůj soud. Duše, jejichž miska dobrých skutků převáží, poputují do ráje.

Anděl Smrti, archanděl Isrá'íl, se nikdy neusměje. Je symbolem smutku. Sídli v sedmém nebi. Hlavou se dotýká sloupů Božího Trůnu, jednou nohou spočívá na svém křesle, druhou stojí na mostě, který spojuje nebe s peklem. Je obklopen pomocníky, kteří plní jeho rozkazy. Nalevo od něho se tyčí vysoký strom, jehož listech jsou jména všech žijících lidí. Když člověk zemře, jeho jméno v Knize zčerná, list s jeho jménem na stromě zežloutne a spadne. Anděl Smrti v té chvíli vezme do rukou dvoje kopí. První je kopí Boží milosti a druhé Božího hněvu. Pokud je umírající člověk spravedlivý, vytáhne mu duši z těla kopím milosti a pošle ji do sedmého nebe. Pokud je zlý a hříšný, vytáhne jeho duši kopím hněvu a pošle ji do sedmé země, kde se vaří a škvaří a čeká na soudný den.

Ve společenství andělských bytostí přebývají anděl ráje Radwán s krásnou a ušlechtilou tváří a anděl pekel Málik, stvořený ze zloby a pomstychtivosti. Nikdy se neusměje.

Kromě andělů stvořil Bůh z bezdýmového ohně džiny. Ti obývají první zemi. Dožívají se mnoho set let, ale jsou smrtelní. Mají nadpřirozené vlastnosti. Jako lidé přijímají potravu a rozmnožují se. A jako lidé se musí sami rozhodnout, zda budou zlí nebo dobří.

Každý člověk má svého strážného anděla, který ho ochraňuje a má také svého džina, který se ho neustále snaží svést.

Řekové mají několik mýtů o vstupu živého člověka do podsvětí (podsvětí nelze ztotožňovat s křesťanským peklem). Velmi známý je o Orfeovi a Eurydice. *Orfeus proslul svým zpěvem, který okouzloval lidi i zvířata. Velice miloval svou manželku Eurydiku. Jednou šlápla na zmiji, ta ji uštkla a Eurydika zemřela. Orfeus byl zdrcený žalem a nakonec se rozhodl jít do podsvětí a vyžádat si ji zpět.*

Svým zpěvem okouznil v podsvětí všechny, i vládce Háda a jeho ženu Persefonu. Hádes rozhodl, že si

Eurydiku smí odvést na svět, ale Orfeus půjde první a nesmí se ohlédnout, dokud nepřijdou na svět. Orfeus to slíbil. Těsně před koncem strastiplné cesty ale začal pochybovat, zda Eurydika opravdu za ním kráčí, protože neslyšel žádné kroky, žádný dech. Ohlédl a jen zahlédl stín Eurydiky, který mu navždy zmizel.

Řekové a Římané chápali posmrtný život jako stínovou existenci v podsvětí (Hádes – země, ze které není návratu). V řecké mytologii je popisováno jako podzemní říše obklopená řekami Acherón (řeka Vzdechů), Styx (řeka Hrůzy), Léthé (řeka Zapomnění), Kokýtos (řeka Nářků), Pyriflegethón (řeka Ohně). Vládne ji Hádes, bůh s pláštěm a kapucí, jež ho činí neviditelným (v mýtech i pohádkách bývá kapuce symbolem neviditelnosti). Duše při vstupu do podsvětí projde kolem trojhlavého psa Kerbera, který hlídá, aby do říše mrtvých nevstoupil nikdo živý. Poté duši převezve převozník Charón za poplatek (obolos) přes řeku Acherón (Řekové kladli do úst mrtvému peníz, aby měl čím za převoz zaplatit). Na druhém břehu se duše napije z řeky Léthé (řeka Zapomnění) a zapomene na pozemský život. Pro velké hříšníky je určen strašlivý Tartaros a vyvolení vstupují do rajského Elysia a ti, co nebyli ani příliš dobří ani příliš zlí, jako stín bez těla pobývají na asfodelové louce.

Pobyt v podsvětí je věčným údělem vyvolených nebo zatracených. Ostatní tu pobývají jen určitou dobu – je to čas mezi dvěma pozemskými existencemi.

Ve starém **Egyptě** byl vládcem podsvětí Usir (řecky Osiris). Egyptské podsvětí leželo na západě, kde zapadá slunce. Vypadalo jako svět, ve kterém žili lidé, ale bylo větší, úrodnější, vládl tu mír. Každý pokračoval ve svém životě, jak ho žil na zemi, až na to, že nemusel pracovat. Měl na to služebníky (sošky v hrobech- vešebty). I zde mohl zemřít a to už byla smrt definitivní.

Původně byl tento svět umístěn do vesmíru a až později pod zem. Hvězdy byly „obyvatelé Duatu“. Podle staré víry žili mrtví dále ve hvězdách. Přáním mnoha starých Egyptanů bylo, aby směli dále žít jako malá svítílnička mezi nočními hvězdami. Proto na rakve malovali ornamenty s hvězdami.

Každá duše mrtvého se musela dostavit před Usirův trůn. Cesta záhrobím, kterou musela duše zvládnout, byla plná nástrah a hrůz. Proto se do truhly zemřelého vkládal papyrusový svitek se zaklínadly, které měly zesnulému pomoci překonat cestu záhrobím. Pokud by ji nezvládl, zemřel by podruhé a to znamenalo navždy se rozplynout v temnotách. V těchto textech se hovoří o těle, srdci, jménu, stínu, ka, ba, ach zesnulého.

Tělo: Tělesná připravenost pro zásvětí byla důležitá (schránka pro „duši“). Proto se tělu věnovala péče (mumifikace).

Srdce představovalo zdroj myšlení a emocí. Proto bylo nositelem zodpovědnosti a svědomí. Bylo ponecháno v mumifikovaném těle. Před Usirovým trůnem se váží srdce zesnulého pomocí pera pravdy bohyně Maat.

Pokud je srdce lehčí než pero pravdy, je mu srdce navraceno a je mu umožněno zrodit se jako blažený zesnulý (ach). Duše může odejít do podsvětí Duatu. Mrtvý bude přijat mezi bohy a bude se moci nakrátko vracet na zemi. Má právo vstoupit do zahrad v Jalu. Už nikdy nepocítí hlad, žízeň a bolest. Může se procházet po nekonečných zelených lukách, nebo mezi třpytícími se hvězdami. Každý mrtvý se znovu ocitne v postavení, ve kterém žil před svou smrtí. Nikdy ho však nepostihne hmotný

nedostatek, trápení a nepříjemnosti.

Pokud je srdce při vážení těžší než pírkó pravdy, sežere ho nestvůra Amemait (Požíračka). Někteří jsou předání hrozivým duchům, kteří je budou mučit a potom je sežerou.

Jméno vyjadřovalo podstatu nositele. Proto zesnulý na své pouti podsvětím překonával překážky tím, že je pojmenoval. Výrok „znám tvé jméno“ má význam „mám nad tebou moc“.

Stín byl chápán jako symbol ochrany a bezpečí. Jeho oddělení znamenalo zkázu pro člověka.

Ka je nositelem života. Rodí se spolu s člověkem a v okamžiku jeho smrti se od něj na okamžik odděluje. *Ka* se přenáší plozením z otce zejména na prvorozeného syna – *Ka* zůstává otci a zároveň se rodí v synovi. Smrt znamenala přerušení života. *Ka* se od těla odpoutá (přestane dodávat životodárnou sílu). *Ka* je věčná síla, duchovní podstata, základ fyzických a psychických sil a tak se po pohřebních obřadech se zemřelým opět spojí a člověk vstupuje do nového života v zászvěti.

Ba znamenala božskou sílu („duše“), vznikala se zrozením člověka. Po smrti se spojí s jeho *Ka*.

Ach (duch, blažený zemřelý) zastupuje jednu ze tří základních sfér moci, které byly tvořeny bohy, achu (plurál od ach) a žijícími lidmi. Nemateriální zdroj psychických a intelektuálních schopností člověka. Je komplexním posmrtným projevem lidské bytosti. Proto bylo velmi důležité, aby tělo zemřelého bylo správně mumifikováno a podle předpisů pohřbeno. Bylo důležité, aby pozůstalí přinášeli *Ach* zesnulého oběti v podobě jídla, nápojů, protože tím zajišťují zesnulému blaženou existenci v zászvěti. *Ach* zesnulého pak pečuje o své žijící potomky. Mezi živými a zemřelými tedy existoval velice úzký vztah vzájemné závislosti. *Achu* se zjevují na noční obloze v podobě hvězd.

V **Indii** védy (vycházejí z ústní tradice) učí, že každá bytost na tomto světě je nesmrtelnou duší, přebývající v pomíjivém těle. Jednotlivá duše (átman) je součástí božské povahy a propůjčuje tělu energii. Její snahou je užívat světa, a proto vstupuje do koloběhu znovuzrození (sansára). Duše opouští umírající tělo a znovu se narodí v jiném těle. Přechází z jednoho těla do druhého a prochází všemi živými formami, od hmyzu až k bohu. Existovala však také víra, že do mrtvého těla může vstoupit démon a pak se zdá, že mrtvý oživil. To byl jeden z důvodů, proč bylo nutné držet stráž u zemřelého, než byl spálen.

Pohádka **ásamského kmene Kukí** Věrná láska vypráví o lásce mladíka jménem Ngámbang a dívky Thuithling. Jako děti si spolu hrávaly a jeden bez druhého nemohl být. Když vyrostli, bylo zřejmé, jak se mají rádi. Ovšem otec dívky se rozhodl, že si jeho dcera vezme mladíka ze vzdálené vesnice. Ngámbang a Thuithling byli zoufalí. I jejich matky prosily otce dívky, ať změní své rozhodnutí a dovolí Ngámbangovi a Thuithling, aby se vzali. Odmítl.

I když to bylo proti zvyklostem, Ngámbang dívku doprovázel do vesnice tchána. Bylo totiž zvykem, že nastávající snacha musela nejdříve v rodině svého ženicha pracovat, aby všichni viděli, jak je pracovitá. Oba mladí lidé se loučili u dvou vysokých bambusových stromů, které se k sobě neustále nakláněly. Thuithling požádala Ngámbanga, aby z každého bambusu uřízl jednu hůl s tím, že každý bude mít jednu hůl u sebe. Když bude Ngámbang vidět, že hůl, kterou bude mít u sebe, bude prskat, znamená to, že Thuithling onemocněla. A kdyby se hůl rozštípla odshora dolů, tak umřela.

Ngámbang se vrátil domů. Chodil jako tělo bez duše, s nikým nemluvil, přestal pít a jíst, jen držel v ruce bambusovou hůl a díval se na ni. Za několik dnů Ngámbang viděl, že hůl začala praskat a následujícího dne se rozštípla. Thuithling zemřela.

Když ji chtěli příbuzní v rakvi obléci, žádné šaty na jejím těle nedržely. Lidé si uvědomili, že k mrtvé doposud nepřišel její přítel Ngámbang. Zavolali ho a ten položil svůj šat na mrtvou dívku a šaty nespadly. Mohl se konat obřad.

Mužové chtěli rakev zvednou, ale ta byla jako z kamene. Musel přijít Ngámbang a ten zvedl mrtvou dívku a odnesl ji na připravenou hranici. Když lidé zapálili hranici, plameny se těla ani nedotkly. Lidé chtěli, aby hranici zapálil Ngámbang. Ale on to nechtěl udělat.

Přistoupil mrtvé a řekl jí: “Thuithling, pro lásku k tobě jsem porušil všechny zvyky, obětoval jsem své dobré jméno. Nyní je však čas, abys mne opravdu už opustila. Mrtví nepatří do světa živých.” Tu uslyšel hlas své milé: “Rozprostři na zem svůj šat, a co na něj padne, vezmi a zakopej na svém nejmilejším místě.” Ngámbang tak učinil, a na jeho šat dopadlo srdce mrtvé Thuithling. Lidé zapálili hranici a tělo mrtvé shořelo na prach. Ngámbang srdce své milé zakopal na poli jejich rodičů, kde spolu jako děti nejraději sedávali.

Za několik dní na tom místě uprostřed pole vyrostl fíkovník a ten rostl tak, že jeho větve zastínily pole a úroda uschla. Otec mrtvé chtěl fíkovník vykopat, ale nikdo to nedokázal. Pochopil, že jedine Ngámbang toto dokáže. Museli ho o to požádat, jinak by umřeli hladu. Ngámbang fíkovník vykopal. Zbyla po něm obrovská a hluboká jáma.

Ngámbang druhý den na dvoře zasadil malý keř, aby měl každý den květy a mohl je položit na památku své mrtvé milé na místo, kde pohřbil její srdce. Ale kdykoli keř nasadil na poupě, do rána se ztratilo. Rozhodl se v noci keř hlídat.

Po půl noci se vplížil do dvora divoký kocour a ulomil poupě. Ngámbang ho chytil a chystal se ho zabít. Tu kocour promluvil: “Proč mi chceš ublížit? Trhám květy pro tu, pro niž jsi zasadil tento keř, a která je teď v říši mrtvých.” Ngámbang požádal kocoura, ať ho k jeho milé zavede. Musel zavřít oči a chytil se kocoura za ocas a jít za ním. Než se rozednilo, byli v říši mrtvých.

Najednou stáli před velkým palácem a se schodů scházela Thuithling. Padli si radostně do náručí, sedli si na schody a hovořili spolu. V říši mrtvých neplyne čas. Ale Ngámbang začal cítit jakousi malátnost a úzkost, jakoby mu na prsou ležel balvan. Thuithling mu řekla, že pozemské tělo v říši mrtvých jen překáží. Je velký div, že jako živý mohl přijít do říše mrtvých a proto ona ho vrací mezi živé. Když ji Ngámbang odmítl opustit, řekla mu, aby se vrátil a podíval se kolem sebe. Ať vidí, jak je život krásný. A kdyby se i potom rozhodl být s ní, ať zavolá její jméno.

Ngámbang se ocitl doma. Všichni ho radostně vítali. On ale vyšel před dům a hlasitě zavolal jméno své milé. Tu přilétl havran, usedl prudce na střechu domu, až kus dřeva sjel ze střechy a zabodl se do Ngámbangova srdce. Ngámbang padl mrtev k zemi a tak se vrátil ke své Thuithling a byli pak spolu věčně, protože v říši mrtvých čas neuplývá.

V čínské kultuře se odráží myšlenka koloběhu umírání a rození. V příběhu Vděčnost se hovoří o služce pana Sie Sunga. Svěřila se mu, že ve svém předchozím životě byla mužem, který uměl zbavovat lidi

nemocí a bolesti. Jednou však podal těhotné ženě, jejíž střeva byla napadena červy, víno s květy lýkovce. Žena i její dvě nenarozené děti zemřeli.

Soud podsvětí jej shledal vinným za tři zmařené lidské životy. Byl proto ve svém příštím životě poslán na svět jako děvče. Svou službou svému pánu odčinil své někdejší provinění a proto bude moci svou duši očistit pro věčný koloběh umírání a rození.

S myšlenkou převtělování se setkáváme také v našich pohádkách. Převtělování se netýkalo jen lidí, ale i zvířat.

Pohádka O hlupáčkovi: Sedlák měl tři syny. Ti dva starší byli rozumní, uměli všechny práce kolem chalupy i na poli. Nejmladšímu říkali hlupáček, protože všechno pokazil, nebyl prostě k ničemu.

Jednou se začaly sedlákovi ztrácet z pole brambory. Nejdříve šel hlídat pole nejstarší. Přišel za ním stařeček a prosil ho o několik brambor, že má hlad. Nejstarší syn ho napadl holí, že to on chodí krást jejích brambory. Ale se zlou se potázal. Sám dostal tolik ran, že se nemohl ani hýbat a velký kus pole byl zase vykopán a brambory byly pryč. Tak se dělo i druhorozenému a pak přišel na řadu nejmladší – hlupáček. Když ho stařeček poprosil o několik brambor, ochotně mu je dal a stařeček se mu odměnil. Podaroval ho křesadlem – když s ním křísne, splní se mu cokoli bude chtít.

Hlupáček se rozhodl vydat s křesadlem do světa. Přišel ke královi, který se chystal do války s mocným sousedem a sliboval, že ten, kdo pro něho tuto válku vyhraje, dostane za manželku princeznu a půl království. Hlupáček se přihlásil, vykřesal si vojsko a vyhrál. Z nepřátelského vojska zůstal naživu jen bílý koníček, kterého si hlupáček ponechal.

Ovšem král ani princezna nechtěli ani slyšet, že by měli splnit to, co slíbili. Všichni se na královském dvoře na hlupáčka mračili a posmívali se mu, jen komorná princezny se na něho mile dívala. Král se s princeznou rozhodli, že hlupáčkovi ukradnou křesadlo. Připravili hostinu, na kterého hlupáčka opili, vzali mu křesadlo. Druhý den ho nechali oběsit, protože, jak tvrdili, když se opil, svými řečmi urazil krále i princeznu.

Hlupáčka oběsili a pod šibenicí pochovali. U jeho hrobu zůstal jen jeho bílý koníček a princeznina komorná. Koníček ji požádal, že ho určitě také zabijí, aby uschovala kvítka, které vyskočí z jeho hlavy a to zasadila princezně pod okny. Tak se i stalo a následující den vyrostla pod okny princezny překrásná jabloň s nádhernými jablky.

Princezna si chtěla utrhnout jedno jablíčko, ale jablka promluvila: „Pro tebe jsem nerostlo, vražednice!“ Princezna nechala jabloň skácet a spálit, ale přeci se jedno jablko zakutálelo do rybníka.

A ráno na rybníce plavala kachna se zlatým peřím s diamantovými očima. Princezna ji chtěla mít, proto si odložila křesadlo i šaty na břehu rybníka, a vlezla do vody, aby kachnu polapila. V tom okamžiku kachna vzlétla, chytila do zobáku křesadlo, přinesla ho komorné a požádala ji, aby šla ke hrobu, kde je hlupáček pochován. Pak křesla křesadlem a přála si, aby hlupáček ožil. Stalo se a hrob se otevřel a hlupáček z něho vyšel, vzal od komorné křesadlo a přál si, aby na zámek padal oheň a síra, aby celý zámek a všichni v něm shořeli. Tak se i stalo. Přitom ale ztratil křesadlo a když ho hledal, vykopal velký poklad.

Hlupáček se vrátil domů a oženil se s komornou.

Téma převtělování je blízké také mongolské kultuře. Pohádka O přátelství hovoří o velkém přátelství dvou mládat – tygříka a býčka. Jednou lovci zabili býčka, který se pásal na louce a snědli ho, zanechali jen jeho kosti. Tygřík ze žalu vedle býčkových kostí skonal. Tu se nad stepí rozlehl mocný hlas větru: „Kdo miluje svého přítele víc než vlastní život, ten bude žít i po smrti!“

Jednou tou stepí hnál chánův pastevec stádo ovcí. Uviděl kosti a zakopal je do země. Na tom místě vyrostly dva statné a krásné stromy. Při východu slunce seskočili s větví stromů dva chlapci. Celý den si hráli, a když slunce zapadlo, zmizeli v korunách stromů. Dozvěděl se o tom chán a nechal chlapce přivést k sobě, aby mu sloužili. Jednoho nazvali Altan Gu, druhého Mungun Gu.

Když vyrostli, nařídil chán, aby se Antal Gu stal vojákem. Tak byli chlapci rozděleni. Mungun Guovi chán nařídil, aby pro něho unesl krásnou dceru sousedního chána, Ojun. Bylo to velmi nebezpečné, ale podařilo se mu to. Protože se oba do sebe zamilovali, rozhodli se postavit si jurtu a žít spolu. Chán se o tom dozvěděl a vyslal proti těm dvěma vojsko. Tou dobou se vrátil z války Altan Gu a postavil se na bratrovu stranu. Podařilo se jim přemoci vojsko a připravit o život chána. Pak všichni tři žili spolu šťastně daleko od lidí.

Rusové měli koncept „dobré“ a „špatné“ smrti. „Dobrá“ smrt proběhne ve stáří, v čase, který určil Bůh. Umírající je obklopen rodinnými příslušníky. Tito zemřelí se nazývali „roditeli“ (rodiče, předkové). Po vykonání příslušných rituálů, které jim zajistilo rychlou cestu k posmrtnému životu, jsou pohřbeni do posvátné země. To mělo mít blahodárný účinek na úrodnost půdy.

Do kategorie „špatné“ smrti byli zařazováni ti, kteří zemřeli příliš brzy (zavraždění, zemřelí nešťastnou náhodou, sebevrazi, oběti epidemií). Ti nesměli do onoho světa, dokud nenastane jejich čas. Museli do té doby dlít v beznaději na zemi. Nesměli do posvátné půdy, proto je vhazovali do vykopané jámy, nebo ponechali na zemi a zakryli kamením a větvemi. Nazývali je „mrtvjaki“ nebo „založnyje“ (skrytí). Byli obviňováni ze suchého počasí nebo krupobití.

Věřilo se také, že rusalky jsou duše dětí nebo utonulých panen. Víly byly duše zemřelých dívek, které zemřely nepokřtěny, nebo kterou opustil milý a jejichž duše bloudily mezi nebem a zemí. Duše mrtvých se mohly také usadit ve stromech a rostlinách a ty pak dostávaly lidské vlastnosti.

Duše se oddělovala od těla nejen v okamžiku smrti, ale často i během spánku. Mohla na sebe vzít podobu Kikimory (ohyzdná stará žena s dlouhými, vlajícími vlasy), která mohla svým nářkem přivolat smrt.

V pohádkách se setkáváme s hrdinou/hrdinkou, kteří musí projít královstvími (jejich počet se většinou rovná násobku tří), sníst tři kamenné chleby, prochodit troje železné boty, zničit tři železné hole, zdolat horu ze skla a nakonec se ocitnou na „onom světě“, který je popisován jako bájný ostrov Bujan v moři, jako místo věčného slunce a štěstí. Tam přebývají duše mrtvých i dosud nenarozených lidí, všechna semena, rostliny a ptáci, kteří se objeví na jaře. Žijí tam tři bratři, Severní, Západní a Jižní vítr. Roste tam dub, v jehož větvích má Kostěj nesmrtelný ukrytou svou duši

Staří Slované věřili v nesmrtelnost duše a představovali si, že po smrti duše odlétá. Považovali ji za vzdušnou bytost, která vychází jako dech ústy. Bohové Rod, Lada a Svarog stvořili člověka ze země,

slova-duše a vědomí. Proto se po smrti tělo vrací zemi – bohyni Mokoši, duše odchází do podsvětí, kde ji provází bůh Veles, a vědomí se vrací k bohu Rodovi (Stvořitel).

Slovanský bůh Veles (zpodobňován jako mladý rohatý bojovník oděný v kůži) býval bohem dobytka a úrody, umění, obchodu, magie, a věštění. *Přemohl temného Dije a ten se mu chtěl pomstít. Uspořádal hostinu, na kterou pozval i Velese a podal mu otrávené víno. Veles se napil, ztratil vědomí a navěky musel zůstat v podsvětí, kde bojuje se silami temna a provází duše podsvětím.*

Morana (bohyně zimy a smrti) je dcerou bohyně Mokoš (bohyně země a osudu, štěstí a neštěstí). Vstoupit do jejích komnat může jen její syn Smrt. Morana spolu se Smrtí udělají každému smrtelníkovi hned po narození otisk dlaně a vedle tohoto otisku hoří každému smrtelníkovi lampa. Do lampy není vidět. Jen Smrt do ní dokáže strčit svůj dlouhý kostnatý prst, a tak jen on ví, kolik života komu ještě zbývá. Až v lampě dohoří olej, pošle Morana svého syna, aby tuto duši přivedl do podsvětí. Podle toho, zda je tato duše čistá, nebo temná, ji přivede do království Prav, či Nav.

Stalo se, že bohyně Pizamar (patronka zpěvu a ostatních umění) se zamilovala do pozemského mladíka Igrice, který nádherně zpíval. Ostatní bohové si z ní tropili legraci a aby ji pozlobili, řekli ji, že Igric brzy zemře. Pizamar byla nešťastná a tak se odhodlala k zoufalému činu. Požádala Igrice, aby ji otiskl svou dlaň do hliněné destičky. Pak uprosila bohyni Mokoš, a ta ji ušila roucho, které ji umožnilo dostat se nepozorovaně do podsvětí. Tam našla Igricův otisk na stěně a dolila mládencovu černou lampu.

Při návratu ale vyrušila trojhlavého vlka a byl z toho velký rozruch. Pizamar byla bohy potrestána: V Igricově přítomnosti nesměla na sebe vzít žádnou podobu, jakou je lidské oko schopno vidět, a nesměla vydat žádný zvuk, jaký dokáže lidské ucho slyšet.

Aby se tato situace nezopakovala, učinili bohové opatření. Smrt totiž musí chodit pro duše umírajících, aby je doprovodil do Velesova království. Aby v té době bohové nemohli svým oblíbencům dolévat do lamp oheň, střeží teď posvátné lampy obrovský netopýr se sedmdesáti sedmi očima.

Morana byla zobrazována zpravidla jako krásná mladá žena v bílých šatech se svíčkou či svítilnou v ruce, černovlasá, modrooká. Ze stromů ji byl zasvěcen smrk.

Její syn Smrt je vládcem nad smrtí. Společně s bohem Provem rozhoduje o tom, zda lidská duše půjde do podsvětí, kde vládne Veles spolu s Mokoší (krajina Prav), nebo do částí, kde vládne Kašcej a Morana (krajina Nav). V Navu duše mrtvých trpí. Mají podobu havranů a černých vran. Čekají, až se nad nimi osud slituje a vysvobodí je z ponuré jeskyně, kde není jediného slunečního paprsku, jediného hlásku či trochu vůně.

V **křesťanství** se hovoří o pekle, nebi a očistci, kde mohou přijít duše zemřelého. Nehovoří se o podsvětí (sídlo duší zemřelých). Peklo proto nelze ztotožňovat s podsvětím.

Peklo bylo původně božím věčným trestem pro Lucifera/Satana/Ďábla a jeho padlých andělů. Jelikož se člověk může vydat na stejnou cestu (vzpourea proti Bohu), hrozí peklo i jemu. V pekle končí všechny naděje. Duše čeká věčné zatracení. Zde totiž nedlí Bůh.

Nebe je místo, kde Bůh dlí. A ten je absolutní láska, radost i pokoj. Nebe je stav, který slovy nelze popsat, jelikož je to spasení duše.

Očistec je místo/stav dočasného trestu duše člověka, který sice zemřel v Boží milosti, ale nebyly mu odpuštěny lehké hříchy. Jeho duše musí být nejdříve očištěna, než může vstoupit do nebe.

Velmi zajímavý popis těchto míst vytváří **A. Dante** (1265-1321), hluboce věřící křesťan, ve své *Komedii* (tzn. příběh s dobrým koncem). G. Boccaccio ji pojmenoval „**Božská komedie**“.

1. Dante začíná popisem PEKLA, místa nekonečného zatracení (zatracení není trestem za hřích jako takový; člověk zatratí sám sebe tím, že se odvrátí od Boha). Do něj se vstupuje pekelnou bránou. Průvodce mu dělá Vergilius.

Peklo je rozděleno na devět okruhů: Limbus čili předpekli (je to místo dobré, ale není to nebe, dlí zde nepokřtění nevinní a cnostní pohané), ve kterém teče řeka Acheron, přes níž duše převáží Cháron do druhého okruhu, kterým je Chtíč (zde netvor Mínos soudí duše). V tomto a následujících okruzích jsou pro duše hříšníků připravena nekonečná muka. Třetí okruh je Obžerství, čtvrtý je Lakomství. V pátém okruhu nazvaném Hněv, teče močálovitá řeka Styx. Šestým okruhem je Kacířství, sedmým Násilí (v něm teče řeka vrčící krve Flegeton), osmým okruhem je Malebolge (tvořen deseti soustředěnými kruhy – každý kruh pro jiné hříšníky). Posledním okruhem je Kokyt – mrazivý střed vesmíru, nejvzdálenější místo od Boží lásky. Zde se vlévají všechny řeky pekla a zamrzají zde. Je rozdělen na čtyři kruhy, každý určen pro nejtěžší zločince (např. Kain, Jidáš, Mordred, někteří biskupové). V nejhlubší propasti posledního kruhu pekla je Lucifer, někdejší Pán světla, který povstal proti Bohu. Je zamrzlý v ledu v samém srdci pekla. Místo andělských křídel má křídla netopýří, kterými neustále mává, aby se osvobodil. Ale tímto pohybem se vytváří studený vítr a proto je Kokyt neustále zmrzlý.

Úzkým průchodem se z pekla Dante i jeho průvodce dostávají do OČISTCE k Očistcové hoře. Nejdříve se dostávají do Předočistce, kde se nacházejí ti, kteří odkládali své pokání. Na rozdíl od Limbu (předpekli) se nevzdávají naděje na spasení. Po zdolání jednotlivých stupňů Předočistce (patří vyobcovaným, lenivým, nevyzpovídaným, nedbalým vládcům), se oba dostávají před bránu svatého Petra, kterou se vstupuje do Očistce. Ten má sedm teras. Každá odpovídá jednomu ze sedmi smrtelných hříchů (pýcha, závist, hněv, lenost, lakomství, obžerství, chtíč). Na vrcholu hory je Pozemský ráj (Rajská zahrada, ve které kdysi pobývali Adam a Eva). Odsud vede cesta do RÁJE.

Zde je Dantemu průvodcem jeho platonicky milovaná Beatrice. Ráj je tvořen devíti nebesy - soustředěné sférické kruhy - v jejich centru je Země. Nebesa mají různé vlastnosti, které odpovídají jim přiřazeným planetám: Měsíc (nejblíže k zemi), Merkur, Venuše, Slunce, Mars, Jupiter, Saturn, Nebe stálic (v podstatě souhvězdí zvěrokruhu), Primum Mobile – křišťálová klenba nebeská.

Každý kruh je symbolickým obydlím zářících duší, které mají touhu dostat se co nejblíže k Bohu (Šalamoun, Adam, Eva, Mojžíš, starozákonní David, Konstantin Veliký atd.). Tyto zářící duše v jednotlivých nebesích provázejí Danteho a Beatrici, zpěvem oslavují Boha, ochotně odpovídají na jeho otázky dřív, než byly vysloveny (např. co je to spasení, svobodná vůle, podstata lidské přirozenosti).

Přechodem do vyšší sféry krása jeho průvodkyně vzrůstá, oslavné hymny jsou nádhernější a slova pro popsání všeho chybí. Dante dokonce několikrát omdlévá prožitkem boží lásky, která vše prostupuje.

Deváté nebe, Primum Mobile, je zcela obklopeno Boží vůlí. Kolem bodu nejryzejšího světla se otáčí devět soustředěných kruhů. Tím bodem je Bůh a otáčející se kruhy jsou řády andělů. Bůh je všeobjímající a je

současně středem. Zářící boží střed obklopují duše požehnaných jako okvětní lístky tajuplné růže. V jejím středu Dante spatří tři kruhy světla, které jsou jedním. Boží obydlí je mimo čas a prostor. Je to Empyreum (zjednodušeně vesmír).

Úplně jinak, přitom emočně a sugestivně, je peklo popsáno L. Lukačovičovou a M. Dobešem. Jejich fantasy Vánoční příběh vypráví *příběh hádajících se dětských dvojčat Petra a Magdy a dvojčat Ježíška a Luciena (Lucifera). Lucien, pán pekla, se rozhodne ukrást Vánoční hvězdu, aby zničil Vánoce. Petr a Magda se zapletou do jeho plánů, protože se rozhodnou Vánoce zachránit. Dostávají se do Ježíškovy říše, do říše Tří králů a nakonec i do pekla.*

Cesta do pekla je dlážděná dobrými předsevzetími. Každá dlaždice představuje nějaké předsevzetí či dobrý úmysl a unese jen toho, kdo se mu nezpronevěřil. V pekle jsou všudepřítomné pekelné ohně, a naříkání, všechno je ukováno z křičících a trpících duší.

Petr nakonec podlehně Lucienovým slibům a zaprodá mu duši své setry, aniž ví, co to vlastně znamená. Když zjistí, že Lucien chce Magdinu duši překovat ve výhni a udělat z ní řetěz pro spoutání Vánoční hvězdy, snaží se její duši zachránit a tím vlastně i svoji.

Křesťané uznávají Ježíše Nazaretského jako spasitele, který je vykoupil z hříchů. Očekávají opětovný příchod mesiáše, který přinese vykoupení.

Podle písma nastane apokalypsa, poslední boj s nepřáteli Krista. Lidé vstanou z mrtvých a spravedliví budou přijati do království nebeského. Křesťanství tedy nabízí příslib věčného života v nebi – vzkříšení. Náboženství, která vycházejí z věčně se opakujících cyklů zrození, růstu, plodnosti a rozpadu nabízí znovuzrození, inkarnaci.

V **Arktických oblastech** panuje víra, že každá osoba má trojí duši: osobní duši, volnou duši (dech) a duši jména. Jméno má velkou moc a dědic jména zdědí dobré vlastnosti zemřelého. Díky duši jména se stávají zemřelí strážnými duchy svých potomků.

Po smrti se duše člověka rozdělí. Jedna zůstane s tělem zemřelého ve světě živých jako duch, druhá putuje na nebesa a posléze najde cestu k nejvyšší bytosti Ponovi, a třetí odchází do říše stínů, kde se nakonec stane sama stínem. Cesta pro duši do říše stínů je namáhavá. Když se ale duše stane stínem, vede stejný život jako ve světě živých. Stínová duše se připojí k duším svých pozemských příbuzných a přátel. Loví stínové duše zvířat a chytá stínové duše ryb.

Duše nakonec z říše stínů odejdou a vrátí se na zemi, aby se znovu narodily. Zatímco duše čekají na znovuzrození, vytvářejí polární záři (Laponci věří, že šťastné duše tančí v polární záři). Když si však živí neváží duše zemřelých, ty se nechtějí vrátit a ženy pak nemohou otěhotnět.

Specifické představy o smrti měli lidé určitých povolání. V severské mytologii **duše válečníků**, kteří se vyznamenali v boji a zemřeli na poli válečném, zejména oštěpem, a které si vybral Ódin (nejvyšší božstvo), odvádí Valkýry (krásné válečnice na okřídlených koních) do Valhally (Síně padlých). Valkýry je tam obsluhují a válečníci se veselí, hodují, bojují mezi sebou a když padnou, druhý den opět vstanou a pokračují v hodování. Jsou Ódinovou osobní armádou (inherjové), kterou tento povolá do poslední bitvy (Ragnarök), proti mocnostem zla vedeným bohem Lokim a jeho nestvůrnými dětmi.

Námořníci vždy věřili v přízračnou loď. Bretaňská legenda mluví o takové bárce mrtvých s bílou plachtou, která ohlašuje blížící se smrt utopením. Námořníci vědí, že jedno místo na palubě čeká na každého z nich. Řídí ji buď hrozivá posádka mrtvých, nebo jediná postava, poslední člověk, který se v daném roce utopil (nazývali ho Ankou) a dosud neví, kde se nachází jeho vlastní tělo. Tento převozník duší má odvést mrtvého na onen svět.

K poslední cestě totiž duše zemřelého potřebuje most, bárku nebo ponton, protože si nesmí namočit nohy.

Pohádka Stříbrný albatros vypráví o mladém rybáři Michalovi a jeho sestře Maryně. Michal miloval moře. Na moře vyjížděl i za bouře, aby pomohl druhům v nesnázích. Ti ho varovali, že za svou dobrotu bude pykat, protože mocný pán hlubin nikdy neodpustí tomu, kdo mu odnáší jeho kořist. Michal se tomu smál.

Jednou zuřila strašlivá bouře a Michal se domu nevrátil. Najednou se objevil stříbrný albatros, který kroužil nad mořem vždy, když měla přijít bouře. Sotva ho rybáři zahlédli, v ten den se na moře nevydali.

Maryna po svém bratru velice tesknila. Každý den chodívala na břeh moře a ptala se vln, zda vědí, kde je její bratr. Jednou ji vlny odpověděly, že ten stříbrný albatros je její bratr. Pokud s ním chce být, musí za ním plout. Maryna sedla na loďku a vyplula na širé moře. Plula dlouho, když se tu najednou přihnala bouře. Loďka se zmítala na ohromných vlnách a hrozilo, že se potopí. Tu přiletěl stříbrný albatros, uchopil omdlelou dívku a doletěl s ní na ostrov obestřený těžkou mlhou. Tam ji položil na zem.

Albatros se proměnil v Michala. Maryna jej prosila, aby se vrátil domů. On ji však řekl, že nemůže. Je opředen čarovnou mocí hlubin. Kdo zemřel ve vlnách, ten se nikdy nevrátí. Vejde do říše jiných světů, které jsou zastřeny těžkou mlhou, která obejmě člověka ve chvíli jeho smrti. Člověk ji neprohlédne a nikdy její tajemství nepochopí. Všichni utonulí žijí, ale jiným životem, než kterým žili ve slunečním světě.

Když Michal domluvil, neproniknutelná mlha Maryně zakryla oči. Když opět prohlédla, její loďka byla na břehu moře, odkud před několika dny vyjela za svým bratrem Michalem.

Ve světě převažuje víra v **nesmrtelnost duše**. Tato víra se odráží i v pohádce o Šípkové Růžence (duše), která se na základě kletby píchne o vřeteno a má zemřít. Nezemře (duše je nesmrtelná), jen usne na sto let.

Z tohoto spánku ji může vysvobodit polibek z pravé lásky (vzkříšení, znovuzrození), což se i stane a Šípková Růženka (duše) je osvobozena. Smrt je často vnímána jako specifický spánek, který umožňuje znovuzrození či přechod do věčnosti, do nebeské, všepohlcující lásky.

Víra, že člověk není pouhým tělem, je prastará. Tělo je jen schránkou pro cosi jiného – pro duši (životní princip, dech, síla, duch).

Římský mýtus o Psyché (duše) hovoří o královské dceři Psyché, která byla tak krásná, že vyvolala žárlivost bohyně lásky Venuše (odpovídá ji řecká bohyně Afrodité). Poslala svého syna Amora, aby ji

pomstil. Ten se však do Psyché zamiloval a unesl ji do svého sídla. Navštěvoval ji jen v noci. Měla ním zakázáno, spatřit ho.

Když byla Psyché navštívit své setry, ty velice žárlily a namluvily ji, že je to nějaký netvor, kdo k ní v noci přichází. Přesvědčily ji, aby v noci zažala lampu a podívala se na něho. Psyché tak učinila a uviděla krásného jinocha. Horký olej z lampy ukápl na jeho rameno, popálil jej a Amor se probudil. Musel Psyché opustit.

Venuše ji nechala zbičovat a uložila ji čtyři nesplnitelné úkoly. Dívka je však splnila. Posledním úkolem bylo přinést od vládkyně podsvětí trochu její krásy uložené v malé skříňce, kterou neměla otevřít. Když se Psyché vrátila z podsvětí, zvědavost a touha po krásě, aby se více zalíbila Amorovi ji přemohla a ona skříňku otevřela. V ní byl věčný spánek, do kterého upadla. Amor ji hledal a našel ji. Šňal z jejich více věčný spánek.

Nakonec ji Venuše odpustila a Jupiter Psyché daroval nesmrtelnost.

Psyché je zde v podstatě personifikací lidské duše. Nádherná, zvědavá, podléhající pokušení, zvládající překážky... nesmrtelná. V umění byla často ztvárňována jako dívka s motýlími křídly, nebo motýl.

Křesťané hovoří o duši a těle. V pohanském smyslu je to dvojnictví. Naši pohanští předkové věřili v existenci Dvojníka. Je to naše nezávislé druhé já, které je osvobozené od těla, když toto spí, je oslabené nemocí, nebo strnulé v transu či v kómatu (šaman, vizionář). Dvojník může putovat mezi světy, získávat poznatky, které se pak odhalují v našich snech.

Sen je v každé kultuře akceptovaným prostředkem komunikace se záhrobím, s věcmi neviditelnými apod. (např. se praktikoval zvyk strávit noc na posvátném místě či hrobě v očekávání, že jeho nadpřirozený obyvatel dotyčnému poskytne věštecký sen).

Duše křesťana je vázána k Bohu, duše pohana je spojena s celým kosmem, ze kterého může čerpat. Díky Duši/Dvojníkovi nejsme sami a žijeme věčně (např. prostřednictvím stěhování duší).

Na téma různých představ o životě po smrti natočil režisér V. Ward v r. 1998 zajímavý film Jak přicházejí sny. Film je plný symbolů, uchvacujících vizuálních obrazů a ztvárnění různých představ o posmrtném životě.

Lékař Chris s manželkou Anni přišli o své děti při nezaviněné autohavárii. Anni poté spáchala sebevraždu. Chris velice trpí a nakonec úmyslně ukončí svůj život doufaje, že se s Anni a dětmi setká.

Každý jednotlivec má svůj individuální posmrtný život, vytvořený jeho vlastními představami. Chris se po své smrti ocitá ve svém posmrtném světě, vytvořeném jeho vlastními představami, vzpomínkami a sny. Setkává se v něm se svými dětmi. Děti mají jinou podobu, než v reálném životě a trvá mu, než je zpozná.

Chris se pak vydává za svou Anni do jejího posmrtného světa - do pekla, které si vytvořila. Dlouho se mu nedaří ji zachránit (dostat z jejího pekla), protože Anni ztratila naději. Nakonec se mu podaří ji zachránit a celá rodina se setkává. Jejich posmrtné světy se prolnou.

Příběh ale pokračuje, protože je možná reinkarnace. A tak se Chris i Anni opět setkávají v reálném životě,

samozřejmě ne ve své původní podobě.

PODOBA SMRTI se vyvíjela. Zpočátku byl „démon smrti“ vnímán jako neviditelná bytost, která se objeví nečekaně a skrytá před lidskými zraky. Následně měl podobu zvířete (zejména psa, vlka, hada, ptáka, koně). Později je vnímán jako lidská postava a tím se smrt stává bohem (bohové bývají personifikováni).

Může mít různou podobu. Může mít podobu ženskou i mužskou. Jako žena je zobrazována jednak jako krásná mladá dívka v bílém, jednak jako stará zamračená babizna v bílém – Zubatá.

Jedna pověst z Moravy vypráví o období, kdy celou zemi sužovala nouze a hlad. A začala se šířit cholera. Jednou večer se vracel švec Karas z města. U lesa ho dohnala nějaká žena, vysoká a vyzáblá, hlavu měla celou zabalenou do režné plachetky. Vyhlížela podivně. A tak šli dál spolu. _

Švec ji vyprávěl, co se děje po okolí. Že v poslední době tady zemřelo na dvě stě lidí. A žena mu pověděla toto: „Z těch dvou set jich polovic umřelo jen strachy přede mnou.“ Pak vytáhla z pod plachetky kostnatou ruku se svazečkem květin. Ty mu podala, aby lidem dal pít odvar z těch květin a nebudou mřít. A v té chvíli se mu ztratila z očí. Karas poznal, že potkal Smrt.

Ráno prohlížel květiny, co dostal. Byla to třezalka a ten, kdo si ji uvařil a pil, choleru nedostal.

V mužské podobě je zobrazován jako kostlivec často oděný do černé kutny s kapucí (kapuce symbolicky činila dotyčného neviditelným). Dalšími atributy jsou přesýpací hodiny, kosa nebo srp a někdy také kůň. Kůň evokuje rychlost. Kosa a srp jsou symbolem ničivého aspektu času a smrti. Původně jsou spolu s přesýpacími hodinami atributem starořeckého boha Času Chrona (později splynul se Saturnem). Přesýpací hodiny jsou symbolem neúprosně plynoucího času a smrti. Protože se musí zase převrátit, aby se písek opět přesypával, jsou také symbolem konce a nového začátku.

Smrti bývá prisuzována úloha převozníka, který převáží mrtvé na onen svět; průvodce, který převádí duše na onen svět; toho, kdo svou kosou ukončuje lidský život (rozhodnutím vyšší moci).

Mezi další spodobnění smrti např. patří:

- **Jama**, indický bůh smrti a zmaru. Je to krásný, zářící muž. Je oděn v tmavočervené roucho, na hlavě má zlatou čelenku a v ruce provaz se smyčkou. Někdy bývá zobrazen jako kulhavý mužík, který jede na černém buvolovi.
- **Kálí** je hinduistická bohyně zkázy a zmaru, Matka smrti, stvořitelka a ničitelka. Její tělo je vychrtlé, vlasy dlouhé a rozčuchané, kolem krku má náhrdelník z lebek, sukni ze stehenních kostí, vyplazený jazyk, má několik paží. Je to nejohroživější podoba bohyně Párvátí, Šivovy manželky. Je ztělesněním ničivého aspektu bohyně matky – přírody. Je to země, která vše dává i vtahuje vše zpátky do sebe. Proto je na smrt pohlíženo jako na milující matku.
- **Hel** je Paní smrt nordického panteonu. Žije na planině Niflheim , která je studená a temná jako skandinávská zima. Je zpodobňována napůl jako krásná žena, napůl jako kostra. Je šeredná i krásná, vlídná i děsivá.
- **Valkýry** severské mytologie. Krásné, ale nebezpečné dívky jezdící na koních rychleji než vítr. Dle

Ódinových pokynů sbírají na bitevních polích duše padlých válečníků.

- **Banshee** (Bean Sidhe) – irská víla smrti. Každý starousedlý irský rod má svou vlastní Banshee. Varuje jejich příslušníky svým nářkem, pokud je čeká nějaké neštěstí nebo smrt člena jejich rodiny. Někdy se zjevuje jako dívka, která u potoka pere zakrvácené prádlo toho, kdo má zemřít.
- **AnPuch** (vyslov ach puč), mayský bůh smrti. Mívá podobu kostlivce.

Nejvýstižněji a nejpoetičtěji se podařilo popsat Smrt M. Vopěnkovi v pohádce Sestra Smrt (in O duši a dívce – pohádky z hor):

Smrt chodívá oděna v průsvitném rouchu ztrácejícím se k západu, východu, severu i jihu, avšak před sebou vrhá temný stín. Tak se stávalo, že kdo se před ní skrýval nebo kdo ji naopak běžel v ústřety, viděl mnohdy jen tmu, zatímco kdo ji v klidu očekával, mohl skrze ni nahlédnout do věčnosti. Neboť smrt a věčnost jsou sestry. Přejde-li někam smrt, můžete si být jisti, že opodál stojí i věčnost. Jindy přicházejí v opačném pořadí nebo i současně.

V mnoha mýtech se setkáváme s třemi **bohyněmi osudu** (Řecko – Moiry, Řím – Párky, severské mýty – Norny, Slované - sudičky). Jsou to přadleny, které tkají vlákno života každého člověka a jedna z nich v předurčený čas nit přestřihne a tím život tohoto člověka končí.

U Slovanů panovala víra v Rožanice (rodičky, matky rodu) a Sudice (sudičky), které určovaly osud novorozence. Jsou oděny v bílé roucho. Nit, kterou Rožanice předou, je symbolem spojitosti osudu s rodem.

Čechové věřili, že Sudičky pošlou na šestinedělku hluboký spánek, vezmou nemluvně a položí jej na stůl (nebo se nad nemluvnětem v kolébce nakloní) a určují mu osud.

Obyčejně se zjevovaly tři Sudičky, z nichž ta, co mluví jako poslední, to, co vyřkne, je vždy rozhodující a splní se.

Předení se pro Slovary, Vikingy a Kelty vztahovalo k osudu, a proto v období Vánoc pro ženy platil přísný zákaz předení.

I když se lidé smrti báli, připouštěli, že je spravedlivá, protože si vezme každého. V české básni Rozmlouvání člověka se smrtí z 15. století se snaží boháč přemluvit Smrt, aby ho nechala žít. Argumentuje tím, že by raději měla navštívit chudé, mrzáky, těžce nemocné ... Smrt namítá, že bůh sám ji pověřil její spravedlivou prací (ona sama nerozhoduje o tom, kdy kdo zemře, je jen vykonavatelem).

Boháč namítá, že po něm zůstanou děti a žena bez jeho ochrany. Smrt odpovídá, že děti budou pod ochranou Boha a jeho žena se časem vdá. Boháč Smrti slibuje, že se polepší, že bude vést příkladný život. Smrt se mu ale směje, že má zkušenosti s lidskými sliby a proto na lidské sliby nevěří. A bere si jeho život.

V jedné z verzí pohádek Smrt kmotřička, kdy chudák hledá kmotra pro své narozené dítě, potkává Boha. Odmítne jeho nabídku být kmotrem, protože je nespravedlivý, když dovolí, aby lidé žili v bídě, byli nemocní.

Pak potkává čerta, který mu také nabídne své kmotrovství. I toho odmítne s tím, že je nespravedlivý, protože pomáhá špatným a zlým lidem a podporuje zlo.

Nakonec potkává Smrt. Tu přijme za kmotru svého dítěte, protože ta jediná je spravedlivá. Přijde si pro každého bez rozdílu.

Způsob, jak dá smrt o sobě vědět může proběhnout i bez její přímé účasti. Židovská pověst Zavolání k Tóře vypráví, jak *rabín Moše Hahn se jednou vracel domů od svého přítele, se kterým studoval talmud. Byla už půlnoc a on prošel kolem hřbitova a blížil se k synagoze. Tuto cestu od svého přítele už prošel mnohokrát.*

Najednou uslyšel zvuk modliteb, které vycházely z uzamčené synagogy. Rabín věděl, že ve dne se v synagoze modlí živí, v noci mrtví. Proto musí první zbožná Žid, když jde ráno synagogu otvírat, třikrát zaklepat na vrata, aby dal mrtvým na vědomí, že jejich doba skončila a oni musí uvolnit místo modliteb živým.

Rabín se zastavil a naslouchal. A uslyšel hlasy svých dávno mrtvých přátel. Najednou uslyšel, jak někdo pronesl jeho jméno a ještě jednou. Shromáždění volalo, aby předčítal Tóru. Rabín dobře věděl, že tato pocta se neodmítá. Že se bude muset připojit ke sboru mrtvých.

Když přišel domů, dal své věci do pořádku, rozloučil se se všemi a večer skončil. Druhou noc po jeho pohřbu procházel jeho přítel v noci kolem Staronové synagogy a uslyšel hlasy modlících se mrtvých. Nejjasněji zněl hlas rabína Hahna, který ostatním předčítal Tóru.

ANDĚLÉ jako duchovní bytosti jsou prostředníky mezi bohy či bohem a smrtelníky. Jsou součástí téměř všech velkých náboženství. Jejich hlavním úkolem je dohlížet ve vesmíru na vše stvořené, udržovat vesmír a velebit slávu Boha.

Nejstarší historické záznamy o okřídlených bytostech pocházejí z jednoho z nejstaršího náboženství - zoroastrismu. Andělské bytosti jsou zde nazývané ahurové. Judaismus také zná anděly. Strážným andělem izraelského národa je archanděl Michael. V křesťanství jsou andělé chápáni jako duchovní bytosti, které jsou prostředníky mezi Bohem a lidmi. Buddhisté věří, že andělé jsou „bódhisattvové“ (osvícení) - bytosti, které dosáhly vysoké úrovně, ale jejich vstup do nirvány je odložen, aby pomohly dosáhnout osvícení i ostatním. Víra v anděly je jedním ze základních pilířů islámské víry. Podle Koránu byli andělé stvořeni ze světla. Andělé mají křídla, jsou krásní a mají obrovské rozměry. Jibril je poslem mezi Bohem a lidmi. Doprovázel Mohameda přes různé úrovně nebes, aby dosáhl Božího trůnu. Keltští andělé jsou duchovní bytosti. Anamcharové (andělé) jsou ti, kteří mají nejbližší k člověku i k našemu hmotnému světu. Byli součástí každodenního života Keltů. Někdy měli křídla.

V minulých i současných kulturách existuje představa osobních strážných duchů, kteří doprovázejí každého jedince jeho životem. V Japonsku je to *kami*, v Řecku *daimón*, v předkřesťanském Římě to byl *genius* (chránil chlapce), a *juno* (chránila dívky), Skandinávci znají fylgju. V islámu má každá osoba dva páry ochranných bytostí (*hafaza*) – jeden ji stráží ve dne, druhý v noci. Křesťanství hovoří o *andělech strážných*, kteří pomáhají jedinci v boji proti ďábelským svodům a vedou ho ke křesťansky naplněnému životu.

Svátek strážných andělů se slaví 2. října.

Osobní strážní duch nás doprovází od našeho narození až do naší smrti. Je prastarým zvykem tomuto duchovi každý rok přinášet oběti a oslavovat ho – dnes tento zvyk známe jako oslava narozenin.

Hovoří se také o *andělech smrti*, jejichž úkolem je sběr duší a jejich předvedení před soud. Podle knihy Zohar (kabalistický spis židovského mystického učení) je Jehudia andělem sloužícím ve chvíli smrti. Sestoupí k umírajícímu s dalšími anděly, aby vynesl duši na nebesa. Islám zná několik andělů smrti, nejznámější je Azrael.

Muslimové říkají: "Když se k tobě blíží Anděl smrti, je hrozný. Až tě uchvátí, zažiješ blaženství."

Perská pohádka Rybář ormunský *hovoří o kouzelnici Dale-Mutaleha, která přinášela bohatství a duchu Tyr-Abana, který přinášel vědění. Ti se jednou hádali, kdo z nich přináší člověku větší blaženost. Rozhodli se, že si vyberou muže, kterému Dale-Mutaleha poskytne bohatství a Tyr-Aban mu pak otevře pramen moudrosti. Pak budou z účinku těchto věcí usuzovat na lidskou povahu.*

Vybrali si chudého rybáře Ismaela z ostrova Ormus. Kouzelnice proměnila Ismaela v syna bohatého Noserata. Musel však dodržovat to, že Noseratův syn měl zvyk mhouřit jedním okem. Ismael musel neustále myslet na to, že nemá zapomenout mhouřit jedním okem, aby se neprozradil. To ho časem velice unavovalo a pranic se netěšil užívat si bohatství.

Tehdy duch Tyr-Abanamu mu ukázal cestu k vědění a za chvíli nebylo učenějšího člověka nad Ismaela. Když byl bohatý, lidé mu pochlebovali, teď, když byl moudrý, lidé ho oslavovali jako největšího mudrce a vyhledávali a žádali jeho rady. Ale časem se ozvaly závistivé hlasy, že není autorem spisů, které vydal. Ismaela to hněvalo a odebral se do pouště. Přidala se k němu dívka, která jej obdivovala a stala se jeho ženou. Narodilo se mu několik dětí a on je s potěšením vyučoval.

Jednoho dne se rozstonal. Manželka i děti přišli k jeho loži, kromě nejstaršího syna, který byl v Teheránu. Před jeho domem hořely svíce umírajících.

Ismaelovi se zjevila Mutaleha a Tyr-Aban. Mutaleha měla v ruce kvítek Gulbad-Samur, který má moc otrávit dech. „Ismaeli“, promluvila kouzelnice, teď odbila tvá hodina a ty vejdeš do nesmrtelnosti. Nato se u jeho lůžka zjevilo čtvero andělů smrti: Monkir, Nakir, Mardal a Asrael. „Zadržte“, zvolala Ismael, „u mého lůžka chybí jedno z dětí. Nemohu zemřít, dokud jej nespatriím“. „Dobře“, řekl Tyr-Aban, „musíš se ale zříci mnoha století posmrtné slávy a my odložíme tvou smrt o tři dny.“ Ismael řekl: „Ať zemřu jako neznámý, ale chci ještě jednou přivínout k srdci nejstaršího syna.“

Křesťanským andělem smrti a božské spravedlnosti je archanděl Michael ale také archanděl Gabriel, který je andělem zvěstování, vzkříšení, milosrdenství, narození a smrti. Gabriel prý dává pokyny ještě nenarozenému dítěti (v sedmém nebi, které je příbytkem Boha, dlí duše ještě nenarozených lidských bytostí) aby mlčelo o posvátných zákonech (prohlubeň mezi nosem a horním rtem je Gabrielovo znamení toho pokynu). Při umírání pomáhá duším při velkém přestupu do jejich zaslouženého cíle.

Existuje také víra, že každá lidská bytost, když se narodí, zrodí se s ní dva její andělé – anděl života a anděl smrti, kteří ji sedí na ramenou a doprovází ji po celý její život, v době její smrti a po její smrti.

2.3. Svátky

Svátky jsou v podstatě spojeny s přírodními jevy a s vírou, jak si je lidé vysvětlovali. Např. staří Římané v květnu slavívali Lemurie – svátek usmíření škodlivých démonů a duchy mrtvých.

Staří severané věřili, že v předvečer 1. listopadu duše zemřelých přicházejí z podsvětí (helheim) na zem, aby škodili lidem, zvířatům a polím. Aby je živí usmířili, kladli na hroby světla a jídlo.

Keltové slavili **Samain** (Samhain) v noci z 31. října na 1. listopad, který značil počátek zimy a keltský nový rok. Byl časem rituálního truchlení za smrt léta a nebezpečným obdobím, kdy se dočasně zastavil čas i prostor a přestaly platit přírodní zákonitosti. Prolomily se bariéry, duchové z Onoho světa mohli chodit po zemském povrchu a lidé mohli navštívit podsvětí. Černý bůh Samain nastupuje svou vládu. Je to lovec a bojovník. Zabil slunečního jelena, aby mu uloupil jeho ženu, zavlkl ji do podzemí a tam vládne jako bohyně smrti Morrigan. Stará se o duše zemřelých, o spící semena a o zvířata. Zimní král Samain se zdobí věčně zelenou jedlí, jmelím a cesmínou.

O Samainu bylo zvykem prostírat u večeře i pro zesnulé příbuzné, u kterých se předpokládalo, že přijdou rodinu navštívit. Dalším zvykem bylo vystavovat za oknem zapálenou svíčku, často ve vyřezané řepě, která měla bloudícím duším mrtvých posvítit na jejich cestu. Lidé se také převlékali do starých cárů a malovali si obličej, aby se uchránili před zlými duchy.

V **Anglii a USA** se tradice Samainu přežila do současnosti a to díky irským přistěhovalcům. Slaví se jako **Halloween**, kdy v noci přilétají v tělesné podobě duchové zemřelých a čarodějnice a chrlí na zem jedovaté sliny. Proto lidé dělají velký hluk, aby je zahnali a maskují se, aby nebyli jimi poznáni.

Tento svátek se tedy spíše spojuje s nadpřirozenými silami a je považován za nejstrašidelnější den v roce. Jeho typickou ozdobou jsou prořezávané dýně se svíčkou uvnitř. Tento zvyk má původ v irské legendě o opilci, šprýmaři a darebákovi Jackovi. *Jack za svého života velice hřešil a podvedl i samotného ďábla. Tomu slíbil za skleničku alkoholu svou duši. Žádal, aby ďábel vylezl na jabloň a potom rychle do jejího kmene vyřezal kříž. A ďábel nemohl slézt ze stromu. Jack mu řekl, že ho ze stromu dostane, když mu slíbí, že ho nikdy neodnese do pekla.*

Když zemřel, odmítli ho v nebi i v pekle. Proto bloudí po světě a temnotu si ozařuje jediným žhavým uhlíkem, který mu ďábel ponechal. Aby mu uhlík co nejdéle vydržel, vložil si ho do vydlabané dýně (dříve řepy).

Křesťanská církev později zavedla svátek Všech svatých (1. listopad) a **Dušiček** (2. listopad). Hroby se zdobí květinami, v některých zemích vyzvánějí zvony, u nás se zapalují svíce na hrobech i v domácnostech a to vše proto, abychom si připomněli své zemřelé.

Dříve se věřilo, že v tento den mohly duše vystupovat z očiště. Živým buď pomáhaly, nebo se jím mstily a to podle toho, jak se k nim chovali za jejich života. Lidé věřili, že nádoby se studeným mlékem a máslo, které pro ně nachystali, mohou ochladit a ošetřit spáleniny od ohně způsobené v očiště. U nás se také věřilo, že o půlnoci mají duchové zemřelých na hřbitově, kde jsou kaple, mši. Živý člověk se tam nesměl objevit, v tom případě ho duchové roztrhali na kousky.

Na **Islandu** věřili, že o novoroční noci navštěvují mrtví živé a proto byli slavnostně vítáni (jídlo, postel). Příštího rána byla březovým proutím vymetena všechna zákoutí domu, aby duchové odešli.

Staří Slované obětovali 1. listopadu bohu Kašcejovi (jeden z projevu Černoboga, dalšími jsou Dij a Nij), pána zla, chaosu a podzemního království Nav. Smrti (syna Morany a Kaščeje) je zasvěcený 2. listopad, kdy se zapalovaly ohně na hrobech předků. Smrti je totiž zasvěcen plamen svíčky nebo lampy, který symbolizuje duši, ducha a vědomí.

Slované udržovali vzpomínky na zesnulé zvláštními rituály. V určitých dnech přinášeli na hroby potravu a před důležitými rozhodnutími s mrtvými hovořili.

Motiv mít v úctě mrtvé a zejména jejich poslední přání nacházíme často ve slovanských pohádkách. Základním schématem je umírající otec, který žádá své tři syny, aby každý jednu noc hlídal na jeho hrobě. Synové mu to slíbí, ale nakonec přemluví nejmladšího, který je považovaný za hlupáčka, aby místo nich hlídal. Nejmladší si tak vyslouží od ducha mrtvého otce každou noc jednoho skvělého koně (burka, tátoš), pomocí kterých pak získá princeznu.

2.4. Hřbitovy

Hřbitove, hřbitove,
zahrado zelená,
do tebe sejou se
nejdražší semena,
aby rostla.

— J. Wolker, Pohřeb (Těžká hodina)

KŘIŽOVATKA CEST byla vnímaná jako místo božstev změny a proudu, skrze něž mohou nadpozemské síly vstupovat do onoho světa. Nebezpečné místo, kde působí bohové i démoni. V severské tradici je považován bůh Wotan /Woden/Ódin za božstvo křižovatky. Bylo běžné na křižovatkách stavět šibenice, aby duch popraveného prošel rychle podél kosmické osy do podsvětí.

V antickém Řecku byla křižovatka působištěm boha Herma (Řím – bůh Merkur). Na křižovatkách cest se často odehrávaly hrdelní soudy, protože se mělo za to, že soudci na tomto místě byli nestranní a nepatřili k žádnému směru.

Hroby a hřbitovy bývaly v těch dobách často umístovány na křižovatkách cest. Později zde byli pohřbíváni ti, kteří neměli právo být pohřbeni na křesťanském hřbitově.

Na křižovatkách tří cest vládla prastará trojitá bohyně Hekaté (uctívali ji čarodějky a mágové) a zde se nacházela vstupní brána do podsvětí. Když jednou rozhněvala svou matku (pocházela z rodu Titánů), utekla na zem a později do podsvětí. Postupně se stala obávaným božstvím podsvětí. Má moc nad čarami a kouzly, nad životem a smrtí. Hekaté bývá zobrazována se třemi hlavami (propojení minulosti, přítomnosti, budoucnosti a propojení tří úrovní lidské bytosti).

Křížovatka je ale také symbolem volby, přechodu i osamělosti.

HŘBITOVY — Pozemská krása je pomíjivá, ale ne v nebeských zahradách (stále rozkvetlé). S tím souvisí starý obyčej zakládat hroby v zahradách (ohrazená část přírody obehnaná zdí) anebo je alespoň osazovat květinami. Hřbitovy jsou upomínkou na nebeskou zahradu, která je plná květin, stromů, pokoje a míru. Židé nazývají své hřbitovy dobrým místem.

Zahrada, protože je určitým způsobem ohrazená (zeď, plot, živý plot) symbolicky něco uzavírá, omezuje, vyčleňuje, ale i ochraňuje. Ten, kdo o ní pečuje, nebo ji vlastní, ji má pod kontrolou (rozhoduje o tom, co v ní poroste, co se v ní bude nacházet, kdo do ní vstupuje), což v divoké přírodě neuplatní.

V starověkém Řecku a Římě se hovoří o Rajských lukách neboli Elysejských polích, které se nacházejí v podsvětí, o Ostrovech blažených. V Římě byly ohrazené pohřební zahrady považovány za protějšek Elysia a pohřební hostiny pořádané v těchto zahradách představovaly hostiny elysejské. Tyto zahrady byly často osázeny vinnou révou. Jednak proto, aby se poskytl obětní nápoj pro bohy, jednak jako symbol života a nesmrtelnosti. Pěstovaly se v nich také růže jako znamení věčného jara.

V raném křesťanském středověku byla velice rozšířená představa ráje jako nádherné zahrady se stromem života a stromem poznání, se čtyřmi řekami pramenícími z centra požehnané krajiny Edenu, kde spravedliví čekají na vzkříšení a poslední soud. Pro člověka tudíž byla zahrada obehnaná zdí symbolem domova pro duše a bezpečným útočištěm před problémy pozemského života.

Z 1. století př. n. l. máme zmínky o hřbitovní zahradě (kepotaphia). V Iliadě se Homér zmiňuje o hřbitovních hájích hrdinů. Na území Malé Asie a Egypta v helenistickém období byly oblíbené hrobky se zahradou. V antickém Římě byly také hřbitovní zahrady běžné. Hrobku obklopovala zeleň, zahrada či háj, které měly být hojně navštěvované, aby se vzpomínalo na zemřelého. Zeleň se stala nedílnou součástí hrobů a hrobek.

Hřbitovní zahrada mívá různé tvary. Bývá oplocena zídkou nebo plotem (pozdější doba). Strach z duší zemřelých byl značný. Toto oddělení od okolního světa slouží k tomu, aby pochovaným, tedy obyvatelům hřbitovní zahrady, vlastně jejich duším, bylo zabráněno vstupovat do světa živých, a také proto, aby zemřelí měli klid (nikdo jejich „spánek“ nerušil). Většinou mívala i z těchto důvodů jeden vchod. Tyto hřbitovní zahrady se většinou stavěly blízko kostelů (zejména křesťanů).

Hřbitovní zahrady byly a jsou skutečnými zahradami – roste v nich hodně stromů, tráva, květiny. V některých krajích se pod pojmem „růžová zahrada“ skrývalo označení hřbitova. Hřbitovy se také nazývaly „obydlí pokojných“.

Nelze opominout klášterní zahrady. Jejich součástí byl také hřbitov a často mezi hroby byly vysazovány i ovocné stromy.

Spalování zemřelých je dávným zvykem. Popel se buď rozptýlí nebo uloží do určené schránky či zakope do země. Popel zemřelých je spojen s posledním místem odpočinku – urnový háj. Už sám název evokuje sepětí s přírodou, návrat k ní (prach jsi a v prach se obrátíš).

STROMY zde hrály a hrají důležitou úlohu. Mohou označovat vchod do jiného světa. Kdysi bývalo

zvykem zasadit „do hlavy“ nebožtíka strom. Ten vlastně nebožtíka vstřebal, jelikož se mu stal zdrojem obživy. Tímto duše mrtvého měla možnost vtělit se ve strom a tak žít dál. S touto představou se setkáváme v mnoha pohádkách.

Jedna vypráví o dvou sestrách, které záviděly své nejmladší sestře, že ji mají rodiče nejvíce rádi a tak ji jednou v lese zabily a zahrabaly do země. Doma řekly, že neví, kde sestřička je, protože je neposlechla a sama se vydala domů.

Na místě, kde byla dívenka pochovaná, vyrostl strom. Jeden pasáček si náhodou z něho uřezal větev a udělal si z ní píšťalku. Když zapískal, začala píšťalka hlasem dívenky zpívat o tom, jak ji sestry zabily a do země zahrabaly. Pasáček šel k rodičům zavražděné a tam jim začal pískat na píšťalku. Rodiče se takto dozvěděli, co se stalo.

Obě starší sestry utekly do lesa a tam se oběsily.

Moravská pohádka Rozmarýn hovoří o dvou zamilovaných mladých lidech, kterým rodiče nechtěli dovolit, aby se vzali. Mládenec odešel do světa a před odchodem si oba zamilovaní slíbili, že jeden na druhého počká.

Uběhly dva roky a mládenec se nevracel a dívka chřadla, až umřela. Rodiče ji pohřbili na hřbitově a na její hrob vysadili rozmarýnu. Ta rostla a za chvíli pokryla celý hrob.

Jednou šel kolem mládenec, který přicházel z velké dálky. Rozmarýna ho něčím nevysvětlitelným přitahovala. Ulomil si z ní větévku, strčil za klobouk a šel do kostela. „Zvony zvoní, v kostele ji určitě uvidím“, myslel si mládenec. Chtěl před vstupem smeknout klobouk, ale nešlo to, a začala ho velice bolet hlava. Tak vstoupil do kostela s pokrytou hlavou. Všichni se na něho ohlédli a vykřikli zděšením. „Vždyť je to rozmarýna, která roste na hrobě Maryšky!“ Tu pocestný poklekl. Už věděl, čím to byl hrob, na kterém ta rozmarýna rostla. Maryška na něj věrně čekala, ale v hrobě.

A větev za jeho kloboukem rostla a pučela právě tak, jako na hrobě Maryšky. Zachytila se mu v hlavě i mozku. Umřel v kostele, zastíněný rozmarýnou.

Marně rodiče litovali, že svým dětem bránili v lásce. A tak mládence pohřbili k jeho Maryšce do jednoho hrobu. A nad jejich hrobem se skláněly dvě rozmarýny vysoké a košaté.

V egyptském mýtu o Usirovi hraje strom také významnou úlohu.

Usir (řecky Osiris) byl egyptským bohem úrody a plodnosti. Jeho bratr Sutech mu záviděl a proto ho chtěl zabít. Pozval ho na hostinu, na které ukazoval nádhernou truhlu se vzácného dřeva. Vyzval hosty, že ji daruje tomu, čím tělo se do ní dokonale vejde. Když si do ní Usir lehl, aby ji vyzkoušel jako ostatní hosté, Sutech přikázal víko zavřít a truhlu hodit do Nilu. Voda truhlu odnesla daleko až k ústí, kde se zachytila o kořen stromu. Jak strom rostl, pojal truhlu do svého kmene.

Jeho manželka Eset (řecky Isis) truhlu nakonec získala a schovala ji v močálech Nilu, aby ji nenašel Sutech. Ten ji však našel a plný nenávisti mrtvé Usirovo tělo rozřezal na 14 dílů, které rozházel po celém Egyptě. Usirova žena Eset se snažila posbírat všechny části jeho těla a s pomocí boha Anupa jej oživit.

Usir se stal bohem podsvětí a zemřelých.

Byl zpodobňován v různých barvách: bílá (jako mumie), černá (odkaz na záhrobí), zelená (symbol vzkříšení). Později se několik měst pyšnilo tím, že vlastní část Usirova těla. Každé toto město mělo „Usiruv hrob!“ a přímo nad rakví, která měla ukrývat údajnou část jeho těla, byl zasazen strom, který měl symbolizovat Usirovo vzkříšení.

Před příchodem křesťanství převažovala tendence pochovávat zemřelé ve volné krajině, mezi obydlími živých. Byli součástí života živých.

HÁJE, kde se pohřbívalo, byly neohrazené, volně přístupné a byly přirozenou součástí krajiny. Některé kmeny v Africe své významné členy po smrti ukládali do dutin popraskaných baobabů, které už nebyly používány jako vodní nádrže.

K této myšlence se někteří lidé vrací. Existuje představa tzv. pohřebních lusků. Poté, co je nebožtík pohřben v embryonální poloze (lusk), je nad jeho luskem zasazen strom nebo jeho semeno a tělo se stane pro něj výživou. Vizí tohoto přístupu je vytvořit vzpomínkové parky bez náhrobků.

HROB bývá symbolem bolesti a žalu, ale také vzpomínky, či symbol „pohřbeného těla“, které bude vzkříšeno. Je také chápán jako místo posledního odpočinku, které představuje definitivní ukončení jednoho cyklu a začátek nového.

Obdobně to platí i pro **hrobky**, které jsou navíc určeny jako místo posledního odpočinku pro příslušníky určité rodiny. V Evropě byly hrobky bohatých lidí často zdobeny vyobrazením cností zemřelých (udatnost, čestnost apod.). Naši předkové v nich viděli bránu do jiného života.

Bývalo častým zvykem dávat mrtvému s sebou na onen svět různé potřebné věci, nebo jeho osobní věci, peníze (mnohdy z důvodu, aby měl čím zaplatiti převozníkovi na onen svět). V Číně a Vietnamu se mrtvým vkládala do úst rýže, zlato, mince (aby nehladověli a nestrádali). Staří Slované dávali malovaná hliněná vajíčka (kraslice) jako upomínku na vznik vesmíru. Zasloužil se o něj Svarog, prabůh, který spí ve velkém vajíčku (Slunci). Židé dávají na hroby kamínky po starém způsobu Židů putujících pouští, kde nebylo květin.

Aby se na mrtvé nezapomínalo, označovaly se hroby náhrobky - náhrobními kameny, deskami, sochami, kříži apod. se jmény pohřbených.

NÁHROBKY označují hrob, odrážejí rozličné postoje k smrti a různým způsobem identifikují zesnulého, kdy se narodil a kdy zemřel, jeho zařazení ve společnosti, jeho profesi, k jaké rodině náleží. Často nesou nápisy k uctění památky zesnulého (např. Vzpomínáme, Odpočívej v pokoji – lat. zkratka R. I. P.); k útěše pozůstalých (např. citáty z bible, z děl zemřelého, známých osobností); varování žijícím o relativitě života (např. Prach jsi a v prach se obrátíš).

Do škvíry náhrobku slavného židovského učence rabína Löwa i dnes strkají lidé lístek se svým tajným přáním a s prosbou o jeho splnění.

Staří Germané věřili, že duchové mrtvých žijí dál ve svých náhrobních kamenech. Zvyk pokládat kameny na hroby někdy vychází ze symbolické představy, že z mrtvé osoby cosi věčného zůstává a to

cosi nejlépe představuje nesmrtelný, neměnný kámen. Kámen také symbolizuje pouhou existenci bez emocí, myšlení, pocitů.

Mnoho náboženství používá kámen jako znamení boha nebo k označení místa bohoslužby, oběti. Pro alchymisty je „kámen mudrců“ ztělesněným symbolem tajemství hmoty.

Náhrobky jsou často zdobeny **symbols**:

- *Pochodeň* je symbolem nesmrtelnosti a zápasu života se smrtí. Otočená dolů značí smrt.
- *Přesýpací hodiny* symbolizují časovou vymezenost života, položené na bok sdělují, že pro zesnulého se již čas zastavil.
- *Zavřená kniha* symbolizuje dočtení životní kapitoly.
- *Zlomený nebo zborcený sloup* – pomíjivost vezdejšího života či nepřízeň osudu.
- *Reliéf smuteční vrby* – symbol propojení života a smrti.
- *Kamenné hrozny* hlásají moudrost a plodnost.
- Křesťanství *andělé* symbolizují vzestup duše k nebesům, *lebky* připomínají krátkost života, *biblické scény* obraz nadějeplného zmrtvýchvstání, *holubice* je symbolem duše, *lev* značí odvahu, sílu a zmrtvýchvstání.
- *Dubový list* je často na hrobech vojáků a je atributem síly, slávy, trvání a vítězství.
- *Motýl* je symbolem duše, krátkosti života, svobody a proto se objevuje na dětských náhrobcích.

Epitaf (náhrobní nápis) je krátký text, který informuje o osobě a životě zesnulého. Nemusí být umístěn na hrobě. Může mít význam památníku, který přímo neoznačuje hrob.

Smírčí kříž je specifickým středověkým upozorněním na zločin (nejčastěji vražda) a současně formou pokání. Ve středověku bylo možno uplatnit tzv. „smírčí právo“. Zločinci bylo uloženo, kromě odškodnění pozůstalých, vytesat z kamene kříž (většinou i s informací o zločinu) a zapustit ho do země, kde byl zločin spáchán. Šlo současně o snahu předejít krevní mstě.

Rakev je schránkou pro mrtvé tělo. Rusové ji nazývali „domovina“.

Podle starých Egypťanů byl člun nejen fyzickým objektem, ale také zrcadlovým obrazem prámu vědomí, na němž se duše plaví životem. V mnoha kulturách se nebožtík vypravoval na poslední cestu po vodě v pohřební lodi.

2.5. Flóra

Stromy a květiny jsou úzce spjaty se životem člověka. Narození, křest, svatba, smrt, slavnosti, magie a čarování, výroční oslavy apod. jsou spojeny s rostlinami.

Většina národů preferuje jako národní symbol určitý strom (Česko – lípa, Německo, Irsko – dub, Řecko – oliva, Rusko – bříza, Skotsko – borovice) či květinu (Egypt – lotos, Nizozemsko – tulipán, Skotsko – bodlák, Irsko – jetelový trojlístek).

Lidé se vždy určitým způsobem loučili se svými zesnulými. V podstatě při rozloučení nikdy nechyběly květiny a jehličnaté nebo olistěné větve, které se vkládaly do hrobů a vysazovaly na hroby.

Mezi všemi národy kolují pověsti o proměnách lidí ve stromy či květiny nebo opačně. Po celém světě najdeme víru, že květiny a stromy obývají nadpřirozené bytosti (víly, dryády, oready, gnómové).

Existuje mnoho mýtů, že první lidé byli stvořeni ze stromů (Austrálie, Afrika, Jižní Amerika). Germánští *bohové Ódin, Hoenir a Lodur našli na mořském břehu kmen olšový a jasanový. Z jasanu stvořili muže Asku a z olše ženu Emblu.*

Podobnost života rostlin a lidí stála u zrodu víry, že duše zemřelých se po smrti vtělí v rostlinu a žije v ní dál. Když potom příbuzní přijdou ke hrobu, mohou s ní rozmlouvat. Nelze se divit, že zvyk osazování hrobů stromy a kvítím, zemřelým dávat na jejich poslední cestu květiny, je v nás hluboce zakořeněn.

Velké obluby se těšily a těší **STÁLE ZELENÉ STROMY**. To, že jsou neopadavé, symbolizuje věčný život a zelená barva je symbolem naděje a znovuzrození. Stromy jsou symbolem života, protože v sobě skrývají tajemství ročních období. V zimě jakoby odumíraly, aby se na jaře zrodily mohutnější, velkolepější.

Jsou také symbolem člověka – mají korunu (hlava), kmen (trup), kořeny (nohy). Jejich kořeny sahají hluboko do podzemí a koruna se tyčí k nebi.

Stromy jsou mnohdy chápány jako symbol spojení podzemí, země a nebe (Axis mundi – osa světa; Arbor vitae – strom života). Umožňovaly komunikaci mezi třemi světy (podzemím, zemí, nebem).

V keltské mytologii stromy představovaly spojení mezi životem a smrtí, světem pozemským a podsvětím. Zejména jabloně se objevují v mnoha mýtech o Onom světě.

Stezka mezi stromy je také paralelou člověka a jeho pouti životem. Stromy v blízkosti náhrobků a chrámů byly chráněné, protože se mělo za to, že v nich sídlí duchové mrtvých a bohů.

ZELENÝ MUŽ (olistěná tvář) má různé symboly (např. mužský aspekt přírody, personifikace divoké přírody, smrti a vzkříšení, obnovy). Primárně je symbolem znovuzrození, obrození, nového počátku, připomínka nekončícího cyklu, který je obnoven s každým jarem.

Setkáváme se s jeho ztvárněním také na hrobkách (zřejmý symbol vzkříšení či spásy skrze odpuštění po smrti) a v kostelech (zejména u západního vchodu – tato část podle kosmologické struktury je vyhrazená temnotě, zármutku, smrti a hrobkám zemřelých čekajících na vzkříšení a poslední soud). Někdy byl symbolem bezpečné cesty duše na blažený ostrov (u Keltů vedla tato cesta přes mlhu).

Často je jeho tvář listy doslova ověncena tak, že tvoří věnec. Věnec představuje symbol smrti ve významu konec starého života a zrození pro život nový.

Obecně jsou **KVĚTINY** symbolem duše, duše šťastné, rozkvetlé, zbavené materiálního majetku. Jsou symbolem krásy, probuzení života, ale pro svůj krátký život také pomíjivosti života, jeho křehkosti. Číňané věřili, že za každou ženu, žijící na tomto světě, vykvete na onom světě květina. Křesťané vždy

zdobili hroby svých mrtvých květinami, které symbolizovaly nádheru rajske zahrady.

Vázání a aranžování květin, **floristika**, je tvorbou rozmanitých květinových děl k různým účelům. Mezi ně patří floristika smuteční, pohřební. Jedna se zejména o věnce a kytice na rakev i k uctění památky při smutečním obřadu. Staří Římané používali palmový list, zdobený několika květy, který kladli na rakev nebo vhodili do hrobu zesnulého jako poslední pozdrav na rozloučenou. Z toho vznikla plochá kytice, kdy na větev chvojí nebo dřevin se kladly květy a drátem přitahovaly. U vrcholu byly květy nejdelší, v místě držení kytice nejkratší. Později se květy prokládaly kratší zelení a tak z plochého tvaru vznikl tvar prostorový. Malé kytice se na pohřbech rovněž používají, ale jako volně vázané a často doplněné stuhou.

Věnce jsou nezastupitelné díky svému kruhovému tvaru – kruh nemá začátek ani konec a je tudíž symbolem nepřetržitého koloběhu života, smrti a znovuzrození, také přetrvávání, zmrtvýchvstání, spásy. Proto se rostlinný materiál dekoruje ve směru hodinových ručiček (tak sledujeme běh času).

Věncem je současně vnímán i jako forma ocenění (věncem se korunovaly hlavy významných lidí, sochy bohů) a vzdání holdu. Slované věncem z kvítí položeném na rakvi přeji nebožtíkovi, aby alespoň po smrti si odpočinul na květech, když celý svůj život krácel cestou těžkou a trnitou.

Smuteční věnce všeobecně souvisí s účastí i útěchou, a proto barevné složení nebývá pestré a vyzývavé ale vytváří harmonii a rovnováhu.

Řecký mýtus o Titánovi Prométheovi, který stvořil z hlíny prvního člověka a bohům ukradl oheň, jenž daroval lidem, vypráví o tom, jak ho hromovládny Zeus za tyto skutky potrestal. Nechal ho přikovat ke skále na Kavkaze. Každý den přilétal sup (podle některých to byl orel) a vyklovoval mu játra, která přes noc dorostla.

Diův (2. pád jména Zeus) syn Hérakles prosil o milost pro Prométhea a Zeus ho vyslyšel. Jelikož ale Prométhea odsoudil k věčnému trestu, přikázal, aby Prométheus nosil prsten, zhotovený z řetězu, kterým byl přikován ke skále a to se vsazeným kamenem z té skály. Tak byl ke skále navěky připoután.

Lidé na Prométheovu počest začali nosit prsteny a věnce. Prométheus totiž po svém osvobození dostal nařízeno ověnit se věncem z vrbového proutí. Hérakles si nasadil věnec z plané olivy, aby mu dělal společnost.

Kytice jsou po celém světě velmi oblíbené jako poslední pozdrav na rozloučenou. U nás a na Slovensku panuje zvyk vázat lichý počet květů do kytice darované živým lidem a sudý počet květin do smutečních kytic.

Používají se také vazby jiných tvarů např. **kříž** - významný křesťanský symbol smutku, smrti a spasení, současně je symbolem naděje na odpuštění hříchů a viny a symbolem překonání smrti, symbol rozbřesku světla, šířícího se do všech stran; **srdce** - symbol lásky, která přesahuje smrt; **květinový polštářek** - symbol nerušeného spánku a klidu; **květinová koule** - symbol završení života.

Květinové koše evokují symbol rohu hojnosti (v duchovním významu) a okázalosti.

Girlanda je závěsná výzdoba z květin, listů, chvojí, ovoce, větví – symbol uvolnění a bezstarostné

oslavy života, plynoucího opakujícího se rytmu života a spánku.

Girland se často používají jako výzdoba katafalku.

S příchodem křesťanství se mění tematika dekorace funerálních (pohřebních, hřbitovních) prostor. Ustupují výjevy vážící se k individu a sociálnímu postavení a zaměstnání zemřelého a nastupuje spiritualismus. Pozornost se obrací k představám o posmrtném životě, truchlícím pozůstalým až k motivům vyjadřujícím naději na spasení a vzkříšení.

Květiny byly a jsou vždy součástí náboženských rituálů a odvěkým symbolem vyjádření citů a lásky. Výběr funerální (pohřební, hřbitovní) flory v květinových vazbách a osazovaných na hrobech není nahodilý. Symbolika květin umožňuje sdělení pocitů, které často ani nedokážeme vyslovit. Proto jsou květiny jedním z nejdůležitějších symbolů spojených s rozloučením s našimi blízkými a s truchlením nad jejich ztrátou. Květinami si je připomínáme a jsou naším darem pro ně.

Žádná květina není ve smuteční vazbě nevhodná. Důležitý je výběr oblíbených druhů květin a také jejich barvy, které představují osobnost zesnulého. Volbu ovlivňuje také stáří zesnulého i symbolika rostlin.

BARVA květin je důležitá. Barvy působí na naše city bezprostředně. Reagujeme na ně téměř nevědomě. Barvy mají svůj vlastní symbolický význam a to ve všeobecné i osobní rovině.

Bílá je bohatá svou symbolikou. Měsíční bohyně je trojjediná a jednou z jejích vtělení je dívka, jejíž symbolem je bílá barva. Je spojovací barvou mezi zemí a sluncem. Je barvou duše, která stojí mezi materiálním tělem a duchem. Je výrazem uvolnění a svobody. Představuje původní začátek, neemotivnost, čest, nepopsanou stránku, světlo, měsíční světlo.

Je symbolem čistoty a nevinnosti, úcty a pokory, odvrácení se od hlučnosti a pestrosti života, dokonalosti, neplodnosti, chladu, symbolem zmrtvýchvstání, znovuzrození a reinkarnace, symbolické smrti. Symbolizuje nový začátek.

Je také symbolem prázdnoty a neživosti, sinalosti smrti. Proto v řadě civilizací byla barvou smutku, smrti, pohřbu. Pokud má v Japonsku nevěsta bílé šaty, tato barva nevyjadřuje její nevinnost, jako u nás, ale odloučení od stávající rodiny.

Bílá barva společně s černou vyjadřují dualitu: světlo – tma, den – noc, vědomí – nevědomí.

V marketingu je využívána pro zdůraznění čistoty, sterility, hygieny, nedotknutelnosti.

Černá je synonymem absolutní prázdnoty a nicoty, zřeknutí se barevnosti života, symbol temnoty a noci, propojení s jádrem země. Symbolizuje konec. Je absencí světla, ale také nejtmaší odstín bílé.

Je barvou neznáma, neznámého, protože tma vše pohlcuje (černé díry ve vesmíru) a skrývá. Je to barva strachu, ďábla, hříchu, ale i nezávislosti.

V dávné minulosti existovala víra, že černá barva činí jejího nositele neviditelného pro duchy mrtvých, takže ti je s sebou nevezmou. Černá barva sloužila tedy k ochraně.

Ve starém Egyptě se na černou barvu pohlíželo jako na barvu plodnosti a úrodnosti půdy a života, znovuzrození. Pro hinduisty byla symbolem času. Později v západním světě se stala černá barva barvou smutku, zármutku, smrti, neplodnosti.

Symbolizuje konečné rozhodnutí, přímost, nesmlouvavost. Ve východních kulturách značí čest, význam (černý pásek v judu je znakem nejvyššího stupně dovednosti).

V marketingu je používána zejména tam, kde je potřeba vyjádřit serióznost, důstojnost, převahu, sílu.

Červená tmavšího odstínu vyjadřuje lásku k zemřelému a bolest nad jeho ztrátou. Je to barva emocí, života v negativním i pozitivním smyslu, moci, ničení, bojovnosti. Je barvou krve. Symbolizuje odvahu a také smrt (válka, prolitá krev), ale i ocenění (červený diplom). Je spojována s ohněm, peklem a ďáblem (ten je často zpodobňován s červenou pletí, červenými vlasy a vousy).

Fialová je historicky vnímaná jako duchovní, církevní barva moci, symbolizuje pokoru a pokání. Je také barvou smutku a truchlení.

Je silně vnímaná jako mystická a duchovní barva.

Hnědá je symbolem země, ticha, bezpečí, pokory, askeze, rozkladu.

Modrá je na jedné straně barvou klidu, tradice, ženskosti, něhy, oddanosti, na druhé straně je spojována se smutkem, protože je spojována s deštěm – slzy, které proléval bůh Zeus, když byl nešťastný.

Je barvou víry a slitování, odpočinku a spánku, sklíčenosti a osamělosti. Je barvou touhy po klidu. Je barvou vody a nebe.

Někteří indiští bohové mají modrou plet.

Růžová symbolizuje něžnou lásku, oddanost a náklonnost, jemnost a zranitelnost, citovost.

Stříbrná barva je spojována s nocí a měsícem, tajemnem, tichem, nadpřirozeností, sněním a představivostí. Je symbolem neokázalého citu.

Šedá je zjemnění černé barvy a přítomností bílé barvy. Je symbolem přechodu, stínu, možností, hledání, neutrality, nevědomí, vyrovnanosti.

Zelená je barvou rostlin, růstu, prosperity, naděje i naděje na posmrtný život, znovuzrození a nesmrtelnosti (keltský Ostrov blažených, kam putovaly duše, měl barvu zelenou).

Symbolizuje ale také život a smrt, iniciaci, triumf nad smrtí, zmrtvýchvstání (bůh Osiris byl často zpodobňován se zelenou pokožkou – poukaz na jeho zmrtvýchvstání).

Zlatá je barvou slunce a božstev. Symbolizuje jedinečnost a význam, světlo a zář. Vyjadřuje klid a vyrovnanost, posvátnost.

Pro Inky je symbolem nejvyššího boha, v Egyptě představuje Slunce a boha Ra, pro Řeky je symbolem

nesmrtelnosti, v hinduismu byla symbolem pravdy.

Žlutá je projevem souladu a harmonie, naděje, světla a schopnosti vidět i „za obzor“. Projasňuje vzpomínky a smutek. Pro buddhisty je symbolem pokory.

Chapter 3. Funerální symbolika květin

Květina je krása zakletá do snů a ticha.

— O. F. Babler

Až umřem, staneme se květinami. Ve dne budem lidem pro radost a v noci budem sami.

— K. Biebl

KVĚTINY jsou důležitou součástí našeho života pro svou krásu, něžnost, vůni, léčivé schopnosti. Doprovází nás od narození, přes náš život (např. narozeninové, svatební kytice) až po smrt (např. kytice na rakev, hrob). Krášlí naše domovy, pomáhají nám relaxovat, vyjadřovat emoce, které nedokážeme vyslovit slovy.

Staří řeční filosofové mluví o duši rostlin a básník H. Heine říká, že vůně je citem květin. Nelze se tedy divit, že představa ráje je vždy spojená se záplavou kvetoucích květin.

Svým významem pro nás jsou i nositelem různé symboliky. A také důvodem, proč si lidé vždy vymýšleli legendy, pohádky o tom, jak která květina vznikla. Vždy jde o příběh, který popisuje, jak se v květinu proměnil člověk, jak z jeho slz či krve květina vyrostla, jak vyrostla z jeho mrtvého těla.

*Pro ilustraci poslouží pověst o kvítku **čekance**:*

Jedna dívka s překrásnými modrými očima měla milého, kterého ji odvedli na vojnu. Slíbila mu, že na něho bude čekat. Každý den stávala u cesty a vyhlížela ho, zda se nevrací.

Plynula léta, ona zešedivěla, zestárla, jen její oči stále zářily nebeskou modří. Milý se nevracel. Dívka se nakonec proměnila v květinu čekanku. Roste u cest a její kvítka jsou modré jako její oči a to proto, aby jí její milý poznal, až se vrátí.

Čekanka se tak stala symbolem věrné, čekající lásky.

3.1. Paznehtník (Akant)

Akant je druh bodláku. Má růžice ostrých listů. Tvar rostliny je využíván jako dekorace hlavic tzv. Korintských sloupů.

K tomu se váže následující legenda: *Krásná dívka z Korintu onemocněla a zemřela. Během pohřbu její*

ošetřovatelka uložila všechny dívčiny šperky do košíku a položila na hrob. Košík přikryla dlaždicí.

Na hrobě rostly akanty. Na jaře se snažily překonat překážku (dlaždicí) a tak se ohýbaly podle jejich hran. Hrob navštívil sochař a architekt Kallimachos. Vzhled zkroucených akantů se mu tak zalíbil, že jej použil na hlavici sloupu.

Ve Středomoří akant symbolizoval život a nesmrtelnost a proto byl vysazován na hřbitovech a kladen na hroby. Dle křesťanství symbolizuje nesmrtelnost a jeho trny hřích a utrpení.

3.2. Asfodel (Asphodelus)

Asdofel byl spjat s podsvětím. Z děl antických autorů víme, že existovalo několik představ o tom, co se dělo s duší po smrti. Nejznámější byla představa tří úrovněvého podsvětí. Nejhlouběji ležela temná propast Tartaru, kde si svůj trest odpykávaly duše zlých a špatných lidí. Duše padlých hrdinů odcházely po smrti na Elysejská pole, která představovala jakýsi ráj, kde měli duchové i možnost inkarnace. Zbytek podsvětní říše tvořily tiché a pochmurné louky porostlé asfodelem, kde se zdržovali duchové lidí, jež nebyli za života ani zlí ani výjimečně dobří.

Asfodel byl spjat se smrtí a smutkem nad odchodem blízkého člověka. Proto se tato rostlina sázela na hroby a v podobě girland se používala k ozdobě pohřebních prostor i samotných zemřelých. Jejich hlíza byla vnímána jako pokrm mrtvých.

Byl symbolem podsvětní říše a proto se jim zdobila bohyně Persefona (manželka vládce podsvětí Hada). Byl také součástí zahrady magických rostlin bohyně Hekaté (měsíční bohyně, královna podsvětí, vládkyně křižovatek). Proto se sázel blízko domovních dveří, aby chránil před černou magií a současně aby zabránil sebevražedným pokusům těch, kteří v domě žijí.

3.3. Bob (Faba vulgaris)

Bob byl starými Kelty uctíván jako hlavní pokrm mrtvých a mrtví jsou ti, kdo dávají zemi plodnost a hojnost. Semeno bobu symbolizuje embryo a znovuzrození mrtvých předků.

3.4. Chryzantéma (Chrysanthemum)

Chryzantéma je u nás často spojována se svátkem Dušiček a je také známa pod názvem listopadka či dušička. Díky tomuto získala smutné označení jako pohřební květina. Takto je vnímána i v mnoha jiných zemích, protože krásně rozkvétá na podzim v době svátku Všech svatých a Dušiček, a její květy vydrží dlouho svěží.

Bílé se nosily na hroby dětí a mladých dívek, tmavší mužům, žluté a tmavě červené maminkám a ženám.

Ve východní Asii je to velice oceňována květina. Je znakem japonských císařů a pro Japonce je chryzantéma symbolem slunce, síly a zdraví. Japonci každoročně slaví slavnost chryzantém (kiku macuri), která souvisí s tradicí kultu či obdivování květů.

V předminulém století zařadil japonský císař mezi nejvyšší státní vyznamenání Chryzantémový řád.

Japonci věří, že když se umyjete rosou z této květiny, zaručí vám to zdraví a dlouhověkost. Dlouhý život a zdraví ale prý zaručí i jeden lístek z chryzantémy ve sklenici s vínem.

Japonská legenda *hovoří o zamilované dívce, která chtěla zjistit, jak dlouho ji bude její milý mít rád. Zjevilo se jí božstvo, které ji řeklo, že láska jejího snoubence potrvá tolik roků, kolik lístků bude mít květina, kterou si vybere.*

Dívka se rozhodla pro kopretinu. Vytáhla z vlasů jehlici a tou roztřepila každý květinový plátek na množství uzoučkých pásků. Tak se zrodila chryzantéma.

Podle staré čínské legendy se jeden císař doslechl o květině věčného mládí a rozhodl se ji získat. Měla růst na Dračím ostrově a utrhnout ji mohlo pouze dítě. Když dětská výprava s císařem dorazila na Dračí ostrov, našli tu krásnou zlatou chryzantému.

V Číně je chryzantéma symbolem dlouhého života a podzimu. Zejména bílé **kopretinové chryzantémy** jsou považovány za symbol věčného života.

V Číně je velice oblíbený čaj dlouhověkosti a krásy z výtažků chryzantém.

Chryzantéma je často považována za smuteční květinu. Proto není zvykem ji darovat jako kytici. Avšak díky dlouhé trvanlivosti, množství barev a své dostupnosti po celý rok, nachází v moderní floristice široké využití a její vnímání jen jako pohřební květiny pozvolna ustupuje.

3.5. Jahoda (Fragaria)

Jahoda byla ve středověku považována za rajský pokrm předčasně zemřelých, spasených dětí.

V Čechách panoval zvyk, že *matky, kterým zemřelo dítě až do sv. Jana nejedly ani třešně ani jahody, neboť tou dobou v ráji chodí Panna Marie a rozdává malým dětem rajské ovoce. A dítě, jehož matka ovoce jedla, nic nedostane.*

Na Šumavě *první tři jahody, které děti nasbíraly, ukládaly na pařez pro ubohé duše v očištění. Také jahody, které někomu z ruky vypadly, se nezvedaly, ale nechaly ležet pro nevinné dušičky.*

3.6. Kala (Calla)

Kala je symbolem nových začátků a proto je spojena jak se svatbami, tak s pohřby.

Bílá barva ve spojení se zářivě žlutým středem květu vyvolává pocit nových začátků a proto je oblíbená jako svatební květina, kdy spolu dva lidé začínají žít nový život.

Kaly ale vidíme i ve smutečních vazbách - nový začátek je vnímán jako znovuzrození.

3.7. Kamélie (Camellia)

Kamélie jsou pokládány za květinu nepřinášející štěstí. V Japonsku jsou to květiny určené pro smuteční příležitosti.

3.8. Karafiát (Dianthus)

Karafiát, zejména bílý a červený, se v malířském umění stal symbolem předčasné smrti Ježíše. Svým květem připomínají hřeby, kterými byl ukřižován. Vyrostly ze slz Panny Marie, které kanuly na kapky Ježíšovy krve, které zanechával na zemi při cestě na Kalvárii.

3.9. Konvalinka (Convallaria majalis)

Konvalinka vonná je symbolem mládí, čisté lásky i svatosti. Patří mezi mariánské květy (zasvěcené Panně Marii). Jejich sklopené kvítka mají symbolizovat pokoru. Je jednou z květin lidově nazývaných „slzy Panny Marie“, protože údajně vyrostla na místě, kde Panna Marie plakala.

3.10. Kopřiva (Urtica)

Kopřiva je rostlina vyznačující se silnou magií (léčení bylo dříve považované za druh magie). Často ji najdeme na opuštěných hrobech, v příkopech.

Protože roste na místech, které vyzařují energii, byla považována za rostlinu, nacházející se „na pomezí světů“. Věřilo se, že roste tam, kde lze vstoupit do podsvětí a proto spojuje oba světy. Používala se pro „cesty“ do podsvětí a pro kontakt s dušemi zemřelých.

Keltové pili kopřivové pivo či víno při iniciaci, oslavách narození, při smrti. Kopřiva sloužila pro ochranu před démony a duchy. Má totiž schopnost zachytit veškerou negativní energii. Proto ji naši předkové usušenou rozhazovali kolem domu, zahrady a polí.

Olej z ní se používal k vysvěcení některých magických pomůcek pro rituály. Roucho napuštěné olejem z kopřivy údajně vyvolávalo vize.

Bývala zasvěcená Bohům hromu (Thor, Perun). Její pálivost/žahavost vysvětluje několik legend. Jedna z nich praví, že *když při bouři blesky prostupují kopřivou, dávají ji svou energii*. Jiná legenda říká, že *její kořen uštknul podsvětní had a tak ji předal trochu svého jedu*.

Když někdo trpěl strachem ze zdánlivé smrti, doporučovalo se takového člověka, když zemřel, pořádně vyšlehat kopřivami, aby se zjistilo, zda je skutečně mrtev.

Semena kopřivy bývala součástí nápojů lásky.

Kopřiva patří mezi textilní rostliny. Je tedy zasvěcena i Bohyni. Košile utkaná z jejího vlákna byla mocnou ochranou proti klamům a iluzím a proto se kopřivě přisuzovala schopnost vracet vědomí do přirozeného stavu.

S touto magickou vlastností kopřivy se setkáváme i v pohádkách (B. Němcová - Sedmero krkavců, P. Dobšinský - Traja zhavranělí bratia, H. CH. Andersen - Divoké labutě). *Košile z kopřiv, které utká sestra zakletých bratrů a to bez pronesení jediného slova, je v těchto pohádkách prostředkem ke zlomení kletby.*

Její bratři jsou totiž proměněni v ptáky a jsou nuceni žít na pomezí světů (ve dne jako ptáci, v noci jako lidé).

Zlomení kletby znamená, že jsou navraceni do světa lidí (tedy jejich vědomí se nachází v přirozeném stavu).

3.11. Kosatec (Iris)

Kosatec je někdy nazýván „lilie mečů“. Vyjadřuje zármutek Marie nad smrtí syna.

Iris byla v Řecké mytologii bohyní sloužící Diovi a Héře. Kde se její nohy dotkly země, vyrostl kosatec. Jedním z jejich úkolů bylo doprovázet duše zemřelých žen na Elysejské pole. Iris byl prisuzován kosatec, a proto se tyto květiny pokládaly na hrob zemřelých žen.

U nás se s oblibou vysazoval na venkovských hřbitovech.

3.12. Lilie bělostná (Lilium candidum)

Lilie bělostná bývá znamením nevinnosti, čistého ušlechtilého myšlení, panenské čistoty, ale i znamením smrti a jako pohřební květina symbolizuje věrnou, i po smrti trvající lásku. Je symbolem nesmrtelnosti a vzkříšení a proto bývala tesána na náhrobní kameny a je častým atributem svatých.

V legendách ohlašuje smrt klášterního bratra.

Podle helenistické pověsti vznikla v okamžiku, kdy na zem dopadlo mléko bohyně Juno, když krmila malého Herkula.

Řecká pověst hovoří o tom, že *Illiona zasadila na hrob svého zavražděného bratra Polydora jeho přelomené kopí. To se ujalo a vyrostlo v sněhobílou květinu omamné vůně, jejíž vnitřek byl ale plný krvavého prášku, který při nejmenším dotyku nechával na všem znamení krve.*

Sofokles ve své tragedii Antigona uvádí, že *Antigona, odsouzena k smrti, dala své sestře pouzdro, jež dostala od snoubence Homeona. Ten se nechal s Antigonou za živa pohřbít do společného hrobu.*

Isméne vložila dotyčné pouzdro do jejich hrobu. Brzy na něm vypučela vonící bílá rostlina. Když se ji ptali, jak se květina jmenuje, odpovídala: „Je to pouhé pouzdro – lilie.“

Vergilius nechává svého hrdinu Aenea putovat do podsvětí, aby navštívil svého otce. Ten mu ukáže i duše mrtvých, které čekají na nový život. Lilie je zde darem pro duši, kterou čeká vzkříšení a nový osud.

Křesťanstvo připisuje lilii jako mariánské květině cudnost a čistotu. Je spjata s pokáním. Traduje se, že

vyrostla ze slz, které prolila Eva při odchodu z ráje.

3.13. Mák (Papaver)

Mák byl spojován se spánkem a sny. S makovicemi či makovými květy bývá zobrazován Hypnos (Spánek), Thanatos (Smrt) a Nyx (Noc). Souvisí to s účinky opia, který je získáván z nezralých makovic.

Morfeus (bůh snů v řecké mytologii, syn boha spánku Hypna) se mákem dotýkal smrtelníka, když chtěl, aby upadl v líbezný spánek. Zobrazovali ho s makovým věncem na hlavě.

Mák byl také spjat s mýtem o Persefoně. Persefona právě trhala vlčí máky, když ji vládce podsvětí Hádes unesl. Bůh Zeus dal její matce okusit máku, aby zmírnil zotavujícím spánkem její žal nad únosem dcery.

Brána snů (ilustrace ze 16. století Homérovy Odyssey) je plná symbolů: Uprostřed stojí bohyně spánku s kyticí máků. Napravo od ní je Brána rohu (je nad ní hlava rohatého dobytčete) – z této brány přicházejí pravé sny. Nalevo je Slonovinová brána (nad ní je hlava slona) – z této brány přicházejí falešné sny. Nahoře je bohyně měsíce Diana a Noc s nemluvnaty Spánkem a Smrtí.

V Číně je mák nazýván „bylinou vzpomínání“. Legenda praví, že *jeden muž byl tak sklíčený smrtí své ženy, že chodil denně na její hrob. Jednoho dne vyrostla na hrobě bylina, která mu pomohla zapomenout na jeho zámutek. Byl to mák, z jehož makovic se vyrábí opium.*

Na Ukrajině bylo zvykem posypat zemřelého v rakvi mákem a pytlíček s mákem mu položit k nohám. Věřili, že nebožtík nebude chodit strašit lidi, protože musí nejdříve ten mák přepočítat.

Porodní bábě dávali na rakev hůl a šátek s mákem, aby se mohla bránit na onom světě dušičkám dětí. Ty se na ni oboří, že jim pomohla k těžkému pozemskému životu. Když se jim bába neubrání holí, rozsype mák. Dušičky se dají do sbírání a ona mezitím uteče.

Od první světové války se vlčí máky používají jako připomínka padlých vojáků, neboť vlčí máky vyrostly v obrovském množství na bitevním poli ve Flandrech.

3.14. Narcis (Narcissus)

Narcis je znakem příbuznosti smrti a spánku, představou smrti jako spánku, vítězstvím nad smrtí i zmrtvýchvstání, symbolem zrození, symbol víry v posmrtný život duše.

Řekové ho považovali za květ pohřební. Narcisové věnce pokládali zemřelému na hlavu. Narcis je spojen s pomíjivostí a je to květ bohyně podsvětí Persefony. Své věnce z nich vily Furie, bohyně odplaty.

Na hrobech se pěstoval jako symbol znovuzrození ve smyslu, že smrt je jen období spánku.

Podle starověké řecké báje byl Narkissos/Narcis nejkrásnější muž na světě. Pohrdl láskou nymfy a bohyně Afrodité ho za to potrestala. Narkissos se zamiloval do svého obrazu, který spatřil ve vodě, a umřel touto nenaplnitelnou láskou. Proměnil se v květinu, která je po něm pojmenovaná.

Jiná verze hovoří o tom, že *Narkissos měl sestru, dvojče, kterou velice miloval. Aby utlumil svou bolest z její smrti, šel ke studánce, aby tím, že se podívá na svůj obraz ve vodě, měl i nadále sestřin obraz před sebou. Tím více však pocítil lítost nad její ztrátou, a raději se vrhl do vody a utopil se. Na místě, kde stál, vyrostla květina, která je po něm pojmenována.*

3.15. Rوتا (Ruta)

Rota je v německém prostředí zvaná „býlí mrtvých“, protože se zemřelým dával na prsa nebo kolem krku věnec z routy. Podle lidové pověry ji má sázet jen starý člověk, který stejně zemře.

Patří mezi magické byliny, protože chrání před čarodějnicemi.

3.16. Růže (Rosa)

Růže nese mnoho symbolů v závislosti na kulturách. Je považována za královnu květin. Byla vždy oblíbená. Už v egyptských hrobech byly nalezeny věnce z růží. Tento zvyk byl také pěstován u Řeků a Římanů. Považovali ji za dar bohů. Křesťanství na ni nahlíželo jako na rostlinu Ráje. Podle perské pověsti byla darem samotného Alláha.

Existuje několik pověstí o vzniku růže spjatých se smrtí. Podle starožidovské pověsti povstala z krve Abelovy. Podle řecké z krve Adonidovy, když ho bůh války Ares zabil v podobě kance.

Zejména červená růže je symbolem mučedníků (připomíná barvu krve), minulosti a Kristovy smrti. Plané růže s pěti okvětními lístky znamenají pět ran Kristových.

U nás se vypráví pověst o „Růžovém paloučku“, který je poset červenými růžičkami. Nachází se nedaleko Morašic. *Vypráví se, že čeští bratři museli pro svou víru opustit zemi, na tom paloučku se s ní loučili. Z jejich slz vyrostly červené růže. Tyto růže se prý nedají přesadit.*

V jedné slovinské písni se zpívá, že na hrobě jinocha vyrůstá červená růže. Bílá růže značí nevinnost, mládí, čistotu a úmrtí.

Známa je povídka O. Wilda Slavík a růže. *Studen pláče, že nemá rudou růži pro tu, co miluje. Slyšel to slavík a ptal se růžového keře, jak může získat červenou růži pro zoufalého studenta. Ten mu prozradil, že ji může vytvořit za měsíčního světla z hudby a zbarvit krví ze svého srdce. Musí zpívat s hrudí nabodnutou na trn. Jeho krev se tak stane krví růže. Slavíkovi bylo smutno, protože považoval smrt za jedinou růži za vysokou cenu. Ale slitoval se nad studentem a ten k ránu našel ve své zahradě nádhernou červenou růži. Pod ní ležel mrtvý slavík se srdcem probodnutým trnem.*

Studen s radostí odnesl růži své obdivované, ta ji však odmítla. Dávala přednost šperkům. Student se urazil a růži zahodil do kaluže na cestě.

V pražské pověsti O šípkové růži z Bílé hory se vypráví o mladém Švédovi Torovi, který byl tak chudý, že mu nezbývalo nic jiného, než se stát vojákem v panských službách. Dostal se s vojskem do Nizozemí, kde se zamiloval do dívky Josefíny. Protože Tor se nemohl z vojny vykoupit, musel dál sloužit. Josefína ho milovala a tak táhla s ostatními za vojskem, aby byla Torovi nablízku.

Za nějaký čas se oba s vojskem dostali do Čech. Vojsko pochodovalo na Prahu. U letohrádku se odehrála velká bitva, ve které Tor padl. Tora pochovali u zdi letohrádku a Josefina zůstala u jeho hrobu několik dní. Nejedla, nepila. Pak vstala a odešla neznámo kam.

Na hrobě Tora se objevil příštím rokem výhonek šípkové růže. Rostl velice rychle. Každé jaro rozkvétá velkým množstvím květů. Každého, kdo ho chtěl zničit, potkalo neštěstí (smrt někoho blízkého, zlá nemoc, zranění, které se nikdy nezahojilo).

Zlomená růže je symbolem zlomeného, předčasně zmařeného života.

V antice růže symbolizovala pomíjivost života, neboť rychle uvadá.

U Germánů byla také spojována se smrtí, a byla proto vysazována na obětních místech a na hrobech. Do hrobu zemřelému nebyla však vkládána, protože se věřilo, že pak keř, z něhož byla utržena, uschne.

Pro pomíjivost své krásy značila růže na náhrobcích předčasnou smrt, a tak se dostala mezi květy pohřební. Poselkyní smrti je růže bílá. Pro hřbitov byl používán i výraz „Růžová zahrada“.

Růže hraje významnou úlohu v jedné z pověstí o slavném židovském, rabínovi. Rabín Löw se velice trápil tím, že Prahu navštívil mor a nejhůře řádil v Židovském městě. Proti moru nebylo léku.

Jednou v noci došel na hřbitov. Za svitu pochodní tu hloubili nové hroby. Rabín zahlédl zahalenou postavu, která stála ve vratech hřbitova. Byla to Smrt. Držela v kostlivých prstech list. Na něm byla napsána jména těch, kdo měli druhý den zemřít.

Rabín vyškubl Smrti list z prstů a doma zjistil, že je na tom seznamu i on. Spálil ho. Té noci morová rána ustoupila z města.

Smrt se chtěla rabína zmocnit. Číhala na něj, ale rabín ji poznával z dálky a vyhýbal se jí. Když měl 97 let, seděl obklopen svými milými a přijímal přání. Tu k němu přistoupila nejmladší vnučka a podala mu čerstvou růži. Rabín k ní přivoněl a hlava mu klesla. V růži se skrývala Smrt.

Ve starém Římě hrála velkou úlohu v kultu zemřelých, když se slavil svátek zemřelých tzv. Rosaria. Římané růže pokládali na hroby jako projev smutku. Nesymbolizovala jen krátkost života, ale i naději na pokračování života v jiném světě.

Rozkvetlá růže v umění často symbolizovala pomíjivost světských radostí. Jímavý text o růžích napsal Petr Novák v písni Náhrobní kámen. *Zpívá v ní o víle, která chodila po světě s kyticí růží a rozdávala lidem štěstí a svůj smích. Svou lásku lidem rozdala, a sama už pak nemohla žít. Když ji uviděl na zvadlých květech věčně snít, postavil ji náhrobní kámen, na který ji položil čerstvé růže.*

3.17. Tulipán (Tulipa)

Tulipán má protichůdné významy (pýcha, rozmařilost, vyznání lásky atd.). O jednom z jeho symbolů vypráví turecká legenda:

Princ Farhad se zamiloval do dívky jménem Shirin. Když byla zavražděna, vzal si život také. Z kapek jejich krve pak vyrostly dva šarlatové tulipány. Tak se tulipány staly symbolem „lásky až za hrob.“

3.18. Obilí

Zasetí zrna do nitra země bylo ve starověku asociováno s pohřbem zemřelého a vzrůstem nového obilí – vzkříšení. Obilná zrna se také vkládala do hrobů zemřelých. Pokud vzklíčila, znamenalo to, že se nebožtík dočká po smrti nového života. Symbolizovala nový život.

Obilné pole zralé ke sklizni je koncentrovaným symbolem dvojího tajemství života - jak vzdálená a současně jak blízká je v životě smrt.

Obilí bylo v Řecku a Římě také spojeno s *mýtem o únosu Kóré (Prosperiny) Hádem do podsvětí (zde pak nazývána Persefona). Její matka Demétér prohlásila, že na zemi nevzejde jediná plodina, dokud se její dcera k ní nevrátí.*

Když nastal hladomor, bohové přistoupili na její podmínku s tím, že Persefona může natrvalo opustit Hádovu říši jen tehdy, pokud tam ještě nic nepojedla. Ale ukázalo se, že Persefona snědla několik zrněk z granátového jablka, které ji Hádes nabídl.

Nakonec bylo rozhodnuto, že bude část roku trávit se svou matkou a část v podsvětí se svým manželem. Když se Persefona setkává se svou matkou, příroda ožívá.

V mysterijích vztahujících se k Demétér hlavní úlohu hraje obilní klas.

Pšeniční klas symbolizuje zmrtvýchvstalého Krista.

Slované a Germáni dlouho zachovávaly obyčej ponechat na poli stát několik nepožatých stébel, aby bohové, kteří svůj život sdílejí s obilím, nebyli zmařeni.

Slované mají také svůj mýtus o obilí. První lidé soupeřili o jídlo se zvířaty. Od zvířat se učili, co je jedlé a co ne. Často trpěli hladem. Po večerech si vyprávěli o zázračné vysoké bylině s velkými zlatými zrny, která umí zahnat hlad i v zimě. Patří bohům. A velice po ní toužili.

V té době jména lidé dostávali velmi pozdě, někteří až po smrti, nebo za života podle vykonaného velkého skutku. Jeden bezejmenný chlapec se zamiloval do dívky a toužil pro ni vykonat velký čin a získat tak jméno. Rozhodl se tu bylinu najít. Tak se vydal na cestu.

Bohové jeho pouť sledovali a bůh Veles se velice zlobil, protože ta bylina (bylo to obilí) patřila jemu a jen on znal její tajemství. Rostla přímo před vchodem do jeho podzemního království. Proto si stěžoval u ostatních bohů a Bůh času mu vyhověl a chlapec rázem zestárnul. Chlapec netušil, jakou má cenu zaplatit za svou opovázlivost. Byl znetvořený přímo k nepoznání, byl změněný ve starce.

Konečně dorazil na lán vlnících se zlatých bylin. Utrhl jeden klas a ochutnal. Bylo to sladké. Čím více jedl, tím více zapomínal na cestu domů. Sudička Štěstěna se nad ním slitovala a seslala mu sen, ve kterém spatřil svou milovanou dívku, jak hladoví. Vstal, natrhal tři tucty klasů a vydal se na zpáteční cestu přes hory a doly, lesy a louky

Putoval už rok, když uviděl v dáli svou vesničku. Rozhodl se, že si naposledy odpočine. Sedl si vedle studánky, naklonil se nad ní a nepoznal se. Hořce zaplakal nad svým vzhledem. Štěstěna ho však neopustila. Přemluvila Kikimoru, která ráda ubližovala mužům a ještě raději ženám, že když toho starce promění v chlapce, učiní nešťastnými najednou dvě ženy: ženu starce, jehož podobu na sebe chlapec vzal, i dívčinu, která si ho s milým splete. Kikimora nadšeně omámila chlapce svým dechem, a když se probral, všechno stáří bylo pryč.

S radostí se vrátil mezi své drahé a ti začali zrna zasévat, pečovat o ně, mleli z nich mouku a pekli chléb. A chlapec dostal jméno Sláv.

Chapter 4. Funerální symbolika stromů a keřů

Plánuješ-li rok, zasej zrno. Plánuješ-li tisíciletí, sázej stromy.

— Kaun-tsu

Stromy mají pro člověka velký význam – estetický, uklidňující, zdroj potravy, zdravého ovzduší, léčení, úkryt, zdroj pro výrobu a stavbu, přístřeší, kolébka i rakev.

Lidé si vždy uvědomovali jejich význam a věděli, že bez stromů a keřů by nepřežili. Proto je také uctívali a zbytečně je nekáceli. Věřili, že to jsou živé bytosti, protože je obývají dryády a věděli, že ubližování stromům má za následek prokletí a mstu lesních bytostí.

O drusadách (keltské kněžky) se věřilo, že duše každé se prolíná s duší konkrétního stromu, a ona se k němu může obrátit se svou otázkou a dostane od něj odpověď, radu.

Všechny kultury mají pověsti, pohádky a legendy o tom, jak je člověk svým životem spjat se stromem.

Jedna z nich *hovoří o muži, který velice miloval svou ženu. V zahradě, o kterou se starala, rostla krásná bříza, kterou ta žena velice milovala. Často pod ní sedávala, hladila ji a velice o ní pečovala. Jejímu manželovi to připadalo divné, ale protože ji měl rád, nechal to tak.*

Jednou o půl noci se probudil a velice se lekl. Jeho žena vedle něho ležela bez života. Byla studená, ztuhlá, nedýchala. Ale ráno vstala, jako by se nic nedělo. A to se opakovalo každou noc.

Muž šel za vědmou a vše ji řekl. Vědma mu vysvětlila, že život jeho ženy je spjat s životem břízy, která jim roste na zahradě. V noci opouští duch jeho ženy tělo a vstupuje do břízy. Nad ránem se do těla vrací. Zdůraznila mu, že bříze nesmí ublížit, jinak by ublížil své ženě.

Muž tomu ale nechtěl uvěřit. Stále si myslel, že bříza očarovala jeho ženu a že mu ji bere. A tak vzal sekeru a šel břízu setnout. Sotva do ní zarazil svou sekeru, z břízy vytryskla krev a ozvalo se zasténání. Odhodil sekeru a běžel do domu za svou ženou. Tu našel ležet na zemi s velikou ránou v hrudi, odkud ji vytékala krev. Žena zemřela.

A ten muž už nikdy nevztáhl ruku na žádný strom.

Se stromy a keři je také spojená rozšířená víra v převtělování a znovuzrození. Bengálská pohádka Sedm jasmínových bratrů *hovoří o králi, který měl sedm královen, avšak žádná z nich mu neporodila dítě. Nakonec si vzal ještě jednu ženu za manželku a tato osmá královna otěhotněla. Těch sedm královen ji závidělo a když mladá královna porodila sedm synů a jednu dceru, odnesly její děti a zabily je. Jejich tělíčky zahrabaly v královské zahradě pod jasmínové a růžové keře. Místo nich ji vložily do kolébky sedm myši a jednu žábu. Král se nahněval a nechal svou osmou královnu vyhnat do lesa.*

Jenže od té chvíle na královské zahradě vše uschlo. Mezi uschlými keři však vykvetlo sedm jasmínů a vedle nich jediná růže. Když je chtěl zahradník utrhnout pro krále, ozval se hlas: „Sedm jasmínových bratrů, vstávejte! Přišel zahradník. Dáte mu své květy?“ „Nedáme, sestřičko růže, snad jen králi.“

Zahradník běžel za králem a vše mu řekl, Ten tomu nechtěl věřit a tak šel do zahrady. Vztáhl ruku po jasmínových květech a tu se ozval hlas: „Sedm jasmínových bratří, vstávejte. Přišel král. Dáte mu své květy?“ „Nedáme, sestřičko růže. Jen když přijde nejstarší královna.“ A tak se to opakovalo. Až přišlo do zahrady všech sedm královen.

A nakonec hlas žádal, aby přišla nejmladší, osmá, královna. Král ji nechal přivést z lesa. Když vztáhla ruce po jasmínových květech, jasmíny se sklonily, aby je mohla utrhnout, a z nich vyskočilo sedm jasmínových princů a z růžového keře jejich sestřička. A tak král poznal pravdu.

Zlé královny nechal uvrhnout do kamenné věže a se svou nejmladší ženou a dětmi se vrátil do paláce.

Jurakaréové (Bolívie) mají tento mýtus: *Kdysi zlý duch Sararuma spálil celou zem. Zachránil se jen jediný člověk. Sararumovi ho bylo líto a dal mu semena. Když je muž zasal, za dva dny kolem něho vyrostl les.*

Ten muž si našel ženu (nikdo neví, kde a jak ji objevil) a měl s ní několik synů a jedinou dceru.

Když dívka vyrostla, bylo ji smutno, protože se cítila osamocena. Jednou se zadívala na krásný strom a přála si, aby to byl muž. A k večeru se strom proměnil v muže a zůstal s dívkou celou noc. Nad ránem se proměnil ve strom. Takto to šlo po několik nocí. Dívka se do něj zamilovala a chtěla, aby s ní zůstal jako muž i přes den.

Mladá žena se s tím svěřila matce a matka ji poradila, co má dělat, aby u ní ten muž zůstal jako její muž. Dívka ji poslechla, a když se příští noc mladík opět objevil a později usnul, připoutala ho pevně ke kůlu zaraženém do země. Celé čtyři dny ho tak nechala, dokud ji neslibil, že u ní zůstane a ožení se s ní. Teprve potom ho uvolnila.

Jednoho dne na lovu ho napadl jaguár a roztrhal ho. Mladá žena chtěla tělo svého muže řádně pochovat. V slzách sebrala kusy jeho těla a složila je k sobě. Dívala se na něj a plakala. Její slzy mu kanuly na tvář. Její velká láska způsobila zázrak – milovaný muž obživil.

Když však uviděl svůj obraz ve vodě, lekl se. Chyběla mu půlka tváře. Takhle znetvořený s ní nechtěl zůstat. Rozloučil se s ní a uložil ji, aby se cestou domů nezastavovala a neohlížela. Slíbila mu to. Když však uslyšela za sebou, jak spadla větev, lekla se a ohlédla. Tím se tak zmátla, že v lese zabloudila.

V legendách o Šalamounovi se vypráví, že když si pro něj přišel anděl smrti Samael s mečem, na jehož hrotu visela kapka žluči, ptal se ho Šalamoun, jak se dozvídá, kdo má zemřít. Samael mu odpovídá, že v ráji je strom života a smrti. Na tom stromě má každý člověk svůj list a na něm je napsáno jeho jméno. Narodí-li se dítě, list vypučí, spadne-li, je to znamení, že je jeho život u konce a tak Samael ví, pro duši koho si má jít.

4.1. Akácie (Acacia)

Akácie svou schopností růst v nepříznivých podmínkách symbolizuje nesmrtelnost, její bílé a červené květy symbolizují smrt a vzkříšení.

V mnoha kulturách byl nebožtík vypravován na svou poslední cestu v pohřební lodi. Usirova bárka byla vyrobena z akácie. Usir překonal smrt a dosáhl věčného života. Tím se stal symbolem příslibu vykoupení v životě po smrti. Akácie byla ručitelkou tohoto příslibu, protože chránila jeho mumii, zatímco se jeho duše rozprostírala vesmírem.

V Arábii akácii uctívají dodnes a říká se, že kdo ji ulomí větvičku, do roka zemře.

4.2. Bez černý (Sambucus nigra)

J. K. Rowlingová ve své knize Bajky barda Beedleho uvádí Příběh tří bratří. V něm Smrt slíbí každému z nich splnit jakékoli přání. Nejstarší chtěl nejmocnější kouzelnou hůlku. Smrt tu hůlku stvořila z černého bezu. Prostřední žádal schopnost přivolávat zemřelé z její moci zpět k životu. Dostal kámen vzkříšení. Nejmladší žádal, aby se v podstatě pro ni stal neviditelným. Neochotně mu darovala svůj plášť.

První bratr se vychloubal svou hůlkou a v noci ho zloděj zabil a hůlku si vzal. Druhý bratr přivolał tu, kterou si chtěl vzít, a která už zemřela. Dívka ale byla smutná a chladná, nepatřila do světa smrtelníků a velice tím trpěla. Mladík si nakonec vzal život, aby s ní mohl být skutečně.

A tak oba bratři už patřili Smrti.

Po třetím bratrovi Smrt pátrala, ale nemohla ho najít. Až dosáhl úctyhodného věku, sňal z ramenou její plášť a tak ho uviděla. A on se k ní ochotně připojil jako rovnocenný poutník na onen svět.

Dříve kdo šel o kolo bezu, smekl a kdo ho porazil, propadl smrti. Bez je výrazně spjat s velmi silnou magií. Symbolizoval také smrt a umírání. Ve starém Římě se z něj vyráběly rakve. Křesťanské legendy hovoří o tom, že Kristův kříž byl ze dřeva černého bezu a že Jidáš si pro svou smrt vybral strom černého bezu. Ještě počátkem 20. století brali truhláři míru na rakev pomocí větve z černého bezu. U nás se na rakev kladl křížek z bezového dřeva.

Pokud bez, stojící u stavení, najednou vadl, znamenalo to, že v domě někdo vážně onemocní. Pokud bez uschl, znamenalo to, že někdo z domu do roka zemře.

Bez byl zasvěcen i severské bohyni podsvětí Hel. Ve středu říše Hel je studna (studny a jeskyně v lidové víře byly pokládány za brány do podsvětí), okolo které roste bez.

4.3. Borovice (Pinus)

Borovice byla spojována s životní silou, životaschopností, smrtí a znovuzrozením, s energií ducha vegetace. Pokud byl mocnému vikingskému vůdci vypraven pohřeb na zemi, byl uložen do své dračí lodi vyrobené z borovice. Ve Skotsku se vůdcové rodů a bojovníci nechávali pohřbít přímo pod borovicí.

V kulturách Asie a Řecka symbolizuje nesmrtelnost. Při březnové rovnodennosti byl do Kybelina chrámu přinášén kmen borovice, zabalený jako mrtvola do pruhů plátna a ovinutý girlandami z fialek. Symbolizoval Kybelina druha Attida, jenž druhý den slavnosti „vstal z mrtvých“.

V Japonsku a Číně je stromem nesmrtelnosti a dlouhého života. Borovice se vysazovala i na hrobech, protože se věřilo, že posilňuje živé bytosti i duše zemřelých.

4.4. Břečťan (Hedera)

Břečťan je znakem víry v život věčný a věrnosti. Jako plazivá rostlina obrůstá jiné stromy a proto se stal symbolem přátelství a lásky. Jako stále zelená rostlina symbolizuje nesmrtelnost a je také znamením stálosti, života, a doprovázení, protože se pevně přimkne ke svému nositeli.

Podle legendy Dionýsův syn Kissos (řecký název pro břečťan) při tanci zemřel. Bohyně Gaia ho přeměnila v břečťan. Břečťan je spojen s Dionýsem /Bakchus (bůh vegetace a vína) a je nejčastěji zobrazovanou rostlinou v římském umění. Dionýsos byl Titány roztrhán, bohyně Rhea ho však vzkřísila. Břečťan je proto často součástí dekorace sarkofágů a hrobek

V keltské symbolice znamenal symbol smrti, duchovního růstu a vyvolenosti. Křesťané uznávali břečťan jako symbol věrnosti a jeho listy vyobrazovali na svých sarkofázích jako symbol své víry a naděje na věčný život.

Pro první křesťany měl velký význam, protože na něj kladli tělo zesnulého. Břečťanové stále zelené listy vyjadřovaly víru, že ten, kdo zemřel ve víře v Krista, bude žít věčný život. Tím se snažili odlišit od pohanů, kteří bez naděje na věčný život své mrtvé zdobili cypřišem, který, když je jednou podřát, znovu již nevypučí.

Později v křesťanství břečťan znamenal zmrtvýchvstání a díky pnutí směrem vzhůru v něm věřící vidí duše zemřelých, které stoupají k Bohu a protože je stále zelený, je pro ně i symbolem dalšího života duše po smrti.

Břečťan je často využíván ve funerálních vazbách a výsadbách na hrobech i jako symbol plynoucího času.

Podle lidové víry spousta břečťanu na hrobě panny znamenalo, že nebožka odešla z tohoto světa kvůli své lásce k nevěrníkovi. Když ale na hrobě břečťan vůbec nerostl, znamenalo to, že duchové předků nespočívají v pokoji.

4.5. Cedr (Cedrus)

Cedr je symbolem ráje, nesmrtelnosti, pokory a pokání. Pro svoji krásu, mohutnost, stálou zeleň a dlouhověkost symbolizuje nesmrtelnost, neboť jeho dřevo bylo považováno za nezničitelné.

Ve starém Egyptě a Řecku byl považován za posvátný. Věřilo se, že cedr uchovává mrtvá těla. Chaldejci používali jeho větve k rituálům spojeným s životními silami a vzkříšením. Cedr se používal k hebrejskému rituálnímu obnovení čistoty po kontaktu se zemřelým. Údajně Kristus visel na kříži vyrobeného z cedru.

Jedna indiánská pověst vypráví o náčelníkovi, kterému zemřela žena. Nemohl se s její smrtí smířit. Proto se rozhodl, že si nechá vyřezat její podobu ze dřeva. Starý řezbář z jeho kmene mu jeho přání splnil. Voda

mu přinesla krásný kus dřeva a ten použil.

Náčelníkovo srdce se zaradovalo, protože opravdu tak jeho žena vypadala. Odnesl si ji do své chýše, posadil za stůl, oblékl ji šaty po nebožce. Každý den k ní mluvil, vyprávěl ji o všem, co dělal.

Stalo se, že jeho krásná žena ze dřeva začala dýchat, hýbat se. Ale nepromluvila. Náčelník byl přesto šťastný.

Jednou jeho žena těžce vzdychla, pak se ozval zvuk, jako když puká kmen. Jeho žena ze dřeva zemřela.

Když ji zvedl ze židle, spatřil tam malý stromek. Ten rostl z hliněné podlahy, prorazil strop chýše. Vyrostl z něj nádherný a veliký strom. Takový ještě nikdo z kmene neviděl. Dali mu jméno červený cedr.

A červený cedr roste všude tam, kde žijí Indiáni.

4.6. Cesmína (Ilex)

Cesmína odpuzuje zlá kouzla a zlou energii. Je symbolem hojnosti a života, který se jen uložil na přechodnou dobu zimního spánku, symbolem zimního slunovratu a věčného živote. Vyrábějí se z ní smuteční věnce a ozdoby na oltář.

Kelty byla přisuzována bohu Země a podsvětí.

Její pichlavé listy a červené plody symbolizují Kristovo utrpení a od dob Ukřižování se cesmína spojovala s odsouzeným člověkem, přesněji s jeho duchem.

4.7. Cypřiš (Cupressus)

Cypřiš starými Řeky a Římany a také Egypťany byl považován za strom smrti a byl zasvěcen bohu podsvětí.

Legenda říká, že Cyparissus, Amykleův syn, jednoho dne při lovu zabil nešťastnou náhodou jelena uctívaného lesními nymfami, jehož měl v oblíbě také Apollón, jeho přítel.

Cyparissus, který toho jelena považoval za svého miláčka, byl tak mučen výčitkami za svůj čin, že prosil Apollóna, aby mohl zemřít a přitom neustále mohl pro jelena truchlit a tím by jeho utrpení bylo věčné.

Apollón jej proměnil v cypřiš, který je znám svou dlouhověkostí, a ustanovil, aby byl vysazován na hrobech a tak mohl stále smutnit.

A tak se cypřiš stal v antické mytologii symbolem nesmrtelných duší, věčné smrti a truchlení.

Dle jiné řecké báje dcery Eteoklesovy chtěly závodit s bohyněmi v tanci. Byly poraženy a kvůli této potupě se vrhly do močálu. Matka země je proměnila v cypřiše.

4.8. Dub (Quercus)

Tento strom blízké smrti byl přisuzován božstvu podsvětí, Moirám (jsou antickou obdobou sudiček) a Erýniím (bohyně pomsty). Pro významné osobnosti v antice se rakve zhotovovaly z cypřišového dřeva. Cypřišové háje byly také zasvěceny bohu lékařů – Asklepiovi.

Silueta cypřiše je nehybná a důstojná, což ulehčovala vnímat ho jako pohřební strom. Pro Háda a Pluta (bohové řeckého a římského podsvětí) byl posvátným stromem.

Cypřiš se začal uplatňovat v pohřebních obyčejích a jako hřbitovní strom také proto, že byl spojován s božským světlem a nebesy.

Podle pověsti prorok Zarathustra si vysadil cypřiše ve své svatyni. Jejich semena si přinesl z ráje – vyrostly dva stromy, dvojčata (Sluneční a Lunární strom). S těmito stromy se údajně setkal Alexandr Veliký. Oba políbil, obětoval jim a zeptal se jich na svou budoucnost. Věštba stromů mu řekla, že dobude Indii, ale krátce po návratu do Babylonu zemře.

A tak se i stalo.

V Číně byl také vysazován často na hrobech, jednak proto, že dosahoval vysokého věku a symbolizoval pro ně nesmrtelnost, jednak proto, že hrob má mít stálý porost jako symbol dlouhého života.

U východních národů cypřišová větvička zavěšená na dveře hlásila okolí, že někdo z tohoto domu zemřel.

Cypřiš byl zvolen za strom pohřební také proto, že když je jednou podťat, nikdy už nevyrazí. Vysazoval se na hrobech. Když se ujal, znamenalo to, že nebožtík si užívá všech radostí, když uhynul, duše nebožtíkova je mučena na věčnosti, dokud modlitby pozůstalých a přímluva proroka Mohameda ho muk nezbaví.

Na západě patří bohům podsvětí a proto symbolizuje smrt a truchlení. Vysazoval se na hrobech také proto, že se věřilo, že chrání mrtvá těla. Tím se posiluje naděje na posmrtný život.

V křesťanské tradici symbolizuje žal. Byl uvažován i jako strom, ze kterého byl vyroben kříž pro Ježíše Krista.

V Severní Americe se dýmem z posvátného cypřiše přivolávali duchové.

4.8. Dub (Quercus)

Dub je posvátným stromem v mnoha kulturách. Jeho listy a větve představují životní energii a sílu, dřevo trvanlivost a nesmrtelnost. Velmi oblíbené byly funerální dubové věnce ze zlatých lístků.

Posvátný dub také rostl v božím domě, kde Jákob vystavěl oltář a pochoval chůvu Deboru pod stromem, jenž pojmenoval Posvátný dub pláče.

Dub se pro křesťany stal nejen symbolem síly ale i nesmrtelnosti a vyřezávané věnce z dubu se pak kladly na hroby.

Staří Slované si svět představovali jako obrovský košatý dub, který se dělí na tři části: Prav (svět bohů, nachází se v košaté koruně), Jav (lidský hmotný svět, nachází se okolo kmene stromu) a Nav (podzemní svět mrtvých v kořenech dubu).

V lidových písních se zpívá, že na hrobě zavražděného mládence vyroste dub.

V pověsti o moudré keltské kněžce-drusadě Matře Navě se hovoří o tom, že její duše se prolínala s duší mohutného dubu, který rostl u její chýše. Na něj se obracela, když potřebovala poradit a ze švelu jeho listů si vyslechla odpověď.

V době bójského vládce Luida se mezi jeho lidem objevil mor. Matře Navě její posvátný dub vyjevil, že lidé mají pojídat dužinu pupavy bílé a ta je vyléčí, což se i stalo.

4.9. Fíkovník (*Ficus sycomorus*)

Fíkovník známý svým trvanlivým dřevem měl ve starém Egyptě velký význam. Když duše zemřelého vstoupila na svou pouť nebezpečnými sférami podsvětí, brzy dorazila k věčnému fíkovníku sykomoře. Objevila se Hathor nebo Mut bez koruny na hlavě a nabídla zemřelému fíky z onoho světa a vodu života. Takto vybavily duši tím nejcennějším - věčným životem.

Stromy fíkovníku sykomora mají v říši mrtvých nejvyšší význam. Sykomora byla zasvěcena Hathor (bohyně lásky a plodnosti, byla jedním z podsvětních božstev, nazývaná také paní západu - tedy říše mrtvých), Mut (bohyně oblohy) a Selket hetyt (znamená „ta, která přiměje hrdlo dýchat“), která byla spojována se vzkříšením a znovuzrozením, ochránkyně skřínky s kanopami (nádoby na orgány zemřelého).

„Usednou pod fíkovníkem“ znamenalo odpočinek po celodenní námaze či po nastalém utrpení.

4.10. Granátovník (*Punica Granatum*)

Granátovník má širokou symboliku (od plodnosti, manželství, po posmrtný život). Řecký mýtus uvádí, že granátové jablko vzniklo z kapek Dionýsovi krve, když ho Titáni rozsápali na kusy.

Granátové jablko bylo spojováno s Hádem (řecký bůh podsvětí), který nabídl Persefoně granátové jablko a ona z něho pojedla několik zrníček.

V důsledku tohoto aktu musela zůstat v podsvětí jako jeho manželka.

Bylo dáváno do souvislosti s posmrtným životem a zmrtvýchvstání a proto byla častá jeho zobrazení jako součást výzdoby funerálních prostor.

Někteří věřící se domnívají, že ovoce, které v Rajské zahradě Adam a Eva pojedli, bylo granátové jablko.

4.11. Hloh (Crataegus)

Hloh se pro své trny stal znakem trnové koruny. V Anglii věřili, že když přinesou do domu rozkvetlou hlohovou větvíčku, zemře jejich matka.

4.12. Hrušeň (Pyrus)

Hrušeň je symbolem pro dlouhověkost. Číňané si všimli, jak rychle její květy opadají a proto se jim hrušeň stala také symbolem vyjádření smutku a její plod symbolem odloučení.

4.13. Jabloň (Malus)

Jabloň je symbolem života, nesmrtelnosti, věčného mládí a poznání. Kelty je nejčastěji spojována s jiným světem. Je úzce spjata s artušovskou legendou týkající se Artušové smrti. *Smrtelně zraněný Artuš se vybral v doprovodu tří dívek /kněžek na ostrov Avalon, ostrov Požehnaných (požehnaného mrtvého, brána do království ducha, keltský ráj), které se stalo místem jeho posledního odpočinku.*

Původ slova „avalon“ je jablko. V keltské mytologii je Avalon prastaré a posvátné místo údajně legendární Západní Ostrov Mrtvých, kam lidé přicházejí zemřít, transformovat se a znovu se narodit.

Jabloňová větvíčka byla propustkou do záhrobí. Byl jim Avalon, zázračná krajina s jabloněmi, cíl mořského putování mnoha galských hrdinů.

Jabloně na ostrově Avalon pěstovala čarodějnice Morgana. Rodily po celý rok a počet jablek nikdy neklesal.

Keltové považovali jablka za symbol nesmrtelnosti a věčného života. Měli zvyk jablka zahrabávat do země jako dar zemřelým, kteří čekají na znovuzrození. Věřili, že jablka jsou schopna přivést smrtelníky do říše nesmrtelných. Věřili také, že pokud na jabloni vykvetou v prosinci květy, znamenalo to, že v lednu někdo v domě zemře.

Jablka nikdy nesměla chybět v rohu hojnosti a později na vánočních stromcích. Odpradáвна byla symbolem dokonalosti a naplnění, lásky a plodnosti, štěstí. Teprve církevní otcové změnili životodárné jablko v symbol hříchů a svodů. Údajně ho Eva přes zákaz utrhla ze stromu poznání a podala Adamovi. Tak se jablko stalo také symbolem pomíjivosti.

4.14. Javor (Acer)

Javor symbolizuje živoucí přítomnost, která nedovoluje vidět, co bude po smrti. Symbolicky se javorovou větví zemřelý loučí s pozůstalými.

4.15. Jeřáb (Sorbus)

Jeřáb střeží duši, když prochází branou smrti a proto se vysazuje na hřbitově s tisem, který má tutéž

roli. Větev jeřábu se v Irsku věšela nad dveře domu proti ohnivým kouzlům a proto, aby do domu nemohli vstoupit duchové a aby mrtví nemohli vstát z hrobu. Věřili také, že duše zemřelého se dala uvěznit nebo připoutat v mrtvém těle, když se do jeho těla zarazil kolík vyrobený z jeřábu.

Křesťanští misionáři považovali jeřáb za kultovní strom pohanů a proto rozhlašovali, že je to prokletý strom, protože vyrostl z kosti Jidáše Iškariotského.

4.16. Jilm (Ulmus)

Jilm údajně pocházel z podsvětí a proto ho staří Řekové vysazovali na hřbitovech jako symbol smrti a zármutku. *Když Orfeus (největší řecký hudebník a pěvec) oplakával smrt své manželky Eurydiky, z tónů jeho lry vyrostl jilmový háj. Když se vrátil z podsvětí bez ní, našel útočiště právě pod jilmem.*

Jilm také stával na rozcestích, odkud vedly cesty do pohádkového říše (elfí strom). V některých zemích byl jedním ze strážců dvora a nadpřirozenou branou mezi světem lidí a světem přírodních duchů.

V Anglii se tradičně používal na rakve.

4.17. Jmelí (Viscum)

Jmelí je výrazně spojeno se severskou mytologií. *Bůh Balder (všemi milovaný bůh dobra a míru) měl zemřít ještě před příchodem Ragnaröku (soudný den). Na základě rozhodnutí bohů měla Frigg zařídit, aby k žádnému neštěstí nedošlo. Nechala všechny tvory a rostliny složit přísahu, že Baldrovi neublíží.*

A tak se Balder stal terčem her bohů – stál uprostřed síně a bohové na něho vrhali kopí, kameny apod. Nic mu nemohlo ublížit.

Bůh Loki Baldrovi záviděl nezranitelnost. Zjistil lstí, že Frigg opominula malou neškodnou rostlinu jmelí požádat o složení přísahy. Přemluvil Baldrova slepého bratra Höda, ať po bratrovi hodí jmelí. Ten tak učinil a Balder zemřel.

Větvičku jmelí používala řecká bohyně Persefona (manželka vládce podsvětí Háda), protože otevírala cestu do podsvětí.

Podle křesťanské legendy *bylo jmelí kdysi stromem. Z jeho větví prý Jozef vyřezal o Vánocích kolébku pro Ježíška. Po 33 letech porazili strom Římané a z jeho dřeva byl vytesán kříž, na němž Ježíš trpěl a skonal. Strom nemohl tuto hanbu unést, a proto seschnul do malých keříčků.*

To, že přijímá živiny z jiného stromu symbolizuje obřad přijímání Kristova těla a krve (zdroj víry a síly).

4.18. Lípa (Tilia)

Lípa se u nás často vysazovala v souvislosti s narozením potomka – ta ho pak provázela po celý život (kolébka - rakev). Byla považována za ochranný strom. Proto ji najdeme i na hřbitovech.

Věřilo se, že ten, který se po smrti stane upírem, škodí lidem. Aby se mu v tom zabránilo, musí být jeho mrtvola vyjmuta z rakve, musí se ji svázat ruce i nohy lipovým lýkem a srdce probodnout lipovým kůlem. Také vodníka bylo možné svázat jen provazem z lípového lýka.

V antice se vyprávěl příběh manželské lásky až za hrob, příběh Filomona a Baucis. *Jen tito dva chudí rolníci poskytli bohům (Jupiterovi a Merkurovi), převlečeným za poutníky, stravu a nocleh. Bohové potrestali vesnici nepohostinných obyvatel povodní, před kterou oba manželé varovali. Ti se zachránili na vysokém kopci.*

Bohové ale těm dvěma hodlali splnit přání. A oba si přáli, aby zemřeli ve stejnou chvíli, společně, aby je smrt nerozdělila. Bohové jim toto přání splnili. Proměnili je ve stejnou chvíli ve stromy - v dub a lípu.

4.19. Mandloň (Amygdalus)

Mandloň má v rabínské legendě specifický význam. Do rajskeho města se dá totiž vstoupit otvorem v mandloňovém stromě. Na tomto místě nemá anděl smrti žádnou moc.

4.20. Myrta (Myrtus)

Myrta je znakem nedotknutelnosti ve svatém Římě. Spojována s láskou (rostlina zasvěcená bohyni Afrodité/Venuši), svatbou i s pohřbíváním. Venuše/Afrodite, bohyně lásky a manželství, jíž byla myrta zasvěcená, byla pokládána současně za Venus Liblinu, bohyni smrti. Tedy svatba a smrt jsou v těsném spojení. Myrta se takto stává květinou svatební i pohřební.

S naším zvykem používat myrtu při svatbě se setkáváme již u Řeků – myrtový věneček měla na hlavě nevěsta i ženich.

Dle legendy Bakchus zachránil svou mrtvou matku z podsvětí a na důkaz díků zanechal za sebou větvičky myrty.

Staří Egypťané viděli ve stále se zelenající myrtě obraz nesmrtelnosti a proto její větve kladli na náhrobky. Listy používali při balzamování. Židé ji pokládali za symbol pokoje a proto zdobili své mrtvé myrtou.

Dle staré arabské pověsti si Adam vzal myrtovou větvičku, když musel opustit rajskou zahradu. Proto se stala symbolem naděje rajskeho života.

Díky její drobnosti a bílým kvítkům pro křesťany symbolizovala čistotu Panny Marie. Byla také symbolem posmrtného života a Boží přízně.

Dnes je myrtový věneček symbolem panenství. Věří se, že pokud myrta znenadání opadá, věští to blízko smrti někoho z rodiny.

4.21. Olivovník (Olea)

Olivovník skýtá plody, jež jsou součástí oleje k pomazání králů, kněží, posledního pomazání umírajícího. Je symbolem míru, duchovního vítězství, popřípadě vítězství nad smrtí.

Ve starém Řecku a Římě se olivové věnce a ratolesti staly všeobecným znakem svátku nebo obřadu, součástí pohřební výbavy. Olivové snítky na hrobech byly znamením pokoje, který měli bohové zajistit zemřelému.

V křesťanství je holubice s olivovou snítkou symbolem naděje a míru, naděje zemřelého na věčný život v Kristu. Proto se často nachází na náhrobcích či ve výzdobě katakomb, kde vyjadřuje naději na vzkříšení. Olivová ratolest byla znamením pokoje a usmíření.

4.22. Osika (*Populus tremula*)

Osika je strážcem mytického znovuzrození Slunce. Proto roste na místě posledního odpočinku krétského slunečního boha. Na starých hrobech v Mezopotámii se našly zlaté věnce ve tvaru osikových listů.

V antice spolu s olší a cypřišem patřila mezi stromy vzkříšení. Údolí řeky Styx bylo zarostlé osikami. Řeka Styx teče v podsvětí a musí ji přejít každý zemřelý.

Křesťanská lidová legenda vypráví o tom, že ze dřeva osiky byl vyroben kříž a od té doby se neustále třese. Jiná legenda říká, že *_se na osice oběsil Jidáš. Listy osiky se neustále chvějí jako důsledek jehok podle zrady.*

4.23. Palma (*Palmae*)

Palma jako stále zelená dřevina je v Egyptě symbolem slunce. Známé jsou posvátné palmové háje boha Re. Je vyobrazována na sarkofázích a obětních deskách a byla spojována také s posmrtným životem. Staří Egypťané v ní viděli strom života a palmové ratolesti pro ně byly symbolem dlouhého, nesmrtelného života. Nosívali je při pohřebních průvodech, nebo je pokládali na rakev, či hrudí mumifikovaných mrtvol.

Palma je strom velmi odolný a její úžasná schopnost regenerace dala vzniknout myšlence palmy jako vítězného symbolu. V Římě se stala symbolem nesmrtelnosti a vítězství.

Palmovou ratolest nalezneme v rukou některých křesťanských světců jako symbol jejich mučednické smrti. Vyjadřuje vítězství nad pozemským životem plným utrpení a spásnou smrt, provázenou věčným mírem nebeského království. Jako obecný symbol vítězství zdobily palmové ratolesti často hroby prvních křesťanů.

4.24. Platan (*Platanus*)

Platan byl v lidové tradici spojován se sluncem, lunou, podsvětím a nebesy – jako rovnováha protikladů. V mýtu o Héraklovi se hovoří o platanovém háji, ve kterém byly svatyně, jež ukazovaly, kde sestoupili do podsvětí Hádes, Persefona, Dionýsos. Pod platanem měla brloh obluda Hydra se sedmi

hlavami.

4.25. Tamaryšek (Tamarix)

Tamaryšek ve starověkém Egyptě zasvěcen Osiridově duši. Izraelský král Saul byl pohřben pod tamaryškem.

4.26. Tis (Taxus)

Tis má všechny vlastnosti posvátného stromu (dlouhověkost, vždy zelený, tvrdé dřevo, rudé bobule, které se uplatňují jako jed i lék) a vzhledem k jeho spojení s Jiným světem se věřilo, že je obdařen silnými kouzelnými schopnostmi Jeho temně zelené jehličí mu dodává pochmurný vzhled. Jelikož je jedovatý, budil a budí vždy bázeň. Je spojený se smrtí i věčným životem.

V mytologii Keltů má nezastupitelné místo. Písmo Ogam, abeceda irských Keltů, se vyrývalo tisovými hůlkami. Ty se sbíraly o svátku Lugnasad, který prý založil bůh světla Lug, aby tak uctil svoji zemřelou manželku a chůvu Tailtu.

Tis je v keltské mytologii spojován se svátkem Samain, který se slaví z noci 31. října na 1. listopad. V té době se otevíraly brány mezi světem živých a mrtvých. Nejstarší severská runová abeceda má jako třináctou runu tzv. ihwaz nebo také eiwaz, což znamená tis. Tato runa symbolizuje smrt a znovu zrození.

Keltští válečníci o jejichž cti se pochybovalo, nebo kteří bránili své přesvědčení, se připravovali o život tak, že se nabodli na své meče zabodnuté do země pod posvátným tisem, zasvěceným království mrtvých. Neboť tis byl u Keltů symbolem nesmrtelnosti. Keltové měli za to, že kořeny tisu dokážou vysát ducha mrtvých a ze svých větví ho pak uvolnit do větru.

Ve Walesu se posvátnými tisy minuly stromy na hřbitově. Jejich poražení bylo trestáno vysokou pokutou. Welští duchovní stanovili délku života tisu na 19 683 let a přisoudili mu tak největší dlouhověkost ze všech živých bytostí na světě.

Není však jen stromem smrti, je i stromem života a hrál různé role v pohřebních rituálech jako protiváha k silám smrti. Ukazuje se, že severský Strom života, Yggdrasil (reprezentuje pilíř, základ a jednotu vesmíru, kořeny má ve vodě v podsvětí, kmen představuje pozemský svět a jeho větve sahají do nebe) není pravděpodobně jasan, ale tis.

Protože výpary tisu jsou jedovaté, mohou u člověka za velmi teplých dnů při těsném kontu vyvolat lehčí snění, kterému se přisuzovala funkce zprostředkování mezi zdejším a oním světem. Staří Řekové věřili, že usne-li někdo pod tisem, zemře.

V antické a řecké mytologii je tis považován za bránu do podsvětí, básníky nazýván stromem smrti. Proto býval zobrazován na starověkých mohylách a bývá vysazován i dnes na hřbitovech. Pro tmavou barvu svého jedovatého jehličí byl vysazován na místech spjatých se smrtí. Svou jedovatostí budil bázeň, svou pochmurnou barvou také.

Věřilo se, že svůj jed čerpá z podsvětí, kde žijí také hadi. Proto jej staří Řekové a Římané zasvětili bohům podsvětí. Furie (bohyně pomsty) držely v rukách pochodeň z tisového dřeva.

Na znamení smutku nosili staří Řekové na hlavách věnec z tisových snítek. Tis vždy symbolizoval vědomí věčnosti, byl chápán jako brána do podsvětí a tedy jako strážce duše.

Ve středověku byl symbolem zármutku a bolesti nad ztrátou blízkých. Proto se vysazoval na hřbitovech. Jeho pozlacené větvičky sloužily k zdobení hrobů. Ve starověku byl také symbolem nesmrtelnosti, protože se dožívá dlouhého věku a je stále zelený. Byl výrazem naděje v posmrtný život.

Tis vládl duším. Chránil člověka před temnými vlivy, ale vyvolával i vzpomínky na jeho minulou existenci. Osvobozoval od stínů minulosti. Staří Slované zasvětili tis bohu Dijovi (pán temnoty, tmy a noci).

4.27. Topol bílý (*Populus alba*)

Topol bílý je spojován se smrtí. Říkalo se, že původně rostl v řeckém podsvětí na březích řeky Acherón. Háj topolů byl zasvěcen Persefoně ale i Hekaté. Obě jsou bohyně podsvětí. Topol černý prý rostl u vchodu do říše mrtvých (Hádes). Odtud sepětí topolu se hřbitovy.

Šajeni (severoameričtí indiáni) si vypráví o krásné dívce jménem *Duha*. *Měla hodně nápadníků, ale ona čekala na Mladého orla, do kterého byla zamilována. Byl však zabit v boji. Když se tu zprávu Duha dozvěděla, chtěla se oběsit. Chtěla jít tam, kam odešla jeho duše.*

Šla k řece najít místo, kde se oběsí. Došla k topolu a ten na ni zavolal, aby vylezla na něho nahoru. Duha se polekala a utekla. Bála, že by si ji topol mohl vzít za manželku. A opravdu otěhotněla. Jedné noci vyrostl z jejího břicha mladý strom, zakořenil se a ona k němu přilnula a stala se jeho součástí. protože hodně zpívala, byl její zpěv slyšet i ve stromě.

Když se ostatní ženy dozvěděly tento příběh, už se nikdy na topolu neoběsily. A topoly se staly uctívanými stromy.

4.28. Trnka (*Prunus spinosa*)

Trnka byla spojována s temnými stránkami života jako noc, smrt, podsvětí. Byla strážkyní rovnováhy protikladů (život a smrt, světlo a tma).

4.29. Třešeň (*Prunus avium*)

Třešeň v Japonsku symbolizuje japonské hodnoty – prostota a cnost. Když opadají okvětní lístky aniž by uvadly, symbolizují dokonalost, která platí dokonce i pro smrt. Protože jen krátce kvete, byla v Japonsku symbolem samurajů, kteří měli být připraveni pro svého pána zemřít.

4.30. Vavřín (*Laurus nobilis*)

Vavřín byl zasvěcen bohu Apollónovi a má zřetelnou vítěznou symboliku. Apollón byl patronem věštců, umělců a vůdcem múz. Básníci a pěvci proto přijali za svůj symbol vavřín – symbol úspěchu, vítězství zejména duchovního (často forma věnce, kterým se zdobila hlava vítěze).

V antice symbolizoval nesmrtelnost, vítězství a mír.

Křesťané převzali vavřín jako symbol vítězství, a proto se objevuje zejména na hrobech mučedníků a v katakombách. Zde symbolizuje vítězství ducha nad pozemskou existencí a naději na život věčný. V křesťanství symbolizuje Kristovo vítězství nad smrtí, všeobecně tedy nesmrtelnost.

4.31. Vrba (*Salix*)

Vrba je strom trpělivosti, bolesti a smutku. Byla zasvěcena Měsíci. Slované věřili, že mrtví jsou na Měsíci. Na západě je stromem truchlení a Dávla, je oblíbeným místem pobytu duchů a čarodějnic.

V řecké mytologii bylo podsvětí obklopeno vrby. Vrbový háj byl zasvěcen bohyni Persefoně, manželce vládce podsvětí Háda.

Smuteční vrba se u Germánů kvůli větvím, které se sklání k zemi a připomínají řinoucí se proud slz, stala symbolem nářku nad smrtí. Byla spojována s podsvětím.

Věřilo se, že vrba nese vědomí o životě a smrti, jelikož i z dohola ořezaného a zdánlivě mrtvého starého těla vrby doslova překotně raší mladé výhonky a ztělesňují tak symbol věčného koloběhu bytí.

4.32. Zimostráz (*Buxus*)

Zimostráz je symbolem vytrvalosti, statečnosti, života, nesmrtelnosti, víry v zmrtvýchvstání i ochranou proti zlým duchům.

Chapter 5. Závěr, který je novým začátkem

Jeden kupec poslal svého sluhu nakupovat na bagdádský bazar. Sluha se vrátil vystrašený. „Pane, na tržišti jsem narazil na Smrt. Pohrozila mi a šla dál. Mám strach. Prosím tě, půjč mi koně, pojedu do Samary, abych před ní utekl.“ Kupec mu vyhověl.

Odpoledne šel kupec na tržiště a potkal tam Smrt. Přišel k ní a zeptal se: „Ráno jsi pohrozila mému sluhovi. Proč?“ „Já jsem mu nehrozila, jen jsem v překvapení rozhodila ruce nad tím, že ho vidím zde v Bagdádu. Mám si totiž pro něho dnes večer přijít do Samary.“

Smrt je jistota. Nikdo před ní neuteče. Je nevyhnutelná. Je velkým tajemstvím. Lidé se ji často obávají a přejí si žít věčně. Zajímavým podnětem k zamyšlení nad tímto přáním je pohádka O moudrém Sulejmanovi.

Když moudrý vládce Sulejman zestárnul, objevil se démon a řekl mu: „Moudrý a mocný Sulejmane, přijmi ode mne tuto nádobku s živou vodou. Když vodu vypiješ, budeš nesmrtelný.“

Sulejman byl moudrý a proto rozkázal, aby mu přivedli tři náhodné chodce. Za chvíli mu přivedli chrabrého vojevůdce, bohatého kupce a prostého rolníka. Sulejman jim položil otázku: „Budu šťastný, když vypiji pohár živé vody a stanu se nesmrtelným?“

Válečník: „Ano, Budeš! Prožiješ tisíce let a za tu dobu si podmaníš všechny země. Není to štěstí, vidět porobené národy a svou říši bez hranic?“

Kupec: „Ano, budeš! Prožiješ tisíce let a nashromáždíš nedozírné poklady. Není to štěstí vidět kolem sebe tolik bohatství?“

Rolník: „Ó, můj vládče. Kupec i vojevůdce řekli jen polovinu pravdy. Řekli ti, proč budeš šťastný, ale neřekli ti, proč budeš nešťastný. Když totiž vypiješ živou vodu, získáš věčný život. Avšak přijde den, kdy zemře tvoje milovaná žena. Ty budeš žít a tvé bohatství bude narůstat. Tvoje děti, které tak miluješ, také zemřou. A ty budeš žít, tvoje moc bude stále větší a ty se z ní budeš radovat. Děti tvých dětí sejdou z tohoto světa. Ty budeš žít a počítat své bohatství. Všichni tvoji přátelé a věrní sluhové ti umřou před očima. Ty však budeš žít. Jednou přijde den, kdy se ohlídněš a neuvidíš ani ženu, ani děti, ani vnuky, ani přátelé. Takové na tebe čeká štěstí, můj vládče.“

Sulejman: „Ach! K čemu je mi takový život, když nebudu mít kolem sebe děti? Nač je mi bohatství, když nebudu obklopen svými milujícími vnuky? Jak se mohu radovat z moci, když moje žena a mí přátelé budou mrtví?“

A uchopil nádobu se živou vodou a rozbil ji o zem.

Život je vzácný a pomíjivý okamžik, malý interval věčnosti. Sdílíme-li jej s láskou a péčí, pak měl smysl.

— D. Chopra

Myšlenku, že příliš dlouhý život není pro člověka požehnáním, najdeme v pohádce A. Kutinové Pohádka ze sna. „Bůh si přál, aby Smrt chodila po světě a kosila toho, koho ji určil. Anděl Smrti kráčel před ní a tam, kde na dveře nakreslil bílý kříž, tam ona vešla a plnila vůli Boží.“

Smrt takto dlouho chodila po světě a byla unavená. Usedla pod rozkvetlou jabloň u vesnice, kde před ní kráčel Anděl Smrti. Přemýšlela o tom, že ona vidí jen pláč a zoufalství a přitom svět je tak krásný. Mládež se veselí, oráči pracují v polích.

A tak Smrt prosí Boha, aby i ona mohla zakusit radosti i žal lidí. Aby vůbec něco cítila, protože se nedokáže radovat ani plakat.

Bůh Otec byl z jejího přání smuten. Ale protože chtěl odměnit její práci, dovolil ji, aby šla na zem ale ve své podobě, jenom bez kosy. Na cestu ji dal rozum a schopnost práce. Jenom srdce ne, protože to by ji zradilo.

Smrt přišla do vesnice. Zpočátku se ji všichni báli, když ale viděli, že je pracovitá a chytrá, oblíbili si ji. Všichni ji říkali "Kmotříčka" a měli ji rádi, protože každému dobře poradila a všem pomáhala. I Jankovi, který ze všech mladých s ní nejvíce hovořil. Povídal ji, že má krásnou chůzi, že ji podle ní pozná už z dálky a kdyby byla dívka, miloval by ji.

Když skončily práce na poli, byla v hospodě veselice. Smrt by si také ráda zatancovala, ale nikdo pro ni nešel, ani Janek. "To proto", myslela si, "že nemám srdce." A tak prosila Pána Boha, aby ji jen jedinkrát dal dívčí podobu a srdce, aby si mohla s Jankem zatancovat.

Bůh Otec ji nakonec slíbil její přání splnit, ale varoval ji, aby neztratila své srdce, protože skončí její "pohádka".

Ze Smrti je najednou krásná dívka a Janek netančí se žádnou, jenom s ní. Dokonce ji vyprovází. Když se s ním Smrt loučí, Janek ji obejmě, ona jej políbí a Janek padá mrtev k zemi.

Smrt hořce zaplakala a prosila Boha, že již nechce být člověkem, nechce cítit ani radost ani žal.

Pán Bůh ji utěšoval, že Janek bude vrácen k životu a zda ona chce jít za ním jako dívka. Smrt odmítla, protože věděla, že kdykoli by ho objala a políbila, zemřel by. Jen Pána Boha prosila, aby byl Janek i jeho rod dlouho živ a také celá jeho vesnice, protože všichni ji přijali mezi sebe a chovali se k ni přátelsky.

Pán Bůh splnil Smrti i toto přání. Sdělil Andělu Smrti svou vůli, že této vesnici žehná a všichni v ní budou žít dvě stě let.

Klidná, usmířená, bez lidského srdce se Smrt vrátila plnit svůj úkol. Když uplynulo dvě stě let, vydala se s Andělem Smrti ke své vesničce. A vidí, jak jim z vesnice jdou naproti mechem porostlé "špalky" a k tomu jim vesele vyhrává hudba. Smrt v těch "špalcích" poznala bývalé kamarády, jen Janek mezi nimi nebyl. Všichni vítají kmotříčku Smrt, že jsou už velice unaveni, a proto chtějí, aby si je už odvedla.

"Myslela jsem si, kdovíjak svým vesničanům posloužím, když jim vyprosím dvě stě let života. A oni už na mne čekali s muzikou!" myslí si Smrt a hledá Janka. Vchází do jeho stavení a vidí, jak Janek sedí shrbený u pece, hlavu šedivou a nahlas si povídá: "Ona přijde. Celý život na ni čekám. Ani jsem se neoženil. Jsem tak

sám!" Smrt neví, že ji Pán Bůh na tuto chvíli propůjčil vzhled dívky, do které se Janek zamiloval. A Janek ji vidí, napřahuje k ní ruce a volá: "Konečně jsi tady! Stále máš takovou krásnou a tichou chůzi." A Smrt k němu přistupuje a láskyplně ho obejmě.

To, co neznáme, vzbuzuje v nás strach. Lidé se proto snaží odkrýt tajemství nejen zrození, ale i smrti. Vědomí nevyhnutelnosti smrti však ovlivňuje náš pohled na vlastní život, na jeho smysl.

Stará česká pohádka vypráví o tom, že kdysi lidé věděli, kdy zemřou. Jednou se Pánbůh vydal na zem podívat se, jak lidé žijí. Potkal sedláka, který ležel v posteli a jeho pole bylo neobdělané, dobytek byl hladový. Ptal se ho, proč se nestará o své pole a dobytek. Sedlák mu odpověděl, že má za tři dny zemřít a proto nemá důvodu už něco dělat, když si on už z toho nic neužije. Pánbůh se rozhněval a lidem odebral toto vědění.

Neumírej dřív, než přijde smrt,
a nezoufej dřív, než tě stihne neštěstí.

— mongolské přísloví

Máme tendenci si myslet, že čas nám běží neúprosně dopředu. Podle starých Řeků náš čas odměřují Kronos a Kairos.

Kronos je čas, který nám běží přímo, lineárně. Rosteme, chodíme do školy, pak do zaměstnání... Sledujeme ho na hodinkách, v kalendáři, měříme na sekundy, hodiny, dny měsíce, roky. Tento čas je významným zdrojem našeho časového stresu.

Kairos je čas neurčitého časového období, kdy musíme udělat rozhodnutí. Ptáme se např: Je už čas na houby? Je čas na osamostatnění se? Je vhodný čas na změnu zaměstnání? Přišel čas založit si rodinu?

Jedná se o rozhodování „v pravou chvíli“. Pohádky nás na tento čas upozorňují, zdůrazňují jeho význam – hrdina/ka musí své rozhodnutí udělat v pravou chvíli, jinak je vše zmařeno, protože může propást ten pravý čas, např. potkat pomocníky, získat moudrou radu, získat kouzelné předměty. Často se jedná o rozhodnutí vydat se neprodleně na cestu (získat zkušenosti, osvobodit zakletou princeznu/prince, získat nevěstu, donést živou vodu atd.), i když ho ostatní přemlouvají, aby zůstal doma.

Je důležité věnovat pozornost času, který měří Kairos. Je to čas přinášející klíčová a plodná rozhodnutí v osobním životě.

Ve slovanském mýtu Krcho a Smrt se Krcho ptá Smrti, co je to vlastně smrt. A Smrt mu odpovídá:

Všechno plyne stále dokola.
Člověk dozraje jako zrno a pak padá k zemi.
A stejně i on jako zrno znovu vyklíčí.

To jsou slova naděje a pronáší je sama Smrt.

Odborná literatura poskytuje potravu rozumu (informace), pohádky a mýty poskytují potravu srdci a duši (symboly, metafora, podobenství, obrazy).

Pohádky, mýty, víra nám pomáhají zmírnit úzkost a strach ze smrti, obracejí náš zájem a pozornost na hlubší otázky života, jeho smyslu a hodnoty, a poskytují nám naději, že vše, co se nám děje, má smysl, i když jeho význam nám zůstává někdy skrytý.

Je ve vážném zájmu stárnoucího člověka přijat možnosti smrti, protože ji nelze odmítnout, neboť rozum mu neukazuje nic než temný hrob.

— C. G. Jung

Život každé živého tvora je ohraničen narozením a smrtí. Strach ze smrti doprovází lidstvo od té chvíle, co si člověk uvědomil, že je smrtelný. Lidé hledali a stále hledají odpovědi na otázky:

Co je to duše? Je duše nesmrtelná?

Naše duše je hvězda, jež náš život nese, je poslem dalek, jichž nám nelze dohlédnout.

— W. Wordsworth

Kde sídlí duše?

Duše sídlí tam, kde se vnější svět setkává se světem vnitřním.

— Novalis

Co je to vlastně smrt? Co se děje po smrti? Kam odchází duše?

Kam odchází duše?
Duše se vrací sama k sobě
a poznává hlubiny své pravé podstaty.

— G. Looser

Naše představy o smrti nám odhalují náš postoj k životu a k sobě samým.

Následující otázky byly kladeny ve starém Egyptě na onom světě duším mrtvých.

Našel jsi v životě radost?
Přinesl tvůj život radost ostatním?

Smrt se nám jeví takovou, jakou si ji sami představujeme.

V knížce *Je smrt jako duha?* autorka J. B. L. Knox vypráví o *malé Emilce, které se nelíbí Smrt v černém plášti s kosou, přicházející odvést si její babičku. A Smrt se na lidi zlobí, že s ní nechtějí jít. Když je pak zavede do své nádherné a voňavé zahrady mrtvých, tak jsou potěšeni.*

Emily Smrti navrhuje, aby zaměnila svůj černý plášť za barevný a přinášela s sebou vůni ze své zahrady. A Smrt se před jejíma očima úplně proměňuje a stává se „krásnější, než třpytivé hvězdy na temném nebi.“

Máme jen dvě možnosti – budeme se ji bát, nebo ji přijmeme ne jako protiklad život, ale jako jeho součást.

Existuje ohromné množství zdrojů pro inspiraci našeho postoje ke smrti: pohádky, mýty, legendy, víry. Jsou to představy, prožitky, zkušenosti našich předků. Nejsme osamoceni.

Stačí jen naslouchat.

Smrt je samozřejmou součástí našeho života. Neutečeme před ní ani před svým životem. Všichni svým životem zanecháváme jedinečnou stopu.

Máme velký dar - možnost volby, jak prožít svůj život.

Pokud ho prožijeme tak, že se za něj nemusíme stydět sami před sebou, tedy ani za stopu, která po nás zůstane, smrti se nemusíme obávat.

Neboj se té, která jest poslední hranicí života. Kdo se bojí smrti, utíká od radosti života.

— Vilém z Pernštejna

Chapter 6. Literární zdroje

- Albert, Š. Rostlinná symbolika. Dostupné na (20.1.2017) <http://albertgallery.eu/documents/symbolflor.pdf>
- Bartletová, S. Mýty a báje od A do Z. Praha, Metafora, 2009
- Bettelheim, B. Za tajemstvím pohádek (proč a jak je číst v dnešní době). Praha, NLN, 2000
- Biedermann, H. Lexikon symbolů. Praha, Pavel Dobrovský - BETA, 2008
- Botheroyd S. a P. Lexikon keltské mytologie. Praha, Ivo Železný, 1998
- Campbell, J. Mýty západu. Praha, Pragma, 2004
- Campbell, J. Tisíc tváří hrdiny. Praha, Portál, 2000
- Campbell, J. Mýty (legendy dávných věků v našem denním životě). Praha, Pragma, 1998.
- Campbell, J. Moyers, B. Síla mýtu. Praha, Argo, 2016
- Cibula, V. Nové pražské pověsti. Praha, Panorama, 1989
- Colin, D. Slovník symbolů, mýtů a legend, A – K. Praha, Deus, 2009
- Colin, D. Slovník symbolů, mýtů a legend, L – Ž. Praha, Deus, 2009
- Cooperová, J. C. Encyklopedie tradičních symbolů. Praha, Mladá fronta, 1999
- Česal, A., Dvořák, O. Mátl, V. Utajené dějiny Čech (Historie, o které nechtějí odborníci slyšet). Praha, I. Železný, 2001
- Davis, B. Volba smrti: dar morálky ve Sředozemí. In: Bassham, G., Bronson, E. Pán prstenů a filozofie. Praha, XYZ, 2009
- Démonovy povídky (Zkazky indických vypravěčů). Praha, Argo, 2008
- Dominik, F. Kouzelný prsten krále Šalamouna. Praha, nakl. Toužimský a Moravec, 1937
- Drijverová, M. Tajemné a kouzelné stromy. Brno, Edika, 2016
- Drijverová, M. Pohádky o vodě. Praha, Brio, 1998
- Edda (překlad E. Walter). Praha, Evropský literární klub, 1942
- Fink, G. Encyklopedie antické mytologie. Olomouc, Votobia, 1996
- Fontana, D. Tajemný jazyk symbolů. Praha, Paseka, 1994
- von Franz, M. L. Sen a smrt (O čem vypovídají sny umírajících). Praha, Portál, 2000
- von Franz, M. L. Mýtus a psychologie. Praha, Portál, 1999
- Graves, R. Řecké mýty. Praha, Levné knihy KMa, 2004
- Greenová, M. J. Keltské mýty. Praha, Levné knihy KMa, 2006
- Grimmové, J. A W. Pohádky. Praha, Odeon, 1988
- Hageneder, F. Moudrost stromů. Knižní klub, Praha, 2012

- Heinz, S. Keltské symboly. Olomouc, Fontána, 2002
- Herzog, E. Psyché a smrt (Démoni smrti ve folklóru, mýtech a snech). Brno, Emitos a nakl. T. Janečka, 2012
- Hradil, R. Klíč k pohádkám. Hranice, Fabula, 2016.
- Hromádka, P. Pohádky o lásce, smrti a takových věcech. Praha, Adonai, 2002
- Hudec, I. Báje mýty starých Slovanů. Slovart, 1994
- Chocholoušková, H. Od knihy ztracených pověstí k Silmarillionu. Praha, Straky na vrbě, 2005
- Janák, J. Pojetí „duše“ ve starém Egyptě. Dostupné na (31.3.2017) <http://www.dharmagaia.cz/kniha/733-radek-chlup-pojeti-duse-v-nabozenskych-tradicich-sveta/text/1549-jiri-janak-pojeti-duse-ve-starem-egypte>
- Janočko, J. Stromy a keltský kalendář. Olomouc, Poznání, 2009
- Jehlíková, B. Rabín a duch moru. Ústí nad Orlicí, OFTIS, 2008
- Jirátová, K. Brány do neznáma: Námět dveří a bran v umění od starověku po 20. století. Dipl. Práce FF UK v Praze. Dostupné na (23. 11. 2017) <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/86489?lang=en>
- Jung, C. G. Člověk a symboly. Praha, Portál, 2017
- Kalevala. Bratislava, Mladé letá, 1962
- Karrer, I. Zvěrokruh a lidový rok (Astrologie v mýtech a lidových zvycích). Eugenika, 1998
- Kast, V. Touha po druhém (O lásce v pohádkách). Praha, Portál, 2011
- Kenner, T. A. Symboly a jejich skrytý význam. Praha, Metafora, 2007
- Kerényi, K., Jung, C. G. Věda o mytologii. Brno, Tomáš Janečka, 1993
- Knox, J. B. L. Je smrt jako duha? Praha, Cesta domů, 2017
- Kořenský, J. L. Rostlinstvo. Bystrov a synové, 1997
- Kovář, J., Peřinková, M., Špatenková, N. a kol. Hřbitov jako veřejný prostor. Praha, Gasset, 2014
- Králová, J. Personifikace smrti v pohádkách a mýtech. *Ošetřovatelství (Teorie a praxe moderního ošetřovatelství)*. Universitas Carolina, Facultas medica Hradec Králové 2009, sv. 11, č. 3-4
- Králová, J. Smrt v pohádkách a mýtech (příloha 6, s. 188-204)
- In. Špatenková, N. *Poradenství pro pozůstalé*. 2. aktualizované a doplněné vydání. Praha, Grada, 2012
- Kutinová, A. *Pohádky mezi nebem a zemí*. České Budějovice, Moldavia, 1948
- Kuzmišín, P. W. Bohové starých Slovanů. Bratislava, Eugenika, 2016
- Lee, J. Dante (pro začátečníky). Praha, Práh, 2015
- Looser, G. Kam odchází duše. (Průvodce po onom světě). Liberec, Dialog, 2013
- Lukačovičová, J. L., Dobeš, M. Vánoční příběh. Praha, Alfredus, 2013
- Lurker, M. Lexikon bohů a symbolů starých Egyptanů. Praha, Knižní klub, 2003

- Mahen, J. Dvanáct pohádek. Praha, Albatros, 1969
- Machal, J. Bájesloví slovanské. Olomouc, Votobia, 1995
- Majerová, M. Čarovný svět. Praha, Albatros, 1962
- Marek, J. Nejkrásnější zahrada (Indické pohádky). Praha, Československý spisovatel, 1979
- Marek, V. Tajné dějiny hudby (zvuk a ticho jako stav vědomí). Praha, Eminent a Knižní klub, 2000
- Martin, R. a kol. Slovník řecko - římské mytologie a kultury. Praha, Ewa, 1993
- Martínek, V. Svět kouzel a divů. Praha, Vyšehrad, 1944
- Martínek, V. Dar hadího krále. Ostrava, Profil, 1971
- McCallová, H. Mezopotamské mýty. Praha, Levné knihy Kma, 2006
- Melville, F. Andělé. Praha, Euromedia Group – Knižní klub, 2016
- Mongolské pohádky. Praha, SNDK, 1958
- Neubauer, Z. Do světa na zkušenou (o cestách tam a zase zpátky). Praha, Straky na vrbě, 2010
- O želvách, lidech a kamenech (Mýty, legendy a pohádky černé Afriky). Praha, Argo, 1999
- Ovidius Naso, P. Proměny. Praha, Odeon, 1969
- Palivec, V. Bójské pověsti. Praha, Středočeské nakl. a knihkupectví, 1976
- Page, R. I. Severské mýty. Praha, Levné knihy Kma, 2007
- Pennick, N. Tajná znamení, symboly, znaky. Praha, Volvox Globator, 1999
- Perlman, M. Síla stromů (zalesnění duše). Brno, Emitos, 2014
- Petiška, E. Golem a jiné židovské pověsti a pohádky. Praha, Albatros, 2002
- Polynézské mýty. Bratislava, Tatran, 1973
- Preuschoffová, G. Léčivá síla stromů. Praha, Ivo Železný, 1996
- Royt, J., Šedinová H. Slovník symbolů. Praha, Mladá fronta, 1998
- Rowlingová, J. K. Bajky Barda Beedleho. Praha, Albatros, 2008
- Scot, M. Irské bajky. Brno, Ando Publishing, 1996
- Sirovátka, O. Byly časy, byly (Lidové pověsti z Moravy). Praha, SNDK, 1960
- Smrž, O. Dějiny květin I. - IV. díl, Zahradnická Bursa, 1923-1924
- Starožitné zrcadlo (příběhy z doby Tchangů). Praha, Odeon, 1977
- Stránská, F. Pohádky (moravské národní pohádky). Brno, JOTA, 1991
- Svícen dvanácti dervišů (Perské pohádky a báje). Praha, MF, 1972
- Šindelářová, I., Růžička, J. Mýty a báje starých Slovanů. Fontána, 2003
- Šolc, V. Sny a zlato Indiánů. Praha, Albatros, 1989
- Šottnerová, D. Lidové tradice. Olomouc, Rubico, 2009

- Špatenková, N. Poradenství pro pozůstalé. Praha, Grada Publishing, 2013
- Špatenková, N., Králová, J. Strážní andělé života a smrti. Benešov, RUAH o. p. s., 2016
- Tadič, R. Cesty do posvátné hory (Šajenské mýty a jiné příběhy). Praha, Volvox Globator, 2010
- Tolkien, J. R. R. Silmarillion. Praha, Mladá fronta, 1992
- Tomek, J. Legendy staré Arábie. Praha, Euromedia Group – Knižní klub, 2004
- Váňa, Z. Svět slovanských bohů a démonů. Praha, Panorama, 1990
- Villis, R. Mytologie světa. Praha, Slovart, 1997
- Vladislav, J. Proměny (legendy o stromech a květinách). Malvern, 2016
- Vopěnka, M. O duši a dívce (pohádky z hor). Praha, Mladá fronta, 2006
- Warnerová, E. Ruské mýty. Praha, Levné knihy KMa, 2006
- Zamarovský, V. Gilgameš. Praha, Albatros, 1976
- Zázračný sad (Ludové rozprávky národov sovietskej strednej Azie). Bratislava, Obroda, 1950.
- Znaky a symboly (jak vznikly a co znamenají – ilustrovaný průvodce). Praha, Euromedia Group, 2009
- Zvířecí, P. Zobrazení vegetace v římském a raně křesťanském umění a její symbolický význam. Diplomová práce. Filosofická fakulta UK v Praze, 2011